

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO FAKULTETO
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

SKAISTĖ MATONYTĖ

Savivaldos institucijų administravimo neakivaizdinių magistrantūros studijų programa

**TIESIOGINIO GYVENTOJŲ DALYVAVIMO FORMOS LIETUVOS
SAVIVALDYBĖSE: SITUACIJA, PROBLEMOS IR PERSPEKTYVOS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Daktaras,
Docentas;
Algirdas Astrauskas

Vilnius, 2005

TURINYS

ĮVADAS	3
1. POLITINIS DALYVAVIMAS VALDYME	5
1. 1. Tiesioginis dalyvavimas valstybės valdyje.....	5
1. 2. Tiesioginis dalyvavimas savivaldybės valdyje.....	12
1. 3. Tiesioginis dalyvavimas vietiniame valdyje: užsienio valstybių praktika	18
2. TIESIOGINIS DALYVAVIMAS LIETUVOS SAVIVALDYBĖSE	23
2. 1. Vietos savivaldos sistema Lietuvoje.....	23
2. 2. Tiesioginio dalyvavimo formos	26
2. 3. Tiesioginio politinio dalyvavimo formų naudojimas Lietuvos savivaldybėse.....	38
2. 3. 1. Gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovas.....	39
2. 3. 2. Seniūnijos taryba	44
2. 3. 3. Peticijos teisė	46
3. TIESIOGINIO POLITINIO DALYVAVIMO PLĖTOJIMO LIETUVOJE PERSPEKTYVOS.....	52
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	56
LITERATŪROS SĄRAŠAS	59
ANOTACIJA.....	64
ANNOTATION.....	64
SANTRAUKA	65
SUMMARY	66
PRIEDAI	67

IVADAS

Savivaldos teisių įtvirtinimas ir valstybės valdžios decentralizacija yra pagrindinės demokratinį valdymą nusakančios tendencijos. Vietos savivalda kiekvienoje šalyje užtikrina visų žmonių įtraukimą į bendrų reikalų ir problemų sprendimą, vadovaujantis savais interesais ir išvengiant aukštesnės valdžios įsikišimo. Demokratiniai procesai žemiausiame valstybės valdymo lygmenyje gali būti įgyvendinami pasitelkiant atstovaujamosios ir tiesioginės demokratijos principus ir politinio dalyvavimo būdus.

Piliečių politinis dalyvavimas yra svarbus požymis tyrinėjant politinę kultūrą, pilietinę visuomenę, įvairias politinių partijų sistemas ir kitus valstybinius reiškinius. Politinio dalyvavimo pradmenys pasireiškia šeimoje ir bendruomenėje. Todėl tiesioginio politinio dalyvavimo formų raiška vietiniame valdymo lygmenyje yra tarsi tiltas į platesnį asmenų įsitraukimą dalyvauti politiniuose procesuose.

Pasirinktos **temos aktualumą** globalizacijos tendencijomis pasižyminčiame pasaulyje atspindi dažnai išsakomas poreikis aktyviau veikti vietiniame valstybės valdymo lygmenyje. Nors tiesioginis politinis dalyvavimas yra aptariamasis įvairiuose teoriniuose veikaluose, tačiau praktinių tyrimų šioje srityje labai trūksta. Taikant tiesiogines raiškos valdyme formas, susiduriama su tokiais problemomis kaip vietinės valdžios abejingumas žmonių įtraukimui į sprendimų priėmimo procesą, teorinių ir praktinių bendruomeniškumo kūrimo įgūdžių stoka, žmonių neaktyvumas ir pan. Tiesioginio bendruomenės narių dalyvavimo svarba ir su tuo susijusi problematika paskatino atidžiau pažvelgti į šią temą.

Mokslinio darbo **tikslas** - išsiaiškinti tiesioginio gyventojų dalyvavimo sampratą ir jo raiškos formų įvairovę, nustatyti esamą gyventojų tiesioginio poveikio vietinei valdžiai padėtį Lietuvos savivaldybėse, identifikuoti pagrindines su tuo susijusias problemas ir pasiūlyti nustatytų problemų sprendimo variantus.

Darbo tikslui įgyvendinti išskiriami tokie **uždaviniai**:

- 1) Išsiaiškinti svarbiausias tiesioginį dalyvavimą apibūdinančias sąvokas ir išskirti pagrindines jo raiškos formas;
- 2) įvertinti užsienio valstybių tiesioginio politinio dalyvavimo patirtį vietos valdyme;
- 3) išanalizuoti tiesioginio dalyvavimo padėtį ir iširti jo raiškos formų taikymą Lietuvos savivaldybėse;
- 4) nustatyti tiesioginio dalyvavimo vietiniame valdyme problemas ir pasiūlyti galimus jų sprendimo būdus.

Darbui pasirinktas **tyrimo objektas** - teritorinės bendruomenės ir joms suteiktos savivaldos teisės įgyvendinimas.

Darbe plačiai nagrinėjamas **tyrimo dalykas** – tiesioginės bendruomenės narių įtraukimo į vietinį valdymą formos.

Iškelta **hipotezė** - bendruomenės nariai pasyviai dalyvauja savivaldybės viešųjų reikalų tvarkyme, kadangi Lietuvoje sudarytos netinkamos sąlygos gyventojams tiesiogiai įsitraukti į vietinį valdymą.

Rašant darbą naudotasi deskriptyviniu, lyginamuoju, analitiniu, apibendrinimo ir kitais **tyrimo metodais**. Tyrimo duomenims gauti buvo taikytas anketavimas, o duomenims apdoroti - loginis ir grafinis modeliavimas, statistinė ir dokumentų analizė.

Tiesioginio politinio dalyvavimo situacijai nustatyti, keliose Lietuvos savivaldybėse buvo atliktas **mokslinis tyrimas**, kurio pagrindinis tikslas buvo išsiaiškinti pasirinktų tiesioginio dalyvavimo formų (gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovo, seniūnijos tarybos ir peticijos teisės) populiarumą tarp gyventojų, su jų taikymu susijusias problemas.

Darbas susideda iš trijų pagrindinių skyrių. *Pirmajame skyriuje* nagrinėjama tiesioginio politinio dalyvavimo samprata ir jo įgyvendinimą nusakančios sąvokos. Taip pat išskiriamos pagrindinės valstybiniame ir vietiniame lygmenyje taikomų tiesioginių dalyvavimo formų rūšys ir nagrinėjama užsienio valstybių tiesioginio dalyvavimo vietiniame valdyme patirtis. *Antrajame darbo skyriuje* aptariama tiesioginio gyventojų įtraukimo į valdymą situacija Lietuvoje. Pirmiausia, apibūdinama mūsų šalies vietos savivaldos sistema ir jai būdingi bruožai, antra, išvardinamos ir sugrupuojamos visos tiesioginio dalyvavimo raiškos formos, ir, trečia, remiantis atlikto tyrimo duomenimis, išanalizuojamas pasirinktų tiesioginio poveikio vietos valdžiai formų (gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovo, seniūnijos tarybos ir peticijų teisės) taikymas Lietuvos savivaldybėse. *Paskutiniame skyriuje* išskiriamos pagrindinės politinio dalyvavimo vietiniame lygyje problemos ir nusakomos jo plėtros tendencijos mūsų šalyje.

Teorinei analizei buvo naudojami įvairūs užsienio teoretikų (S. Verba, N. Nie, J. O. Kim, S. Barnes, M. Kaase, H. Kanitz, R. D. Putnam, L. W. Milbrath, R. J. Dalton ir kt.) ir lietuvių autorių (R. Riekašius, A. Astrauskas, A. Krupavičius ir kt.) moksliniai darbai. Taip pat naudoti nacionaliniai ir tarptautiniai dokumentai, teisės aktai, įvairių savivaldybių darbiniai dokumentai. Darbe remtasi įvairiais straipsniais ir tyrimų medžiaga, kurie pateikia informacijos apie tiesioginį politinį dalyvavimą valdyme. Politinio žmonių dalyvavimo tyrimų galima rasti įvairių autorių darbuose, tačiau Lietuvoje tokių studijų trūksta. Dažniausiai nagrinėjamos tiesioginio dalyvavimo valstybės valdyme galimybės. Tuo tarpu tiesioginis bendruomenės narių įtraukimas į valdymą vietiniame lygmenyje yra primirštas, išskyrus keletą plačiau aptariamų dalyvavimo formų (pvz., vietiniai referendumai, apklausos, narystė politinėse partijose, balsavimas vietiniuose rinkimuose ir kt.).

1. POLITINIS DALYVAVIMAS VALDYME

1. 1. Tiesioginis dalyvavimas valstybės valdyme

Visais laikais žmonės būrėsi į didesnius ar mažesnius, daugiau ar mažiau institucionalizuotus sambūrius įvairiems savo poreikiams tenkinti. Pradžioje tai daryta dėl saugumo sumetimų, vėliau dėl paprastesnio kasdienių poreikių patenkinimo ir pan. Taip į vieną gyvenamąją vietą susieina daug bendrus interesus turinčių žmonių. Gyvenimas vienoje bendruomenėje, o valstybės mastu – vienoje visuomenėje, turi nemažai privalumų, kurie įgyjami atsisakant kai kurių įprastų dalykų. Thomas Hobbes, saugomosios demokratijos atstovas, teigė, jog kiekvienam žmogui reikalingas saugumas ir taika, dėl kurių užtikrinimo jis galėtų atsisakyti savivaldos teisių ir perleisti savo valdymo įgaliojimus vienai valdžiai. Jei taip pasielgtų visi individai, jo manymu, ilgainiui būtų sudaryta visuomenės sutartis (elgtis su kitais taip, kaip nori, kad su tavim elgtųsi) ir sukurtos veiksmingo politinio valdymo sąlygos [30. P. 96-100].

Demokratija yra viena iš seniausių mums žinomų žmonių junginio valdymo formų. Jos apibrėžimų randame ne vieną ir ne du. Iš tiesų demokratija apibūdinama labai įvairiai, priklausomai nuo valstybės santvarkos, istorinio laikotarpio ar tam tikros vyraujančios ideologijos. Žodis demokratija kildinamas iš graikų kalbos ir susideda iš dviejų dalių: *demos* – liaudis ir *kratos* – valdžia. Taigi **demokratija** – tai valstybės valdymo forma, kai valdžia yra nustatoma ir tiesiogiai įgyvendinama pačių žmonių arba per reguliariai ir laisvai vykdomų visuotinių rinkimų metu išrinktus atstovus. *Laisvė*, *lygybė* ir *solidarumas* yra pagrindiniai demokratinio valdymo principai kartu su svarbiausiais jo bruožais (žr. 1 priedą), politiniame valstybės gyvenime iškeliantys į pirmą vietą žmogų, užtikrinantys lygų individų traktavimą bei broliškumą visose politinės realybės srityse. Esant demokratinėi valdymo formai, valstybės gyventojams garantuojamos jų teisės ir laisvės bei užtikrinama galimybė paveikti valdžios priimamus sprendimus [28. P. 349-351].

Garsaus mąstytojo Jean Jacques Rousseau darbuose atsispindi politinės lygybės idėja, kad visi piliečiai privalo dalyvauti politinių sprendimų procese ir taip išreikšti „bendrąją valią“ [30. P. 77-78]. Vienas iš svarbiausių demokratinio valdymo aspektų yra piliečių įtraukimas į valstybės valdymą. Jis įmanomas dviem būdais: pirmas, kai atskiri individai ar jų grupės gali tiesiogiai paveikti valdžios priimamus sprendimus, o antras, kai žmonės iš savo tarpo išsirenka asmenis, atstovausiančius jų interesus valdžios institucijose. Pirmu atveju kalbama apie **tiesioginį**, o antru – apie **netiesioginį** demokratinį valdymą. Pastarasis pasireiškia liaudies įgaliojimų išrinktiems atstovams suteikimu leisti įstatymus ir vadinamas **atstovaujama**

demokratija. Pirmasis demokratinio valdymo variantas – **tiesioginė demokratija**, apibūdina valdymo sistemą, kurioje piliečiai įvairiais tiesioginiais būdais dalyvauja svarbių visuomeninių sprendimų priėmime. Minčių apie tiesioginį žmonių dalyvavimą tvarkant valstybės reikalus galima rasti daugelyje demokratijos modelių. Ugdomosios demokratijos atstovas John Stuart Mill teigia, jog „dalyvauti politiniame gyvenime – balsuoti, dalyvauti vietos valdžioje ir būti prisiekusių žiuri nariu – gyvybiškai svarbu, kad atsirastų tiesioginis suinteresuotumas valdymu ir, vadinasi, būtų sukurtas pagrindas formuoti išprususiems ir save ugdantiems piliečiams – vyrams ir moterims, taip pat dinamiškai „ugdomajai valstybei“ [30. P. 123]. Jo manymu, individai privalo ugdyti savo gebėjimus per pagrindinį mechanizmą – demokratinę politiką.

Tiesioginio demokratinio valdymo užuomazgos siejamos su Senovės Graikijos istoriniu laikotarpiu, kurio metu iškelti politiniai idealai – lygybė, laisvė, pagarba įstatymams ir teisingumas – turėjo didelę reikšmę anuometiniam ir turi ne mažesnę šiuolaikiniam valstybiniam gyvenimui. Antikinės demokratijos modelyje kiekvienas miesto-valstybės pilietis privalėjo būti aktyvus politiniame gyvenime, antraip jis buvo laikomas „nenaudinga bendruomenės nariu“. Tiesioginis dalyvavimas buvo gyvenimo forma ir valdymo principas. Pagrindinius klausimus sprendžianti institucija buvo sudaryta iš visų miesto piliečių ir joje atsispindėjo nuomonių įvairovė bei daugumos principas. Šiuolaikinėje valstybėje visi gyventojai tiesiog fiziškai negalėtų susirinkti į vieną vietą ir spręsti iškilusias problemas taip, kaip tai buvo daroma Senovėje. Apie tiesioginio demokratinio valdymo trūkumus kalba ir klasikinės Senovės Graikijos demokratijos liudytojas ir dalyvis, Platonas savo veikale „Valstybė“ teigdamas, jog liaudis neturi reikalingų įgūdžių valstybei valdyti, dėl to valdžia turi pereiti į mažumos rankas [30. P. 33-49]. Mūsų laikais tiesioginis dalyvavimas yra tik pagalbini valstybės valdymo įrankis greta atstovaujamosios demokratijos elementų.

Kalbėdami apie tiesioginį žmonių dalyvavimą valstybės valdyme vartojame įvairias sąvokas. **Tauta** yra svarbi kiekvienos valstybės sudėtinė dalis. Ji apibrėžiama kaip etninė kultūrinė žmonių bendruomenė, kurios nariai susieti bent keletu iš šių požymių: kalba, religija, istorija. Svarbiausias tautiškumo požymis yra paties individo savęs identifikavimas ir priklausomumo tautai jausmas. Tauta valstybėje turi aukščiausias teises – **suverenitetą**, kurią įgyvendinus valstybėje įsigali demokratija. Žmogus priskirdamas save tam tikrai tautai kartu tampa ir valstybės, kaip suverenios žmonių bendrijos, pilnateisiu nariu – **piliečiu**. Apjungus į visumą nevyriausybines (visuomenines) organizacijas ir nepolitinius santykius, kuriais piliečiai tenkina savo interesus bei dalyvauja visuomenės valdyme ir kontroliuoja valstybę galima kalbėti apie **pilietinę visuomenę**. Turėdami visišką laisvę veikti valstybėje, piliečiai gali pasirinkti - dalyvauti valstybės valdyme ar ne. **Politinis dalyvavimas** ir **politinis elgesys** – tai politinės veiklos rūšys, išreiškiančios individo ar socialinės grupės politinę veiklą, praktinį dalyvavimą

visuomenės politiniame gyvenime, siekiant išsakyti savo nuomonę, požiūrį bei įgyvendinti individualius ar bendruomenės interesus. Jei individas pasirenka nedalyvauti politiniuose visuomenės procesuose, tai vadinama **politiniu nedalyvavimu** arba **apolitiškumu**. Jis pasireiškia negatyvia nuostata dėl politikos, visišku arba daliniu abejingumu jai. Demokratijos neįmanoma įsivaizduoti be aktyvaus politinio gyvenimo, kuris pasireiškia įvairiuose valstybės valdymo lygiuose (valstybinis, vietinis), įvairiomis formomis (tiesioginėmis ir netiesioginėmis; legaliomis ir nelegaliomis; prievartinėmis ir neprievartinėmis) [28. P. 351-370].

Politiniam interesams atsirasti reikia, kad žmonės ar žmonių bendruomenė suvoktų savo poreikius ir būtų įtvirtinta galimybė jiems dalyvauti realizuojant politinę valdžią. Kiekvienas individas ar jų grupė gyvena nevienodoje aplinkoje, turi skirtingas sąlygas mokytis ir tobulėti, jų mąstymą lemia įvairūs psichologiniai, ekonominiai, kultūriniai ir kiti veiksniai. Pagal žmonių mąstymo panašumus G. Almond ir S. Verba išskyrė **tris politinės kultūros tipus**:

- *provincijos*; šio tipo atstovai mažai žino apie visoje šalyje vykstančius politinius procesus, nedalyvauja politiniame gyvenime, užsiima tik vietiniais etniniais reikalais;
- *pavaldinių*; šio tipo atstovams būdingas didesnis informuotumas politiniais klausimais nei provincijos tipo atstovams. Jie nelinkę dalyvauti valdyme, tačiau valdžios nurodymus vykdo iš baimės arba tikėdamiesi iš to naudos;
- *dalyvių*; šio tipo atstovai yra geriausiai informuoti politiniais klausimais, prisiima atsakomybę už priimtus sprendimus bei aktyviai dalyvauja politiniame gyvenime [27. P. 57].

Kiekvieno žmogaus individualios savybės nulemia, kokiam politinės kultūros tipui jis priklauso. Realiame visuomenės gyvenime pasireiškia visų minėtų politikos kultūros tipų mišinys. Tam tikra pavaldinių ir dalyvių politinių kultūrų kombinacija, autorių nuomone, sudaro pilietinę kultūrą, kuri yra stabilios demokratinės sistemos sąlyga [26. P. 85].

Šiuolaikiniame pokyčių pasaulyje politiniam gyvenimui būdingas tikslingas politinės informacijos, vertybių ir emocijų perdavimas, daugiausiai per švietimo sistemą ir žiniasklaidą, todėl **politinė socializacija** – ankstesnių kartų socialinio patyrimo perdavimas – tęsiasi visą žmogaus gyvenimą. Tokie dėsniniai kaip plačių gyventojų sluoksnių įsitraukimas į politinį gyvenimą, politinio pliuralizmo didėjimas ir politinio gyvenimo vaidmens augimas geriausiai apibūdina politinio gyvenimo demokratėjimo procesą. Ši tendencija visose pasaulio valstybėse lemia, visų pirma, teigiamus politinio dalyvavimo ir jo kokybės poslinkius, antra, pilietinių visuomenių, pasižyminčių aukštu politinės, teisinės, kultūrinės sąmonės lygiu, politine atsakomybe ir pareigos jausmu, stiprėjimą [27. P. 57-61].

Kitas teoretikas, R. D. Putnam, kalbėdamas apie Italijoje susiformavusias dalyvavimo tradicijas, išskiria svarbiausius **pilietinės visuomenės bruožus**:

- *Pilietinis angažuotumas*. Priklausyti pilietinei visuomenei – tai reiškia aktyviai dalyvauti viešuosiuose reikaluose;

- *Politinė lygybė*. Pilietiškumas visuomenėje reiškia visų lygias teises ir pareigas; tokia visuomenė yra susieta horizontalių tarpusavio bendradarbiavimo santykių, o ne vertikalų valdžios ir priklausomybės ryšių;

- *Solidarumas, pasitikėjimas ir tolerancija*. Pilietinės visuomenės piliečiai yra paslaugūs, gerbia vienas kitą ir pasitiki vienas kitu, net jei jų požiūriai į esminius dalykus išsiskiria;

- *Asociacijos; socialinės bendradarbiavimo struktūros*. Šios asociacijos, kaip pažymi autorius, prisideda prie demokratinio valdymo stabilumo ir efektyvumo ir dėl savo „vidinio“ poveikio atskiriems nariams, ir dėl „išorinio“ poveikio platesnei politinei visuomenei [33. P. 119–125].

Pilietinė visuomenė yra sukurta privačių interesų pagrindu, dėl to geriausiai atspindi ir tenkina piliečių poreikių įvairovę. Visuomenė pati kontroliuoja ir organizuoja savo veiklą, santykiai tarp jos narių yra paremti partneryste. Pilietinė visuomenė yra dinamiška sistema, labai svarbi kiekvienos asmenybės raidai. Joje žmogus ne tik tenkina įvairiausius poreikius: bendravimą su kitais, darbą kolektyve, mokymąsi ir pan., bet ir suvokia savo kaip politinio vieneto vaidmenį.

Demokratijos neįmanoma įsivaizduoti be aktyvaus **politinio dalyvavimo**, kuris dažnai apibrėžiamas kaip „tie privačių asmenų veiksmai, kuriais siekiama paveikti ar paremti valdžią ir politiką“ [32. P. 198]. Todėl pirmiausia, kiekvienas pilietis turėtų domėtis valstybėje vykdoma politika, gerai žinoti ir suprasti centrinės ir vietinės valdžios institucijų vienokius ar kitokius veiksmus. J. Imbrasaitės teigimu, socioekonominės asmens charakteristikos (pvz., pajamų dydis, išsilavinimas, darbas prestižinėje profesijoje ir pan.) turi tiesioginę įtaką politinį dalyvavimą sąlygojantiems kintamiesiems. Aukštas išsimokslinimo lygis skatina domėjimąsi visuomeniniais ir politiniais reikalais, dalyvavimą politiniuose procesuose [51. P. 46-47]. Garsaus politinių mokslų teoretiko Niccolo Machiavelli darbuose teigiama, jog asmeninę laisvę sąlygoja politinis dalyvavimas. Laisvas žmogus gali būti ne tik savivalda grindžiamoje santvarkoje arba norėdamas dalyvauti politikoje, bet ir būdamas tokiose būsenose kaip konfliktas ir nesantarpė, kurios padeda piliečiui iškelti ir ginti savo interesus [30. P. 70-75]. Individų, kurie minimaliai arba iš vis nedalyvauja politiniame gyvenime, interesai dažniausiai lieka neišgirsti. Ir priešingai, aktyvių, politika ir valstybės valdymu besidominčių piliečių iniciatyvumas padeda patenkinti įvairius individualius poreikius.

Dalyvavimas valstybės valdyme pasireiškia įvairiais lygiais bei formomis. Šios formos gali būti tiesioginės ir netiesioginės, konstitucinės ir nekonstitucinės, legalios ir nelegalios, prievartinės ir neprievartinės, konvencinės ir nekonvencinės.

Netiesioginių dalyvavimo formų esmę sudaro kiekvieno piliečio turimų politinių galių delegavimas išrinktiems atstovams. Tai reiškia, jog žmogus dalyvauja politinėje veikloje tik tiek, kiek reikia jo balso tam tikrai piliečių grupei suteikti įgaliojimus valdyti. Suprantama, rinkimus vadinsime netiesiogine dalyvavimo forma. Tuo tarpu **tiesioginės dalyvavimo formos** pasižymi tuo, kad į svarbiausių vietos bendruomenės klausimų sprendimą įtraukiami gyventojai. Tiesioginės dalyvavimo politikoje formos yra reikalingos tam, kad padėtų kiekvienam atskirai ir visiems kartu pareikšti savo nuomonę, pasiūlyti problemų sprendimų variantus ir kitaip daryti įtaką valstybiniam valdymui. Šioms dalyvavimo formoms priskiriami visi būdai, kuriuose atsiskleidžia piliečių iniciatyva (referendumų iniciavimas, peticijų rašymas, dalyvavimas visuomeninėse organizacijose ir kt.).

Demokratija nėra vien piliečių dalyvavimas rinkimuose, ji apima ir tiesioginį piliečių dalyvavimą priimant sprendimus. *L. Milbrath pateikia dešimt dalyvavimo politiniuose sprendimuose lygių:*

1. vadovavimas politinei ar administracinei įstaigai;
2. siekimas vadovauti politinei ar administracinei įstaigai;
3. aktyvi narystė politinėje organizacijoje;
4. aktyvi narystė kvazi-politinėje organizacijoje;
5. dalyvavimas viešuosiuose mitinguose, demonstracijose ir t. t.;
6. pasyvi narystė politinėje organizacijoje;
7. pasyvi narystė kvazi-politinėje organizacijoje;
8. dalyvavimas neoficialiose politinėse diskusijose;
9. tam tikras susidomėjimas politika;
10. balsavimas rinkimuose.

Žemiausiu dalyvavimo lygiu laikomas balsavimas per rinkimus, o aukščiausiu – vadovavimas politinei ar administracinei įstaigai [58. P. 18].

Legalias ir nelegalias politinio dalyvavimo formas galime atskirti pagal jų teisėtumo, t. y. atitikimo galiojantiems įstatymams laipsnį. Demokratinėje valstybėje norma laikomi įstatymų nepažeidžiantys, **legalūs dalyvavimo būdai** (jiems priskiriama dauguma dalyvavimo formų). Tačiau neretai pasitaiko ir tokio elgesio apraiškų, kurios negali būti pateisinamos jokiais teisine valstybėje egzistuojančiomis normomis (kyšininkavimas, chuliganizmas ir pan.). Toks elgesys yra nusikalstamas visuomenės bei asmens atžvilgiu, dėl to dažniausiai yra griežtai baudžiamas. Be to, **nelegaliomis poveikio priemonėmis** neretai jokių naudingų tikslų nepasiekama, o tik užsitraukiamas visuomenės ir atskirų jos narių pasmerkimas. Politinis dalyvavimas valstybiniu lygmeniu dažniausiai reglamentuojamas šalies konstitucijos,

pagrindinių ir specifinių įstatymų normomis. Jomis gali pasinaudoti visi šalies gyventojai, atitinkantys teisės aktuose keliamus reikalavimus, nepriklausomai nuo jų gyvenamosios vietos.

S. H. Barnes ir M. Kasse skiria konvencines ir nekonvencines politinio dalyvavimo formas. **Konvencinis politinis dalyvavimas** apima teisėtas, institucionalizuotais politinio proceso elementais besiremiančias dalyvavimo formas (rinkimai, rinkimų kampanijos, veikla įvairiose organizacijose ir pan.). **Nekonvencinis politinis dalyvavimas** žymi tuos veiksmus, kurie nesiremia institucinėmis politinio proceso įtakos formomis (demonstracijos, piketai ir kt.) [26. P. 216-217].

Kiti teoretikai, S. Verba, N. H. Nie ir J. Kim, suskirstė **politinį dalyvavimą į keturias grupes**:

1. *Balsavimą*. Politinis dalyvavimas dažniausiai siejamas su rinkimais. Ši forma skatina politikus ir bendruomenės narius peržiūrėti pasiektus rezultatus ir egzistuojančias problemas bei laukiamus sprendimus. Tačiau dalyvavimas rinkimuose nėra toks dažnas reiškinys, kad iš jo galėtume daug pasakyti apie pilietinį aktyvumą;
2. *Veiklą rinkimų kampanijose*. Šis dalyvavimo būdas apima daugelį aktyvių veiklų už balsavimo veiksmo ribų (susitikimų lankymas, darbas partijai, kitų įtikinėjimas ir pan.). Dalyvavimas politikoje šiuo būdu reikalauja daugiau iniciatyvos iš atskirų piliečių, viešai parodo jo preferencijas, padidina bendradarbiavimą su kitais;
3. *Bendruomeninę veiklą*. Ši veikla pasireiškia aktyviu politiniu dalyvavimu vietiniuose reikaluose ne rinkimų metu ir reikalauja grupinių pastangų. Bendruomenės veikla nesikoncentruoja ties konkrečia politine organizacija, didina bendruomenės narių politinį išmanymą, iniciatyvą ir įtaką politiniam procesui.
4. *Susitikimus su pareigūnais asmeniniais klausimais*. Tai didelės asmeninės iniciatyvos reikalaujantis politinio dalyvavimo būdas, kurio pagalba žmogus gali pateikti individualius klausimus tiesiogiai už tai atsakingam vietinės valdžios institucijos atstovui [26. P. 217-219].

Minėtos dalyvavimo formų grupės dažniausiai pasireiškia per institucionalizuotas politines struktūras, skiriasi pagal penkis kriterijus: įtakos lygį, dalyvaujančiųjų skaičių, konflikto atsiradimo galimybę, rodomą iniciatyvą ir bendradarbiavimo su kitais lygį.

Galima ir **nekonvencinė politinė veikla**, pasireiškianti netradiciniais dalyvių veiksmais ir dažnai vadinama protesto politika. Protestuodami piliečiai tiesiogiai konfrontuoja su politiniu elitu, susitelkia ties specifinėmis problemomis ar politiniais tikslais ir perduoda nemažą kiekį

informacijos, kontroliuoja protesto vietą ir laiką. Šiomis savybėmis pasižymintis nekonvencinis dalyvavimas skiriasi nuo konvencinio, kuriame piliečių elgesys yra nustatytas politinio elito, trūksta bendradarbiavimo su kitais, iniciatyvos ir susitelkimo ties svarbiais vietos klausimais.

A. Marsh sukurtame **netradicinio politinio elgesio modelyje** įvairios nekonvencinio elgesio formos suskirstytos pradedant paprasčiausiomis ir baigiant kraštutinėmis, išskiriant *keturis veiklos pokyčio slenksčius*:

- Pirmasis slenkstis – *perėjimas nuo konvencinės prie nekonvencinės veiklos*. Apima tokias formas kaip peticijų pasirašinėjimas, teisėtos demonstracijos ir kitas, kurios dar išlieka demokratinių normų ribose ir išsiskiria tuo, jog apima veiklą už rinkiminės kampanijos ribų bei stokoja šalininkų centrų.
- Antrasis slenkstis – *perėjimas prie tiesioginės veiklos*, pavyzdžiui boikotų.
- Trečiasis slenkstis – *nelegalūs neprievartiniai veiksmai*, pavyzdžiui nesankcionuoti streikai.
- Ketvirtasis slenkstis – *prievartiniai veiksmai* tokie kaip asmenų užpuolimas ar fizinis sužalojimas [29. P. 73].

Žengiant nuo ketvirtojo slenksčio aukštyrą nekonvencinės veiklos formas švelnėja. Protesto politika nėra itin populiari tarp piliečių, tačiau pasireiškia svarbiuose valstybės visuomeninio gyvenimo etapuose (pvz., ekonominės, politinės krizės metu), pasižymi prieštaravimu politinės valdžios veiksams, dideliu spaudimu valstybės institucijoms, konfliktiškumu.

Dalyvavimas valstybės valdyme dažnai pasireiškia per narystę įvairaus pobūdžio organizacijose (politinėse partijose, visuomeninėse organizacijose ir pan.). Galima išskirti tokias **formalizuotas dalyvavimo formas**:

- Dalyvavimas nevyriausybinių organizacijų (NVO) veikloje;
- Dalyvavimas politinių partijų ar organizacijų veikloje;
- Dalyvavimas profesinių sąjungų veikloje;
- Dalyvavimas visuomeninių organizacijų veikloje;
- Dalyvavimas bendruomenių veikloje;
- Dalyvavimas fonduose, remiančiuose pilietines iniciatyvas ir kita.

Pasirenkant bet kurią iš šių formų, reikėtų gerai žinoti kiekvienos organizacijos tikslus bei veiklos kryptis. Pavyzdžiui, dalyvavimas politinėse partijose siejamas su politinės valdžios siekimu, o visuomeninėse ar savanoriškose organizacijose apima įvairias pilietines, ne pelno ir kitas iniciatyvas. Dalyvavimas įvairiose organizacijose skatina gyventojų pasitikėjimą vieni kitais bei valdžios institucijomis, prisideda prie bendravimo ir komandinio darbo įgūdžių formavimo, pilietinės visuomenės valstybėje kūrimo.

Dalyvavimo valstybės valdyme aktyvumas priklauso nuo individualių žmonių savybių. Šiam teiginiui patvirtinti skyrelyje galima rasti atsakymus į tokius klausimus: (1) koks žmogus yra politiškai aktyvus ir kokie galimi politinio dalyvio tipai? (2) kas būdinga pilietinei visuomenei? (3) kas yra politinis dalyvavimas ir kokiomis formomis jis pasireiškia valstybės valdyme? Žmonių įsitraukimui į valstybės valdymą reikalingos tiesioginės ir netiesioginės, konstitucinės ir nekonstitucinės, legalios ir nelegalios, prievartinės ir neprievartinės, konvencinės ir nekonvencinės dalyvavimo formos. Piliečių dalyvavimas valstybės valdyme yra įtvirtintas pagrindiniuose šalies įstatymuose. Kiekvienas asmuo ar jų grupė gali rinktis jiems priimtina politinio poveikio valstybės institucijoms būdą. Tiesioginio piliečių dalyvavimo užtikrinimas yra atstovaujamosios demokratijos ramstis svarbių visuomeninių klausimų sprendime. Todėl politinis dalyvavimas gyvybiškai svarbus kiekvienai valstybei, kuri privalo užtikrinti dialogą tarp valdžios institucijų ir gyventojų, efektyvų dalyvavimo formų panaudojimą bei gyventojų interesų atstovavimą.

1. 2. Tiesioginis dalyvavimas savivaldybės valdyme

Kiekvienoje visuomenėje susiformuoja teritoriniu pagrindu arba vienaarūšių interesų vienijami žmonių junginiai - bendruomenės. Bendruomenių gyvenimo aspektais besidomintis sociologas F. Tonines išskyrė du idealius žmonių organizacijos būdus – visuomenę ir bendruomenę, pasižyminčią betarpiškų santykių pobūdžiu, narių tarpusavio bendradarbiavimu, glaudesniais ir emocingesniais negu visuomenėje asmeniniais ir socialiniais saitais [41. P. 56]. Bendruomenės pagrindu gali būti darbas, šeima, mokslas, pomėgiai, religija, teritorija arba kiti žmones vienijantys veiksniai. Dideliu bendruomeniškumu pasižyminti teritorinė bendruomenė yra ideali aplinka kolektyvinių tikslų siekimui [51. P. 46]. Drąsiai galima teigti, jog dalyvavimas bet kokioje bendruomenėje ir aktyvus bendruomeniškumo puoselėjimas prisideda prie pilietinės visuomenės ugdymo. Kiekvienas pilietis dažniausiai yra ir teritorinės bendruomenės narys. Todėl tiesioginės dalyvavimo formos, taikomos savivaldybės reikalų tvarkyme, gali būti grupuojamos politinio dalyvavimo valstybės valdyme pagrindu, tačiau skirsis nuo pastarųjų tiek formų taikymo mastais, tiek vietinės specifikos atspindėjimu.

Savivaldybėje gyvena ir veikia tam tikras skaičius žmonių, teritoriniu pagrindu priskirtų konkrečiai bendruomenei. *Savivaldybės bendruomenė* gali būti suprantama dviem aspektais:

- 1) kaip individų visuma, kurią valdo specialūs savivaldybės subjektai,
- 2) individų visuma kaip aukščiausios valdžios subjektas savivaldybėje.

Taigi bendruomenės nariai pirmu atveju yra valdomieji, o antru atveju - valdantieji. Todėl ir *savivaldybės valdymas gali būti įgyvendinamas keliais būdais*: 1) per savivaldybės institucijose dirbančius išrinktus atstovus, arba 2) tiesiogiai, dalyvaujant savivaldybės valdyme įvairiomis tiesioginio dalyvavimo formomis [24. P. 9-10]. Savivaldybė, įgyvendindama jai suteiktą savivaldos teisę, rūpinasi žmonės supančios aplinkos išsaugojimu, vietos gyvenimo sąlygų gerinimu kiekvienam **bendruomenės nariui**. Bendruomenės narių dalyvavimas vietinių reikalų tvarkyme tiesiogiai arba per išrinktus atstovus yra demokratinio valdymo savivaldybėse pagrindas. Mažoje, palyginus su valstybe, teritorinėje bendruomenėje sudarytos pačios geriausios sąlygos greitai ir efektyviai patenkinti savo poreikius.

Demokratinis valdymas paremtas tiesioginiu arba netiesioginiu žmonių dalyvavimu priimant svarbius visuomeninius sprendimus. **Tiesioginis demokratinis valdymas** dažniausiai yra nedidelės savo gyventojų skaičiumi bei interesų įvairove bendruomenės valdymo sistema. Antai David Held teigimu, Senovės Graikijos laikais “iš visų pabrėžtinų veiksmų demokratinį gyvenimo būdą galbūt ugdė dvi sutapusios aplinkybės – ekonomiškai ir kariniu požiūriu nepriklausomų piliečių atsiradimas ir palyginti mažos bei kompaktiškos bendruomenės” [30. P. 31]. Panašios aplinkybės tinka ir dabartinei teritorinei bendruomenei, kurioje nepriklausomi ir apsirūpinę, laisvo laiko turintys žmonės gali dalyvauti politinių sprendimų priėmime. Tiesioginio politinio dalyvavimo perkėlimas į vietinį valdymo lygmenį suteikia nemažai galimybių žmonėms paveikti vietinės valdžios priimamus sprendimus. Viduramžiais vyravusio renesansinio respublikonizmo idėjos iškelia į pagrindinę vietą piliečių laisvę siekti savo tikslų, o tos laisvės pagrindu vadina savivaldą ir piliečių dalyvavimą valdyme [30. P. 61-63].

Savivalda suvokiama trimis skirtingais aspektais: (1) psichologinis, susijęs su asmeninėmis žmogaus savybėmis (pvz., žmogaus gebėjimas susivaldyti), (2) teisinis, nusakantis savarankiškumą veikti savo kompetencijos ribose (pvz., teisėjų savivalda) ir (3) valstybės valdymo, apibūdinantis vieną iš valstybės teritorinio valdymo rūšių – vietos savivaldą. H. Kanitzas nurodo, jog požiūris į vietos savivaldą turi psichosocialines šaknis, t. y. „nedidelė socialinė distancija, kuri daugiau ar mažiau būdinga būtent mažoms savivaldybėms (arba atskiroms savivaldybės dalims) ir kuri, viena vertus, skatina konfliktų baimės formavimąsi, kita vertus – „MES“ jausmo atsiradimą“ [31. P. 10-11].

Mokslinėje literatūroje terminas vietos savivalda turi keletą sampratų. Pirmuoju požiūriu **vietos savivalda** apibrėžiama kaip viena iš teritorinio valdymo formų, kuri, pasireiškia vietos reikalų tvarkymu per specialius savivaldos subjektus (savivaldybės bendruomenę, valdžios institucijas ir įstaigas). Tačiau, pasak A. Astrausko, dažniausiai sutinkamos tokios *dvi vietos savivaldos sampratos*:

1. vietos savivalda – tai savivaldybei (savivaldybės bendruomenei) suteikta teisė savarankiškai tvarkyti dalį įstatymų priskirtų jai visuomenės bendrųjų reikalų;
2. vietos savivalda – tai savivaldybei (savivaldybės bendruomenei) suteiktos teisės savarankiškai tvarkyti dalį įstatymų priskirtų visuomenės bendrųjų reikalų realizavimas, pasireiškiantis savivaldybės valdžios ir jos priimtų sprendimų vykdymu, dalyvavimu tvarkant vietos reikalus įvairiomis tiesioginės demokratijos raiškos formomis bei viešųjų paslaugų teikimu [24. P. 12].

Vietos savivalda yra ta erdvė, kurioje kiekvienas pilietis gali pareikšti savo politinius lūkesčius, panaudoti visus jam, kaip politiniam dalyviui, suteiktus instrumentus įvairioms problemoms spręsti. Be to, vietos savivalda įtraukia bendruomenės narį į vietos uždavinių sprendimą, išplečia politinio dalyvavimo bazę, garantuoja įvairių nuomonių ir interesų paisymą, sudaro galimybę pasirinkti vietos gyventojams priimtinus sprendimus, saugo kiekvieno bendruomenės nario laisves. Vietos savivalda yra demokratinio valdymo dalis, labiausiai pritaikyta tiesiogiai spręsti įvairius klausimus atsižvelgiant į vietinius poreikius.

Teritorinis valdymas pasireiškia konkrečioje teritorijoje, taikomas konkrečiai žmonių bendruomenei, vykdomas specialių vietinės valdžios institucijų. Visi trys išvardinti elementai apibūdina **savivaldybę plačiąja prasme**, todėl ji apibrėžiama kaip teritoriniu pagrindu organizuota politinė žmonių bendruomenė, gyvuojanti nepriklausomai nuo kitų toje teritorijoje esančių žmonių socialinių grupių. Tačiau **savivaldybė** gali būti suprantama ir **siauriau**, t. y. kaip konkrečioje teritorijoje veikiančių *institucijų visuma*. Platesnis požiūris savivaldybei priskiria tokius požymius kaip specialių institucijų, vykdančių savivaldybės politinę valdžią buvimas, organizavimasis teritoriniu pagrindu bei savarankiškumas ir nepriklausomumas nuo kitų socialinių darinių [24. P. 8-10]. Kai kuriose šalyse **savivaldybės** suprantamos kaip ypatingi valstybės teritorijos *administraciniai vienetai*, pasižymintys jiems suteikta savivaldos teise, ypatingai organizuota ir veikiančia žmonių bendruomene bei toje teritorijoje veikiančiais savivaldos subjektais [38. P. 17-19]. H. Kanitzo teigimu, „savivaldybė – mes patys, mes – piliečių bendruomenė“ [31. P. 20].

Savivaldybės yra sprendimų priėmimo centrai, esantys arčiau piliečių ir papildantys valstybės institucijų veiklą. Jų buvimas konkrečiose teritorijose garantuoja kokybišką įvairių funkcijų įgyvendinimą vietose bei skatina pilietines gyventojų iniciatyvas ir atsakingumo jausmą, padeda kurti bendravimą tarp bendruomenės narių ir savivaldybės bei valstybės institucijų. Teritorinės bendruomenės sutelktumas konkrečioje vietovėje leidžia gyventojams dažniau susitikti rūpimų klausimų aptarimui, palaikyti kaimyninius santykius, greičiau paskleisti svarbią informaciją. Tokie ir panašūs savivaldybės bendruomenės pranašumai palengvina tiesioginio politinio dalyvavimo formų plėtrą skirtinguose šalies regionuose. Priklausymas

bendruomenei skiriasi nuo buvimo valstybės piliečiu tuo, kad suteikia daug geresnes galimybes dalyvauti rūpimų klausimų nagrinėjimo procese.

Teritoriniu pagrindu organizuotoms bendruomenėms būdingi įvairūs vietovės specifika atspindintys požymiai, vertybinės orientacijos. Skirtingų bendruomenių nariai turi nevienodas socialines, kultūrinės, ekonomines, politines ir kitas gyvenimo sąlygas. Natūralu, kad jiems būdingi skirtingi G. Almond ir S. Verba išskirti politinės kultūros tipai: provincijos, pavaldinių arba dalyvių. Todėl svarbiausias bendruomenės bruožas – organizuotumas priklauso nuo to, kokio tipo žmonės joje gyvena ir dalyvauja vietinių reikalų tvarkyme. Politinių mokslų teoretikai, A. Campbell, G. Gurin ir W. E. Miller, pirmieji panaudojo **politinio efektyvumo** sąvoką, nusakančią jausmą, kuris siejamas su individualaus politinio veiksmo esamu arba galimu poveikiu politiniam procesui [60. P. 187]. Bendruomenės narys prisijungdamas prie kolektyvinės iniciatyvos arba pats imdamasis veiksmų vietinei valdžiai paveikti, jaučia, kad toks poveikis yra įmanomas.

Dalyvavimas vietiniame valdyme pasireiškia tokiais pačiais lygiais ir formomis kaip ir dalyvavimas valstybiniame valdyme, tačiau pirmuoju atveju politinis dalyvis yra greičiau išgirstamas. Pagrindinės dalyvavimo formos skirstomos į tiesiogines ir netiesiogines, konstitucines ir nekonstitucines, legalias ir nelegalias, prievartines ir neprievartines, konvencines ir nekonvencines.

Netiesioginių įtakos formų taikymas teritoriniame lygmenyje pasireiškia dalyvavimu vietos savivaldos institucijų rinkimuose, dalyvavimu rinkiminėse kampanijose, politinių partijų, visuomeninių ir kitokių organizacijų veikloje ir pan. Bendruomenės narių iniciatyva geriau atsiskleidžia naudojantis **tiesioginio politinio dalyvavimo raiškos formomis**: vietiniais referendumais, piliečių komitetais, susitikimais su valdžios institucijų pareigūnais, dalyvavimu posėdžiuose, atstovų delegavimu ir pan. L. Milbrath pateikti dešimt politinio dalyvavimo lygių pradedant žemiausiu, balsavimu vietiniuose rinkimuose, ir baigiant aukščiausiu, vadovavimu teritorinei politinei arba administracinei įstaigai, pasireiškia ne tik valstybiniuose, bet ir smulkiuose teritoriniuose dariniuose. Minėtų dalyvavimo lygių pasireiškimas vietinėje bendruomenėje didžiąja dalimi priklauso nuo aptartų politinės kultūros tipų vyravimo bei socioekonominės padėties teritoriniame valstybės vienetė.

Kiekviena dalyvavimo vietos valdyme forma vienaip ar kitaip turi būti įtvirtinta visuomeniniame gyvenime. Todėl **tiesioginio dalyvavimo formas galime suskirstyti remiantis normų, kuriose įtvirtinta konkreti forma, svarba demokratinėje valstybėje**:

1. *Šalies konstitucijoje ir pagrindiniuose įstatymuose įtvirtintos formos*; svarbiausia iš jų yra pagrindiniame šalies įstatyme įtvirtinta teisė dalyvauti visuotiniuose, tiesioginiuose, laisvuose, lygiuose ir slaptuose rinkimuose, padedančiuose išsirinkti savo interesų

gynėjus vietos institucijose. Pilietinio aktyvumo pagrindas yra susirinkimų bei asociacijų laisvės, teisė laisvai reikšti savo nuomonę, gauti teisinę apsaugą, peticijos teisė ir kitos.

2. *Vietos savivaldos institucijų dokumentuose įtvirtintos formos*; nepaisant visos valstybės mastu patvirtintų dalyvavimo formų, kiekviena savivaldybė atskirai gali susikurti ir puoselėti savas dalyvavimo tradicijas. Tai galėtų būti, pavyzdžiui, dėl svarbių savivaldybės reikalų šaukiamas piliečių arba gyventojų susirinkimas, savivaldybėje organizuojamos gyventojų paklausimų valandos ir kita.
3. *Vietinės bendruomenės normose įtvirtintos formos*; kiekvienoje žmonių bendruomenėje natūraliai susiklosto tam tikros tradicijos ir normos, kurios nerašytiniu būdu perduodamos visiems jos nariams. Paminėtini tokie dalyvavimo būdai kaip pilietinis pageidavimas, pilietinė iniciatyva, gyvuojantys aktyviose vietinėse bendruomenėse.

Demokratinėje visuomenėje susiformavus savivaldžiai bendruomenei, įstatymai turi užtikrinti jos egzistavimą ir aktyvų piliečių įsitraukimą į valdymą. Tačiau nemažiau svarbios pačiose bendruomenėse susiformavusios bendro egzistavimo, bendravimo su aplinka ir panašios normos. Bendruomeninių tradicijų atitikimas veikiantiems įstatymams yra būtinas, tačiau gyvenamojoje vietovėje neretai atsiranda ir tokių asmenų grupelių ar net organizuotų junginių, kurių veikla prieštarauja šalies įstatymams. Įsitraukimas į **nelegalią** grupuočių **veiklą** neretai sugriauna žmonių gyvenimus ir nieko gero neatneša likusiems bendruomenės nariams.

Konvencinę politinę veiklą nuo nekonvencinės skiria pagrindinis bruožas – institucinių politinio proceso elementų naudojimas. Bendruomenės narių dalyvavimas gali būti inicijuotas vietinės valdžios institucijų siekiant išsiaiškinti žmonių nuomonę tam tikrus klausimus. Tokios formos yra vietinis referendumas, gyventojų apklausa, pasitenkinimo tyrimas (vienkartinis arba reguliarus), konsultavimasis su tam tikromis gyventojų grupėmis, viešas problemos svarstymas ir pan.

Politinių mokslų teoretikai S. Verba, N. H. Nie ir J. Kim suskirstė *politinio dalyvavimo formas į keturias grupes*:

1. *Balsavimą*. Politinis dalyvavimas vietos valdyme dažniausiai įsivaizduojamas vien kaip dalyvavimas vietiniuose rinkimuose. Politikai ir bendruomenės nariai šios formos pagalba skatinami peržiūrėti pasiektus rezultatus ir kelti tam tikrus reikalavimus politinių partijų programoms.
2. *Veiklą rinkimų kampanijose* apibūdina aktyvi bendruomenės veikla politinėse partijose ir jų skyriuose, priklausymas įvairioms komisijoms ir ekspertams, kitų įtikinėjimas ir pan. Naudodamasis šia forma kiekvienas bendruomenės narys rodo savo susidomėjimą vietiniais politiniais reikalais ir aktyviai veikia.

3. *Bendruomeninę veiklą.* Tai labiausiai su teritorine bendruomene susijusi dalyvavimo forma, kadangi apima visas bendruomenines iniciatyvas vietovėje, skatina gyventojų bendradarbiavimą tarpusavy ir su vietinėmis institucijomis, padeda individui įsilieti į kolektyvinę veiklą.
4. *Susitikimus su pareigūnais asmeniniais klausimais.* Ši forma pasireiškia aktyviais visos bendruomenės ar atskirų jos narių veiksmais, siekiant bendrauti su vietiniais politikais ir valstybės tarnautojais [26. P. 217-219].

Teritorinėje bendruomenėje gyventojai gali pasireikšti **nekonvenciniais politinio dalyvavimo būdais**. Tuomet įtaką vietinėms valdžios institucijoms siekiama daryti protestuojant prieš priimamus sprendimus, tiesiogiai konfrontuojant su valdžios atstovais ir panašiai. Tokie bendruomenės narių veiksmai gali pasireikšti netradicinėmis formomis: mitingais, piketais, demonstracijomis, streikais ar peticijų rašymu. Teigiami kontaktai tarp piliečių ir savivaldybės institucijų būdingesni mažoms savivaldybėms, o netradiciniai veiksmai – didelėms.

Bendruomenės narių tiesioginis dalyvavimas vietos valdyme yra demokratijos pamatas, nes, pasak J. Vaičiūnienės, „piliečiai yra vietinės valdžios šaltinis, skatintojas ir kontrolierius. Šaltinis, kadangi iš piliečių tarpo išrenkami atstovai ir sudaroma vietos valdžia. Skatintojas, kadangi piliečiai kuria programas, vartoja paslaugas, o taip pat naudoja bendrus materialinius ir finansinius resursus. Taip atsiranda galimybė piliečiams įgyvendinti kontrolės funkciją, kurią vykdant susipažįstama su fiskaline funkcija“ [58. P. 18]. Taigi vietos bendruomenės narių politinis aktyvumas turi tiesioginę įtaką vietos valdžios funkcionavimui, vietinių reikalų sprendimui ir žmonių bei valdžios santykiams. Todėl *bendruomenės narių dalyvavimas reikalingas vietos valdžiai dėl keleto svarbių priežasčių:*

- Pagalbos nustatant bendruomenės poreikius ir prioritetus;
- Savivaldybės įgalinimo teikti paslaugas ir kurti programas, atitinkančias vietos bendruomenės narių poreikius;
- Galimybės savivaldybei priėti prie bendruomenės išteklių ir jais pasinaudoti;
- Pagalbos savivaldybėms reguliuojant konfliktus bendruomenėje;
- Didesnio valdžios priimamų sprendimų suprantamumo;
- Didesnio visuomenės pritarimo ir palaikymo [58. P. 18-19].

Bendruomenės narių aktyvumui skatinti būtinas geras jų **informuotumas vietos klausimais**. Gyventojų dalyvavimas, esant informacijos trūkumui, paprastai pasižymi emocionalumu arba visišku abejingumu, o tai trukdo priimti racionalų sprendimą. Nenoras dalyvauti pasireiškia dėl žinių apie sprendžiamą problemą trūkumo ir savo vaidmens ją sprendžiant neįsivaizdavimo. Savivaldybėje privalo egzistuoti **komunikavimo sistema**, susidedanti iš dviejų polių: *piliečių informavimo* ir *grįžtamojo ryšio*. Piliečių informavimas

geriausiai pasireiškia tokiais būdais kaip viešasis konsultavimas, apklausų rezultatų viešas paskelbimas, informacijos teikimas (per televiziją, radiją, laikraščius, informacinius biuletenius, interneto puslapius, laiškus gyventojams), viešieji susirinkimai, viešas planų, ataskaitų ir kitų dokumentų skelbimas ir kitais. Savivaldybė privalo užtikrinti bent minimalų informacijos teikimą ir prieinamumą prie jos visiems gyventojams. Dalyvavimas taip pat reiškia grįžtamąjį ryšį – informacijos srautą iš piliečių į savivaldybių institucijas. Šis srautas gali patekti į savivaldybę per gyventojų atsiliepimus apie savivaldybės paslaugas, nuomonių apklausas, atviras diskusijas susirinkimuose, piliečių iniciatyvas, skundus, tiesioginį piliečių dalyvavimą savivaldos organuose, piliečių grupių veiklos skatinimą, bendradarbiavimo su NVO skatinimą, atsiliepimus per internetą ir kitaip. Dažniausiai kiekvienas bendruomenės narys gali pradėti iniciatyvą bet koku vietinės savivaldos klausimu arba nesutikti su savivaldos institucijų sprendimais. Savivaldybė atstovauja piliečių interesus, teikia jiems įvairias paslaugas, o bendruomenės nariai naudojami teikiamomis paslaugomis, tenkina savo poreikius. Todėl bendruomenės ir vietinės valdžios santykiuose reikalingas abipusis bendradarbiavimas ir geranoriškumas [58. P. 33-34].

Aktyvios pilietinės visuomenės ugdymas prasideda nuo mažos vietinės bendruomenės nario įtraukimo į vietos reikalų tvarkymą. Teritorinio valdymo pagalba viešųjų reikalų tvarkymas priartėja prie atskiros teritorijos gyventojų ir yra vykdomas specialių institucijų. Šiame poskyryje išdėstomos svarbiausios teritorinį valdymą apibūdinančios sąvokos: savivaldybė, vietos savivalda, savivaldybės bendruomenė, bendruomenės narys ir kitos. Išanalizavus mokslinę literatūrą, apibendrinamos teorinės bendruomenės narių galimybės dalyvauti vietos valdyme. Darytina išvada, jog aktyvus bendruomenės nario dalyvavimas vietos valdyme panaudojant įvairias tiesiogines formas turėtų tapti kasdiene politine veikla individo lūkesčiams reikšti ir interesams tenkinti.

1. 3. Tiesioginis dalyvavimas vietiniame valdyme: užsienio valstybių praktika

Vietinis valdymas ir demokratija paskutiniu metu apibūdinama pasitelkiant *strateginės partnerystės* savivaldybėse, *decentralizacijos* ir *tarptautinio susidomėjimo vietos valdymu* tendencijomis. Pirmoji tendencija pasireiškia tuo, jog savivaldybių institucijos, neturėdamos pakankamų išteklių, perleidžia kai kurių viešųjų paslaugų teikimą privačioms, nevyriausybinėms ir bendruomeninėms organizacijoms. Daugelyje šalių sprendimų priėmimo procesas perkeliamas į galimai žemesnį valdymo lygmenį, priartinamas prie žmonių – taip vyksta decentralizacija arba

antroji tendencija. Ir galiausiai, trečioji tendencija apima vis stiprėjančią mintį vietos savivaldą apibrėžti kaip visuotinę teisę, taip sustiprinant vietinę demokratiją [34. P. 21-25].

Gyventojų dalyvavimas vietinės reikšmės sprendimų priėmimo vienokiais ar kitokiais būdais pasireiškia daugelyje pasaulio šalių. Nepriklausomai nuo valstybės politinės santvarkos, valdymo pobūdžio ar tradicijų, pilietis, su savo poreikiais ir interesais, yra pagrindinis jos elementas. Teisė dalyvauti valdant valstybę ir kitaip sprendžiant viešuosius reikalus įtvirtinta tarptautiniuose teisės aktuose: *Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos* 21 straipsnyje ir *Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto* 25 straipsnyje. Šiuose dokumentuose nurodoma, jog kiekvienas žmogus turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per laisvai išrinktus atstovus.

Suomijoje galimybė piliečiams dalyvauti ir daryti įtaką įtvirtinta pagrindiniuose įstatymuose, bet realiame gyvenime labai priklauso nuo pačių savivaldybių. Vykdamas Dalyvavimo programą, orientuotą į tiesioginio piliečių dalyvavimo vietiniame lygmenyje metodų tobulinimą ir stiprinimą, buvo išskirtos šios pagrindinės piliečių dalyvavimo metodų grupės:

- Informavimas – dalyvavimas, apimantis paprastas dalyvavimo formas tokias, kaip piliečių informavimas, piliečių paklausimų nagrinėjimas, atsakinėjimas į klausimynus ir paslaugų kokybės vertinimo klausimus;
- Dalyvavimas planavime apima gilesnį bendradarbiavimą tarp savivaldybės ir jos gyventojų, pavyzdžiui, dalyvavimas savivaldybės forumuose, susirinkimuose, komandiniame tarybų darbe ir kt.;
- Dalyvavimas sprendimuose susijęs su dalyvavimu paslaugų teikime ar tiesioginiu dalyvavimu sprendimų dėl gyvenamosios vietovės priėmimo;
- Dalyvavimas veikloje – tai pačių bendruomenės narių veikla jų gyvenamojoje vietovėje ar paslaugų sektoriuje, pavyzdžiui, savanoriškos aplinkos švarinimo talkos, įvairių paslaugų teikimas [58. P. 15].

Suomijoje labiausiai paplitę piliečių įtakos vietinių klausimų sprendimui būdai yra kolektyvinio prašymo savivaldybei pasirašymas - 35 proc. pasisakiusiųjų, kreipimasis į išrinktąjį atstovą - 30 proc., dalyvavimas vietinėje asociacijoje - 25 proc., kreipimasis į savivaldybės darbuotoją - 24 proc., dalyvavimas viešojoje diskusijoje - 14 proc., raštiškas skundas ar teisminė byla - 13 proc., dalyvavimas partijos veikloje - 11 proc., laiškas į vietinį laikraštį - 10 proc., pirkimo ar mokėjimo boikotas - 8 proc., dalyvavimas demonstracijose - 5 proc., ir piliečių iniciatyva - 3 proc. Pažymėtina, jog pagrindiniai suomių dalyvavimo būdai yra konvenciniai, dažniausiai pateikiami raštiškai. Piliečių dalyvavimas vietiniuose reikaluose susijęs su jų

bendruoju pasitenkinimu, pasitenkinimu paslaugomis, pilietine kompetencija ir bendruoju aktyvumu. Nagrinėjant vietinę demokratiją itin pabrėžiamas piliečių pasitikėjimas savivaldos sprendimų priėmimo procesu, galintis padidinti gyventojų domėjimąsi ir dalyvavimą vietiniuose reikaluose [58. P. 32-33].

Pagrindiniame Europos šalių vietos savivaldą užtikrinančiame dokumente, *Europos vietos savivaldos chartijoje*, numatyta, jog vietos savivaldos išrinkti valdžios organai ar pareigūnai neturi daryti įtakos galimybei piliečiams rinktis į susirinkimus, rengti referendumus ar naudoti bet kurią kitą tiesioginę piliečių dalyvavimo formą. Viena iš tiesioginių formų, numatytų šioje chartijoje, yra pasitarimas su vietinėmis bendruomenėmis ar referendumo surengimas savivaldybių teritorinių ribų keitimo klausimais. Šveicarijoje ir kai kuriose Vokietijos dalyse kaip tiesioginės demokratijos forma plačiai naudojami vietiniai referendumai. Tačiau jie yra pakankamai brangūs ir daugelyje šalių dažniausiai naudojami spręsti tokius klausimus kaip savivaldybių ribų keitimas, savivaldybių sujungimas arba skaidymas.

Pastaruosiu metu Vakarų Europoje pastebimas mažėjantis dalyvavimas rinkimuose, narystė politinėse partijose ir kitose tradicinėse organizacijose, ypač profesinėse sąjungose. Šie pasikeitimai yra siejami su vertybių pokyčiais (postmaterialistinių vertybių išplitimu, didėjančia visuomenės individualizacija) ir nepasitikėjimu politinėmis institucijomis. [40. P. 10]. Kylantis išsilavinimo lygis sąlygoja įgūdžių savarankiškai veikti politikoje atsiradimą, informacijos suradimą ir panašiai, dėl ko mažiau reikalingos įvairios politinės organizacijos. Visuomenė tampa kritiškesnė politinių lyderių atžvilgiu ir linkusi labiau įsitraukti į elitui iššūkį metančias politinio dalyvavimo formas. Tai ypač būdinga jaunajai visuomenės daliai, linkusiai teikti pirmenybę protesto politikai, kur mažiau tarpininkų ir dalyvis turi tiesioginę įtaką sprendimų priėmimui [40. P. 10-11].

Tyrimų duomenimis dauguma Vakarų Europos piliečių nėra patenkinti tuo, kaip veikia demokratija, bet nemato geresnės alternatyvos. Rinkėjų aktyvumo ir narystės tradicinėse organizacijose mažėjimas nereiškia, kad visuomenė tampa politiškai apatiška ir jai nerūpi, kokie sprendimai priimami valstybėje. Visuomenė nepasitiki esamomis institucijomis, o tai pasireiškia piliečių poslinkiu kitų dalyvavimo formų link. Per paskutinius tris dešimtmečius Vakarų visuomenėse žymiai padaugėjo politinio protesto formų (pvz., peticijų rašymas, streikai, demonstracijos ir kt.). Dalyvavimą konvencinėse formose siūloma padidinti įvedant tiesioginio dalyvavimo valdyme formas. Keičiantis piliečių nuostatoms dalyvavimo atžvilgiu, daugelyje Europos valstybių pradėta ieškoti galimybių, kaip padidinti piliečių galimybes tiesiogiai kontroliuoti politinį procesą. Populiariausi pokyčiai: tiesioginių įvairių pareigūnų rinkimų ir referendumų (ypač vietos savivaldybių lygmeniu) įvedimas [40. P. 13-15].

Daugelyje Vakarų Europos šalių teisė piliečiams tiesiogiai dalyvauti vietos reikalų tvarkyme yra pakankamai aiškiai reglamentuota. Piliečiams reikia suteikti pasitikėjimą ir galimybę pasinaudoti tais instrumentais ir „pažadinti pilietinę žmonių sąmonę, kuri šiandien snaudžia“ [31. P. 15]. H. Kanitzas išskiria svarbesnes vietinio dalyvavimo formas **Vokietijoje**, priklausančias nuo skirtingų įstatymų atskirose jos teritorijos dalyse, tai:

- *Piliečių arba gyventojų susirinkimas* gali būti šaukiamas kaip informacinis bei diskusijų forumas svarbiems savivaldybės reikalams aptarti;
- *Gyventojų paklausimų valanda* – tai galimybė gyventojams savivaldybės atstovaujamosios institucijos viešų posėdžių metu kelti su savivaldybių reikalais susijusius klausimus, teikti pasiūlymus, iniciatyvas, išklausti ekspertus bei gyventojus, kuriuos tiesiogiai liečia svarstomi dalykai;
- *Pilietinis pageidavimas* apibūdinamas kaip pilietinio sprendimo pradinė stadija, kurioje dažniausiai reikalaujama ne tik dalykiškai pagrįsti pasirinktą priemonę, bet ir pasiūlyti, kaip ją finansuoti;
- *Pilietinis sprendimas* yra slaptu balsavimu piliečių priimtas sprendimas svarbiu savivaldybės gyvenimo klausimu;
- *Piliečių arba gyventojų paklausimas* suteikia galimybę priversti savivaldybės instituciją svarstyti gyventojus dominančią problemą. Gyventojų paklausimas yra mažiau reikšminga nei kitos dalyvavimo formos.
- *Pilietinė iniciatyva* – tai laisva, netradicinė politinio aktyvumo savivaldybėse forma, dažniausiai pasireiškianti tam tikru laikotarpiu socialiai aktyvių piliečių koalicija, kuri tam tikru būdu reaguoja į savivaldybės politiką ar padarytas klaidas. Ši forma pasireiškia tokių metodų kaip viešosios nuomonės raiška, politinis spaudimas, savo interesų gynimas pagalba. Pilietinė iniciatyva orientuojasi ne į tarpininko vaidmenį atliekančias institucijas (asociacijas, partijas ir kt.), o tiesiai į kompetentingą valdymo įstaigą ar instituciją [31. P. 29-32].

Pasaulio visuomenės vis dažnesnis žvilgsnis į vietinį valdymą paskutiniu metu pasireiškia trimis tendencijomis: strategine partneryste, decentralizacija ir visuotiniu susidomėjimu vietiniu valdymu. Išskirtinę piliečių teisę dalyvauti valdant savo šalį numato svarbūs tarptautiniai dokumentai (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, Europos savivaldos chartija ir kt.). Skyrelyje išreikštos pagrindinės Vakarų Europai būdingos politinio dalyvavimo vietiniame valdyme tendencijos. Kaip geriausi pavyzdžiai pasirinktos dvi valstybės: Suomija ir Vokietija. Suomija buvo pasirinkta dėl kartu su Lietuvos valstybinėmis institucijomis vykdyto Piliečių dalyvavimo vietos savivaldoje skatinimo

projekto^{*}. Poskyryje aprašytos vienos iš seniausias vietos savivaldos tradicijas turinčios Europos valstybės - Vokietijos, naudojamos tiesioginio piliečių dalyvavimo vietos valdyme formos. Geri Europos valstybių pavyzdžiai skatina ir mūsų šalyje plėtoti vietos demokratijos idėjas bei stiprinti angažuotų, politiniame gyvenime aktyviai pasireiškiančių žmonių visuomenę.

^{*} LR vidaus reikalų ministerija kartu su Suomijos vidaus reikalų ministerija 2002-2003 m. vykdė Piliečių dalyvavimo vietos savivaldoje skatinimo projektą.

2. TIESIOGINIS DALYVAVIMAS LIETUVOS SAVIVALDYBĖSE

2. 1. Vietos savivaldos sistema Lietuvoje

Vietos savivalda ir decentralizacijos tendencija yra vieni iš svarbiausių demokratinį valdymą apibūdinančių bruožų. Todėl kiekvienoje išsivysčiusioje valstybėje vietos savivaldos institucijos, reguliuodamos ir tvarkydamos dalį visuomeninių reikalų, palengvina valstybei atlikti iškeltus uždavinius ir įgyvendindamos savo funkcijas užtikrina efektyvų vietos reikalų tvarkymą.

Lietuvoje vietos savivaldos tradicijų formavimasis ir tęstinumas priklausė nuo ypatingų istorinių įvykių eigos: dešimtmečius trukusi sovietizacija, nepriklausomybės atgavimas ir pan. Mūsų šalis patyrė gilių valstybinės reikšmės sukrėtimų, nulėmusių savivaldos tradicijų, jei ne visišką išnykimą, tai bent jau iki šiol jaučiamą nuosmukį. Nesigilinant į vietos savivaldos raidos analizę, toliau poskyryje bus aptariami šiuo metu Lietuvos vietos savivaldai būdingi bruožai ir problemos.

Vietos savivaldos teisė užtikrinama Lietuvos Respublikos Konstitucija ir įstatymais. Konstitucijoje vietos savivaldai ir valdymui yra skirtas visas X skirsnis, kuriame nustatyti pagrindiniai teritorinio valdymo principai, apribojimai. Pagrindinio šalies įstatymo teiginį, jog savivaldos teisė laiduojama įstatymo numatytiems valstybės teritorijos administraciniam vienetais (119 straipsnis), įtvirtina Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas. Pagal šį įstatymą **vietos savivalda** yra valstybės teritorijos administracinio vieneto – savivaldybės *teisė laisvai ir savarankiškai tvarkytis* pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją ir įstatymus per administracinio vieneto nuolatinių gyventojų tiesiogiai išrinktų atstovų savivaldybės tarybą bei jos sudarytą vykdomąją ir kitas institucijas (3 straipsnis 3 punktas). Požiūris į vietos savivaldą Lietuvoje nuolat keitėsi. A. Astrauskas išnagrinėjo nuo 1990 m. Lietuvos Respublikos įstatymuose pateiktus vietos savivaldos apibrėžimus:

- 1990-1995 m. vietos savivalda buvo apibrėžta kaip valstybės teritorijos administracinio vieneto gyventojų ir savivaldybės valdžios institucijų (organų) *savarankiška veikla*, o nuo 1995 m. – vietos savivalda jau traktuojama kaip savivaldybės *teisė savarankiškai tvarkytis* per gyventojų išrinktas savivaldybių tarybas;
- Iki 1992 m. savivaldybės valdžią vykdančiais subjektais buvo pripažįstama *ir savivaldybės bendruomenė, ir savivaldybės valdžios institucijos*, o nuo 1992 m. – *tik savivaldybės valdžios institucijos* (t. y. įsteigtoji valdžia);

- 2000 m. spalio 12 d. Vietos savivaldos įstatymo pakeitimo įstatymo nuostatos leidžia pagrįstai teigti, kad šiandien Lietuvoje vietos savivalda yra suprantama kaip savivaldybei suteikta *teisė savarankiškai tvarkyti* dalį bendrų visuomenės reikalų [24. P. 14].

Tačiau šiuo metu galiojanti įstatymo nuostata prieštarauja 2002 m. gruodžio 24 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarime suformuotai sampratai, kad **vietos savivalda** yra įstatymo numatytų valstybės teritorijos administracinių vienetų *bendruomenių* (t. y. teritorinių, arba vietos, bendruomenių), kurias sudaro šių vienetų nuolatiniai gyventojai (Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti nuolatiniai gyventojai), *savitvarka ir savaveiksmiškumas* pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją.

Vietos savivaldos teisė suteikiama teritorinėms bendruomenėms, kurios Konstitucijoje vadinamos savivaldybėmis [15]. LR vietos savivaldos įstatyme **savivaldybė** apibūdinama kaip valstybės *teritorijos administracinis vienetas*, turintis juridinio asmens statusą bei Lietuvos Respublikos Konstitucijos laiduotą savivaldos teisę, įgyvendinamą per savivaldybės tarybą (3 straipsnis 1 punktas). Gretinant minėto įstatymo ir Konstitucinio teismo nutarimo nuostatas, pastebimas neatitikimas ir tarp savivaldybės apibūdinimų. Konstitucinio teismo suformuluota samprata skamba taip: **savivaldybė** yra įstatymo numatyto valstybės teritorijos administracinio vieneto *bendruomenė*, turinti Konstitucijos laiduotą savivaldos teisę. Lygindamas visus nuo nepriklausomybės atgavimo Lietuvos įstatymuose pateiktus savivaldybės apibrėžimus A. Astrauskas pabrėžia, jog „iš tikro savivaldybė nėra valstybės teritorijos administracinis vienetas. Ji yra ypatinga žmonių bendruomenė (pagal platesnį požiūrį) arba žmonių specialių institucijų visuma (pagal siauresnį požiūrį)“ [24. P. 12].

Vietos savivaldos įstatymas atitinkamoje teritorijoje nuolat gyvenančius asmenis, susietus bendrais viešaisiais poreikiais ir interesais, vadina **bendruomene** (3 straipsnis 9 punktas). Remiantis Konstitucinio teismo nutarimu, valstybės teritorinio vieneto bendruomenė vadinama savivaldybe. D. K. Kuzmickaitės teigimu „literatūroje išskiriamos trys pagrindinės bendruomenių formos: natūrali teritorinė kaimo bendruomenė, neteritorinė bendruomenė ir galiausiai, kompleksiška šiuolaikinė bendruomenė“ [53. P. 19]. Pirmoji iš paminėtų bendruomenės formų lyg ir atitinka LR vietos savivaldos įstatyme apibrėžtą bendruomenę.

Aptinkami neatitikimai skirtingų valstybės organų dokumentuose leidžia atsirasti painiavai terminų ir sąvokų vartojime. Todėl šiame darbe sąvoka **vietos savivalda** bus vartojama kaip teritorinių bendruomenių savitvarka, **savivaldybė** – bendruomenė, turinti savivaldos teisę, o **bendruomenė** – natūralus teritorinis individų, grupių bei ekonominių elementų darinys [53. P. 18].

Vietos savivaldos subjektai Lietuvoje sudaro atskirą, vieną iš dviejų visuomenės valdymo (arba viešojo administravimo) lygį ir veikia žemesniuose administraciniuose vienetuose – savivaldybėse [24. P. 15-16] (žr. 2 priedą). Savivaldybė savarankiškai įgyvendina vietos savivaldos teisę ir vykdo įstatymais jai pavestas funkcijas per savivaldybės institucijas. Pasak A. Astrausko, Lietuvoje šiuo metu yra taikomas *savivaldybės tarybos ir tarybos skiriamo administratoriaus modelis*, kuriam būdingi tokie bruožai:

- Sudaroma (steigiama) vienasmenė vykdomoji institucija, t. y. **administracijos direktorius**, būtinai ne iš tarybos narių; administracijos direktorius užima dar vieną funkcinę vietą savivaldybėje, t. y. **savivaldybės administracijos** (viešojo administravimo įstaigos) vadovo poziciją;
- **Savivaldybės taryba** (aut. past., atstovaujamoji institucija) turi atskirą vadovą, t. y. renkama iš tarybos narių **merą (su pavaduotojais)**; sustiprinta funkcinė vieta – meras, turi galimybę tiesiogiai ir netiesiogiai daryti didelę įtaką administracijos direktoriui;
- Taikomame modelyje yra trys valdymo funkcijų grupės* (ir jas vykdančios savivaldybės institucijos), antroji ir trečioji funkcijų grupės sudaro darnią viešojo administravimo funkcijų vykdymo grupę [36. P. 20-21].

Savivaldybės institucijų veikla neturi pakenkti bendruomenės nariams, bet atvirkščiai, užtikrinti jų interesų atstovavimą, poreikių tenkinimą per viešųjų paslaugų teikimo, vietos valdžios ir viešojo administravimo funkcijas. Savivaldybės institucijų veiklos efektyvumas didele dalimi priklauso nuo bendruomenės narių pasitenkinimo savivaldybe ir jos vykdoma politika. Iš 1 lentelėje pateiktų duomenų galima spręsti apie menką gyventojų pasitikėjimą savivaldybės institucijomis sprendžiant vietines problemas.

1 lentelė. Poveikio politiniams sprendimams priemonės

	KĄ REIKĖTŲ PIRMIAUSIA DARYTI, JEI IŠKILTŲ (proc.)		
	EKONOMINĖ PROBLEMA (ivedami nauji mokesčiai, dvigubinami komunalinių paslaugų tarifai ir pan.)	POLITINĖ PROBLEMA (cenzūra, grėsmė demokratijai)	VIETINĖS REIKŠMĖS PROBLEMA (greta įrengiamas sąvartynas, statoma atliekų perdirbimo gamykla ir pan.)
Kreiptis į Prezidentą	13,1	15,3	9,7
Kreiptis į Vyriausybę	14,9	9,8	8,4
Kreiptis į politines partijas	1,1	7,9	1,8
Kreiptis į Seimo deputatus	14,2	10,9	19,8

* aut. past. Valdymo funkcijų grupės - sprendimų priėmimas, priimtų sprendimų vykdymas ir jo kontrolės procesas – yra vienas iš savivaldybės institucijų ir įstaigų veiklos suskirstymo būdų. Veikla gali būti skirstytina į dvi arba tris valdymo funkcijų grupes. [Astrauskas, str: 13]

Kreiptis į teismą	3,4	1,5	5,1
Kreiptis į spaudą	23,2	20,7	28,3
Imtis protesto akcijų	10,1	8,5	10,2
Kreiptis į savivaldybę	-	-	4,4
Nežino	17,6	24,3	11,5

Šaltinis: Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida. Sud. A. Krupavičius, A. Luošaitis.-K.: Poligrafija ir informatika, 2004, p. 230; Politinės kultūros tyrimas. Ataskaita (2000). Vilnius, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas.

Pagal Konstitucinio teismo nutarimą vietos savivalda funkcionuoja kitokiais konstituciniais pagrindais nei valstybės valdžia. Savivaldybėms pagal Konstituciją ir įstatymus numatytas *savarankiškumas ir veiklos laisvė*, kurie garantuoja vietos bendruomenių dalyvavimą tvarkant savivaldybės teritorijos reikalus [15]. Savivaldybių kompetencija yra atskirta nuo valstybės kompetencijos, tačiau valstybė gali pavesti savivaldybėms vykdyti kai kurias savo funkcijas – tai vadinamoji *deleguotoji kompetencija*. Nepaisant savarankiškumo užtikrinimo (atskiri nuo valstybės finansiniai ištekliai, savarankiškų funkcijų numatymas ir kt.), yra numatyta ir savivaldybės institucijų veiklos *administracinė priežiūra*, kurią pagal įstatymus įgyvendina Vyriausybės atstovas savivaldybėje. Kita galimybė įsikišti valstybės institucijoms yra *tiesioginis valdymas*, kurį Seimas tam tikrais Lietuvos Respublikos vietinio valdymo įstatyme numatytais atvejais gali įvesti visoje savivaldybės teritorijoje. Svarbus argumentas valstybės valdžios priežiūrai pagrįsti yra gyventojų, esančių vietos savivaldybių institucijų valdžioje, teisių ir interesų apsauga [26. P. 505-512].

Savivaldos teisė suteikiama teritorinei bendruomenei, kuri gali įgyvendinti ją tiesiogiai arba per išrinktus atstovus. Lietuvoje vietos savivalda, kaip viešosios valdžios įgyvendinimo sistema, yra organizuota pagal atstovaujamosios demokratijos principus. Tačiau vietos bendruomenės nariams ir jų grupėms yra suteiktos galimybės pasinaudoti tiesioginio politinio dalyvavimo raiškos formomis tvarkant vietinius reikalus.

2. 2. Tiesioginio dalyvavimo formos

Norint sukurti veiksmingą bendruomenės narių dalyvavimo vietos valdyme mechanizmą, pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į teisinę bazę tokiam mechanizmui valstybėje atsirasti. **Lietuvos Respublikos Konstitucija** nustato pamatinius piliečių dalyvavimo principus. Pagrindinis jų įtvirtintas Konstitucijos 33 straipsnyje: „Piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus“. Vadinasi mūsų šalies pagrindiniame įstatyme įtvirtinta tiek tiesioginė, tiek atstovaujamoji demokratijos formos.

Piliečių teisė dalyvauti valdant šalį, o kartu ir savivaldybę, realizuojama per šias Konstitucijoje užfiksuotas teises ir laisves:

- Teisę dalyvauti ir reikalauti skelbti referendumą (9 straipsnis);
- Teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti (25 straipsnis);
- Rinkimų teisę (34 straipsnis);
- Teisę laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas (35 straipsnis) ir profesines sąjungas (50 straipsnis);
- Peticijos teisę ir teisę kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskusti jų sprendimus (33 straipsnis);
- Teisę be ginklo rinktis į taikius susirinkimus (36 straipsnis);
- Teisę streikuoti (51 straipsnis).

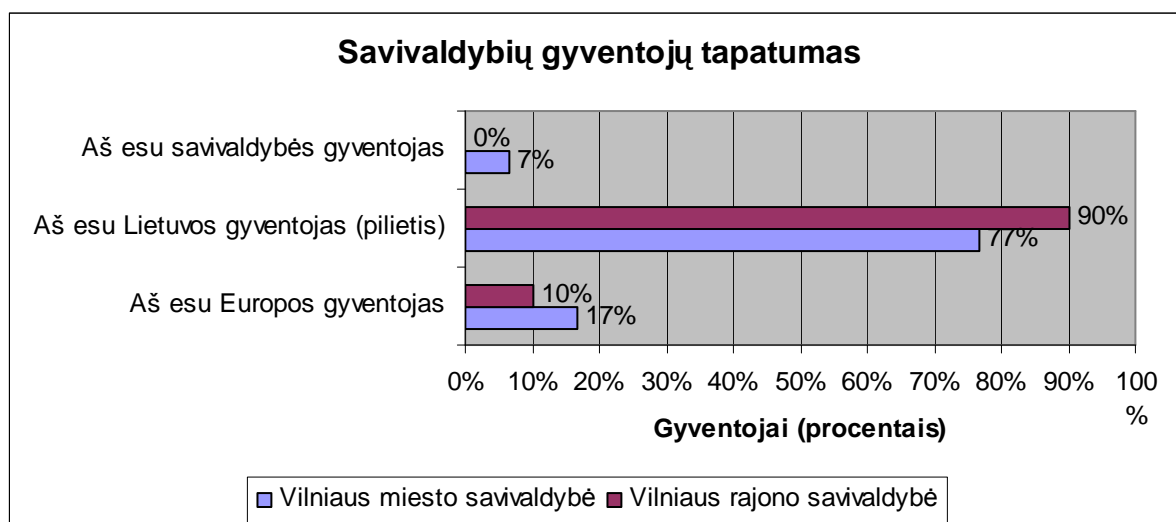
Šalies Konstitucija nusako bendrus piliečių dalyvavimo valdyme principus, kurie detalčiau išdėstomi įvairių viešojo administravimo lygių institucijų ir nevienodos svarbos teisės aktuose. S. Nefas suskirstė juridinius aktus, nusakančius vietos demokratiją, į **šešis lygius**:

1. *Įstatymai: bendrieji (pagrindiniai)* – tai LR vietos savivaldos, LR savivaldybių tarybų rinkimų, LR viešojo administravimo, LR asociacijų, LR labdaros ir paramos fondų įstatymai, kuriais remiantis organizuojama vietos valdžia ir realizuojamos įvairios vietinės iniciatyvos.
2. *Įstatymai: specifiniai* – tai LR teritorijų planavimo, LR apskrities valdymo, LR socialinių paslaugų, LR švietimo, LR daugiabučių namų savininkų bendrijų ir kiti įstatymai, kurie iš dalies nusako, kokia turi būti juridinė elgsena vienu ar kitu atveju, arba juose yra nuoroda, kad vykdant vienokį ar kitokį veiksma turi būti klausama žmonių nuomonės.
3. *Vyriausybės nutarimai, ministrų įsakymai*. Vyriausybės nutarimai dėl savivaldybių plėtros, teritorijų planavimo dokumentų projektų svarstymo su visuomene nuostatų patvirtinimo, dėl piliečių ir kitų asmenų aptarnavimo viešojo administravimo institucijose tvarkos patvirtinimo, dėl sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo bei vidaus reikalų ministro įsakymas, patvirtinantis pavyzdinius seniūnijos tarybos nuostatus ir kiti teisės aktai.
4. *Savivaldybės tarybos sprendimai, potvarkiai*, tvirtinantys vietos demokratijos taisykles, nuostatus, statutus ir t. t.
5. *Vietos bendruomenių veiklos juridinės normos, tradicijos* – tai bendruomenės narių ir pačių bendruomenių iniciatyva sukurtas tarpusavio susitarimo įtvirtinimas, bet neįteisintas jokių juridinę tvirtinimo galią turinčių institucijų. Kai kurios normos būna trumpalaikės, kitos gi susipina su paprotine teise.

6. *Europos Tarybos teisės aktai, rekomendacijos* dėl vietos savivaldos teisių ir jų plėtros, dėl vietos demokratijos įtvirtinimo [58. P. 5].

Įgyvendinant decentralizacijos tendencijas, savivaldybėms pavedamos vykdyti vis naujos funkcijos, taip praplečiant vietos demokratijos galimybes. Svarbu tai, kad *Lietuvos teisinė bazė sudaro prielaidas gyventojams dalyvauti tvarkant viešuosius savivaldybės reikalus*. Savivaldybės privalo užtikrinti žmonių interesų bei poreikių tenkinimą, sudaryti sąlygas gyventojams pareikšti savo nuomonę įvairiomis tiesioginio dalyvavimo formomis. Kiekvienas savivaldybės gyventojas turi galimybę naudotis įvairiomis jam suteiktomis konstitucinėmis teisėmis dalyvauti vietos valdyme. Tačiau, visų pirma, žmogus turi būti suinteresuotas vietine valdžia ir jos priimamais sprendimais; jis turi jaustis pilnaverčiu savivaldybės nariu. Mokslinio darbo rašymui atlikto tyrimo duomenimis, dauguma apklaustų Vilniaus miesto ir rajono savivaldybių gyventojų identifikuoja save su šalies gyventojais (piliečiais): net 90 proc. miesto ir 77 proc. rajono respondentų (žr. 1 diagramą). Savęs identifikavimas su savivaldybe yra pats silpniausias. Nė vienas iš Vilniaus rajono savivaldybėje apklaustų gyventojų nelaiko savęs savivaldybės gyventoju, o mieste savivaldybės gyventojais pasisakė esantys tik 7 proc. respondentų.

1 diagrama

Atsakymo variantą „Aš esu savivaldybės gyventojas“ rinkosi vyresnio amžiaus (virš 46 m.) apklausti gyventojai, o save Europos gyventojais įvardino daugiausiai jauni (18-29 m.), dar besimokantys arba turintys vidurinį, aukštesnįjį išsilavinimą. Pastebėtina tai, kad klausimyne įrašytų atsakymo variantų: „Aš esu apskrities gyventojas“ ir „Aš esu vietinės bendruomenės narys“ nepasirinko nė vienas iš apklaustųjų. Prastas savęs identifikavimas su savivaldybės ir

bendruomenės nariais liudija apie žemą gyventojų dalyvavimo bendruomeniniuose reikaluose lygį.

Konstitucijoje įtvirtintą tiesioginio dalyvavimo principą reglamentuoja LR vietos savivaldos įstatymo 4 straipsnio 2 punktą, nustatantis *gyventojų dalyvavimo teises tvarkant viešuosius savivaldybės reikalus*. Piliečių dalyvavimas vietos reikalų tvarkyme įtvirtintas ir konstitucijoje, ir įstatymuose. Tačiau, kokiais būdais vietos gyventojai gali išreikšti savo nuomonę bei ginti individualius ir vietos bendruomenės interesus?

Pagal politinių mokslų teoretikų S. Verba, N. H. Nie ir J. Kim iškeltus kriterijus Lietuvos įstatymuose minimos tiesioginio dalyvavimo formos gali būti suskirstytos į keturias grupes:

1. **Balsavimas**, kuris apima rinkimų metu išreiškiamą bendruomenės narių nuomonę. Šią grupę sudaro tokie politinio dalyvavimo būdai kaip balsavimas savivaldybių tarybų rinkimuose, vietiniuose referendumuose, pasisakymas vietos gyventojų apklausose ir pan.
2. **Veikla rinkimų kampanijose** pasireiškia veiksmis, reikalaujančiais iš bendruomenės narių daugiau iniciatyvos nei balsavimo metu. Tokie veiksmai apima narystę politinėse partijose, rinkiminių susitikimų lankymą, kitų įtikinėjimą kaip balsuoti, darbą kandidatui ar partijai ir kitas panašias veiklas.
3. **Bendruomeninė veikla** pasižymi individualių arba grupinių pastangų realizavimu už rinkiminės aplinkos ribų. Į šiai dalyvavimo formų grupei priskiriami tiek kolektyvinė veikla (pvz., narystė nevyriausybinėje ar kitoje vietinėje organizacijoje, pilietinės iniciatyvas remiančiuose fonduose, dalyvavimas piliečių komitetuose, seniūnijų tarybose, mokyklų tarybose ir kt.), tiek individualūs veiksmai (pvz., susitikimai su politiniais lyderiais, gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovų veikla, dalyvavimas savivaldybės institucijų darbe, viešame peticijų nagrinėjime, kreipimasis į savivaldybės institucijas ir kt.).
4. **Susitikimai su pareigūnais asmeniniais klausimais** didelės asmeninės iniciatyvos reikalaujantys bendruomenės narių veiksmai, pvz., įvairių savivaldybės institucijų ir pareigūnų/politikų gyventojų priėmimo valandos, gyventojų konsultavimas ir kiti.

Kaip penktą politinio dalyvavimo formų grupę galima būtų paminėti **nekonvencinė politinė veikla**. Ją sudaro tokios netradicinės tiesioginio dalyvavimo formos kaip *dalyvavimas mitinguose, piketuose, demonstracijose, streikuose, peticijos teikimas*. Konstitucija gyventojams numato peticijos teisę ir teisę kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskusti jų sprendimus (33 straipsnis). **Peticijos teisė** reglamentuojama atskiru įstatymu ir apibūdinama kaip teisė raštiškai kreiptis į savivaldybės arba valstybės institucijas su reikalavimais ar siūlymais

spřesti tam tikrus klausimus. A. Marsh peticijos teisę priskyre netradiciniam dalyvių elgesiui, pasireiškiančiam perėjimu nuo konvencinės prie nekonvencinės veiklos ir išliekančiam demokratių normų ribose [26. P. 219]. Netradicinė bendruomenės narių elgsena taip pat pasireiškia **dalyvavimu** rengiamuose įvairaus pobūdžio **masiniuose susirinkimuose**: mitinguose, piketuose, demonstracijose, procesijose, įvairiose eitynėse, kituose taikiuose beginkliuose susirinkimuose (LR susirinkimų įstatymas), streikuose, bado akcijose ir pan. „Baltijos tyrimų“ duomenimis, dalyvavimas demonstracijose sumažėjo nuo 20 proc. 1992 metais iki 4 proc. 1996 metais, o peticijų ir pareiškimų pasirašinėjimas – nuo 20 proc. iki 3 proc. [26. P. 232].

Pirmoji politinio dalyvavimo formų grupė tiesiogiai susijusi su **vietinės valdžios rinkimais**. Pagal LR savivaldybių tarybų rinkimų įstatymą tarybos narius gyventojai renka remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise bei slaptu balsavimu. Bet kokie tiesioginiai ar netiesioginiai rinkimų teisės apribojimai dėl asmens kilmės, politinių pažiūrų, lyties, išsilavinimo ir kitokie suvaržymai yra draudžiami įstatymo. Balsavimas vietiniuose rinkimuose dažnai priklauso nuo bendruomenės narių pasitenkinimo savivaldos institucijų veikla ir domėjimosi politiniais reikalais. Rinkėjų aktyvumas savivaldybės tarybos rinkimuose per paskutinius kelis rinkimus padidėjo nuo 39,9 proc. 1997 metais iki 53,9 proc. 2002 m. Nustatytas vidutinis Lietuvos piliečių aktyvumas savivaldybių tarybų rinkimuose siekia 50,9 proc. [26. P. 226-227]. Šio mokslinio darbo rašymui atlikto tyrimo metu paaiškėjo, kad savivaldybės tarybos rinkimuose dalyvauja 33 proc. respondentų iš Vilniaus miesto savivaldybės ir net 77 proc. – iš Vilniaus rajono savivaldybės (žr. 3 ir 4 priedus). Gana žemas pirmosios savivaldybės gyventojų dalyvavimas vietiniuose rinkimuose gali būti paaiškintas įvairiai, pavyzdžiui, piliečių nuostata, jog vietinė valdžia savarankiškai gali spřesti nedidelę dalį vietinių problemų, nusivylimu vietinės valdžios institucijomis ir kt.

Kita balsavimo forma yra **vietiniai referendumai**, kurių pagalba patys bendruomenės nariai sprendžia svarbius vietinius klausimus. Lietuvoje tiesioginės piliečių nuomonės pasireiškimas per referendumus galimas tik valstybiniame lygmenyje. O vietiniame valdymo lygmenyje taikoma tapati vietiniam referendumui tiesioginio dalyvavimo forma - **vietos gyventojų apklausa**, kuriai skirtas visas tryliktasis LR vietos savivaldos įstatymo skirsnis. *Svarbiausi gyventojų apklausos bruožai yra šie:*

- (1) apklausos rezultatai yra patariamojo pobūdžio,
- (2) dalyvavimas apklausoje laisvas, grindžiamas visuotine, lygia teise tiesiogiai pareikšti nuomonę,

(3) 10 proc. savivaldybės gyventojų, turinčių teisę rinkti savivaldybės tarybą, turi apklausos paskelbimo iniciatyvos teisę,

(4) gyventojai, dalyvaudami apklausoje, gali tiesiogiai pareikšti savo nuomonę viešųjų savivaldybės reikalų tvarkymo klausimais.

Antroji tiesioginio dalyvavimo formų grupė – veikla rinkimų kampanijose – susijusi su aktyviu bendruomenės narių įsitraukimu į rinkimų metu vykstančius procesus. Remiantis LR savivaldybės tarybų rinkimų įstatymu gyventojai gali **kandidatuoti į savivaldybės tarybą, dirbti kandidatui arba partijai, būti rinkimų komisijos nariu arba rinkimų stebėtoju, užsiimti rinkimų agitacija**. Šių dalyvavimo būdų įgyvendinimas dažniausiai glaudžiai susijęs su **naryste politinėje partijoje**. Kadangi rinkimų kampanijos yra naujas elementas Lietuvos politikoje, tai gyventojų dalyvavimas jose yra palyginti mažas. Neaktyvumas šios grupės formose susijęs su tuo, kad čia reikalinga didelė iniciatyva, bendradarbiavimas su žmonėmis, viešas savo politinės pozicijos išsakymas [26. P. 228].

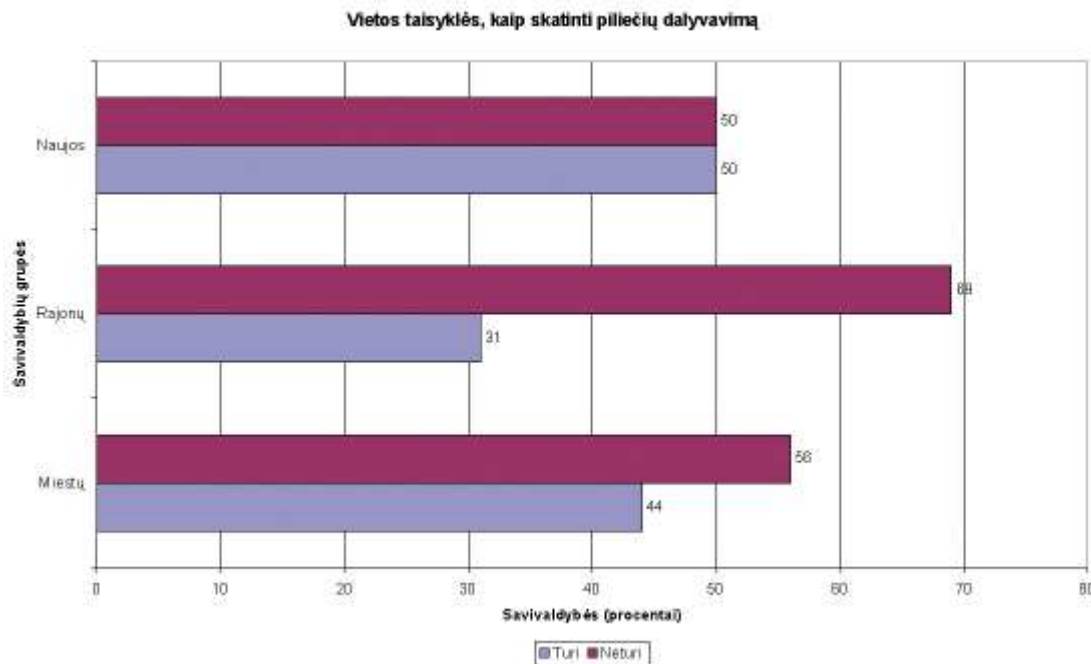
Bendruomeninei veiklai, *trečiajai politinio dalyvavimo formų grupei*, priskiriama daugiausiai tiesioginio dalyvavimo vietiniame valdyme būdų. Šiai grupei priklausančios dalyvavimo formos skiriasi nuo pirmųjų dviejų grupių tuo, kad pasireiškia ne tik vietinių rinkimų metu, bet yra naudojamos kasdienių problemų sprendimui. Visas bendruomeninės veiklos formas galima suskirstyti į kolektyvines ir individualias. Pirmosioms būdingas grupinių pastangų buvimas, t. y. tam, kad įgyvendintų kolektyvines formas, jose turi dalyvauti dalis bendruomenės narių. LR vietos savivaldos įstatyme numatyta, kad savivaldybės *turi sudaryti sąlygas gyventojams tiesiogiai dalyvauti tvarkant savivaldybės reikalus bei skatinti įvairias pilietinės iniciatyvos formas ir jas remti* (4 straipsnis 2 punktą). Įstatyme minimi tokie tiesioginio poveikio būdai kaip **dalyvavimas rengiant sprendimų projektus, organizuojant susirinkimus, sueigas, viešą peticijų nagrinėjimą**. Pareiga šaukti seniūnijai priskirtos teritorijos gyventojų sueigas pagal LR vietos savivaldos įstatymą atitenka seniūnui.

Prie kolektyvinių politinio dalyvavimo formų galima priskirti narystę įvairaus pobūdžio organizacijose. *LR asociacijų, LR politinių partijų ir LR labdaros ir paramos fondų įstatymai* reglamentuoja LR Konstitucijoje įtvirtintą piliečių teisę laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei jų veikla neprieštaruja Konstitucijai ir įstatymams (35 straipsnis). **Narystė** šiose **organizacijose** yra savanoriška ir apibrėžiama skirtingais kriterijais, priklausomai nuo vykdomos veiklos. Minėtais įstatymais užtikrinama ne tik gyventojų teisė dalyvauti konkrečioje organizacijoje, bet ir suteikiama galimybė vietos bendruomenėms, pasinaudojus pavyzdžiui, LR visuomeninių organizacijų įstatymu, gauti finansavimą savo veiklai. Kai kuriuose specifiniuose įstatymuose taip pat numatyta galimybė gyventojams organizuotis į konkrečiais vietiniais reikalais *besirūpinančią grupę*: daugiabučio namo savininkų bendriją (LR

daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatymas), mokyklos bendruomenės tarybą (LR švietimo įstatymas) ir kitas.

LR vietos savivaldos įstatymo aštuntajame skirsnyje reglamentuota dar viena tiesioginio dalyvavimo forma – **gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovas**; taip pat apibūdintas atstovo statusas, nurodytas pagrindinis jo uždavinys, teisės ir pareigos. Šių atstovų apibendrintas pastabas bei pasiūlymus savivaldybės institucijoms teikia seniūnas (31 straipsnis). Įstatyme numatyta galimybė seniūnijoje iš gyvenamųjų vietovių bendruomenės atstovų sudaryti **seniūnijos tarybą**, kurios veiklą pagal patvirtintus pavyzdinius nuostatus nustato kiekvienos savivaldybės meras (30 straipsnio 5 dalis). Kiekvienas savivaldybės gyventojas turi galimybę dalyvauti renkant savo bendruomenės atstovą, tačiau atstovo rinkimų tvarkos nustatymas priklauso nuo atskiros savivaldybės.

Vieni svarbiausių vietos demokratiją savivaldybėse skatinančių dokumentų, be abejonės, yra įvairūs savivaldybės institucijų sprendimai, potvarkiai, kiti svarbūs vietinės valdžios dokumentai. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos atlikto tyrimo „Vietos demokratija 2003“ duomenimis tyrimo metu *vietos demokratijos plėtros strategiją*, numatančią, kaip skatinti piliečių dalyvavimą vietos demokratiniuose procesuose, turėjo 16 proc. atsakiusių savivaldybių, 65 proc. savivaldybių nurodė tokios strategijos neturinčios. Iš pateiktų duomenų apie *vietos taisykles, kaip skatinti piliečių dalyvavimą*, pastebima, kad santykinai mažiau jų turi rajonų savivaldybės, o miestuose ir naujose savivaldybėse turinčių ir neturinčių minėtas taisykles santykis yra panašus (žr. 1 grafiką). 53 proc. visų atsakiusių savivaldybių turi savo *informacijos teikimo gyventojams strategiją*, ir net 80 proc. savivaldybių turi *vidines taisykles*, kurios apibrėžia, *kaip teikti informaciją gyventojams*. 69 proc. savivaldybių turi savivaldybės tarybos patvirtintus *Seniūnijų bendruomenių veiklos nuostatus* (žr. 2 diagramą) ir 18 proc. savivaldybių – savo sukurtas *piliečių komitetų veiklą reglamentuojančias taisykles*. Remiantis tyrimo rezultatais, galima teigti, jog dalis savivaldybių neturi nacionalinės valdžios rekomenduojamų teisinių aktų, o pačios savivaldybės institucijų ir gyventojų iniciatyva priimamų dokumentų randama vos kelėtoje savivaldybių [tyrimo ataskaita: 8-12].

Šaltinis: Tyrimo „Vietos demokratija 2003“ ataskaita (2003). Vilnius, Lietuvos savivaldybių asociacijos Mokymo ir konsultavimo centras, „Trys žvaigždutės“.

Individualus bendruomeninės veiklos pobūdis pasižymi itin didele asmenine iniciatyva, mažu bendradarbiavimo su kitais lygiu ir individualių interesų tenkinimu. Remiantis įvairių įstatymų nuostatomis, gyventojai bent iš dalies gali įtakoti savivaldybės institucijų veiklą **dalyvaudami:**

- Atvirame savivaldybės tarybos posėdyje (LR vietos savivaldos įstatymas, 14 str., 9 dalis),
- Savivaldybės tarybos komitetų ir komisijų darbe (LR vietos savivaldos įstatymas, 15 str., 6 dalis),
- Svarstant savivaldybės biudžeto projektą (LR vietos savivaldos įstatymas, 37 str., 4 dalis),
- Teritorijų planavimo procese (LR teritorijų planavimo įstatymas, 25 straipsnis),
- Viešame peticijų svarstyme (LR peticijų įstatymas).

LR viešojo administravimo įstatymo trečiajame skirsnyje numatyta **galimybė asmeniui kreiptis** į viešojo administravimo instituciją žodžiu arba su rašytiniu prašymu (16 ir 17 straipsniai), kurį pastaroji institucija privalo priimti ir nagrinėti pagal savo kompetenciją (19 straipsnis) bei sudaryti besikreipiančiam asmeniui patogias kreipimosi sąlygas (20 straipsnis) ir galimybę susipažinti su svarbia informacija ir dokumentais (27 straipsnis).

Susikalbėjimas tarp vietos gyventojų ir savivaldybėje veikiančių valdžios institucijų yra būtina vietinio gyvenimo dalis. Tokiam susikalbėjimui ypač reikšmingas 2002 m. rugsėjo 25 d. Vyriausybės nutarimas Nr. 1491 „Dėl piliečių ir kitų asmenų aptarnavimo viešojo

administravimo ir kitose institucijose pavyzdinės tvarkos patvirtinimo“, numatantis asmenų aptarnavimą valdžios institucijose. Gyventojai ar jų atstovai turi teisę susipažinti su savivaldybės institucijų priimtais sprendimais, gauti viešus ir motyvuotus atsakymus į pareikštą nuomonę apie savivaldybės institucijų ir kitų savivaldybės viešojo administravimo subjektų bei atskirų tarnautojų darbą (tai viešumo ir reagavimo į gyventojų nuomonę principas, įtvirtintas LR vietos savivaldos įstatymo 4 straipsnyje 7 punkte).

Ketvirtajai politinio dalyvavimo formų grupei priklauso visi savivaldybės gyventojų veiksmi, norint išspręsti asmenines problemas konsultuojantis su savivaldybės ar valstybės institucijos pareigūnu. LR vietos savivaldos įstatymo 31 straipsnis numato seniūno pareigą organizuoti **gyventojų susitikimus su savivaldybės ir valstybės institucijų pareigūnais** (žr. 1 paveikslą). Savivaldybių institucijų nuomone, labiausiai paplitę bendruomenės narių dalyvavimo vietos savivaldoje būdai yra susitikimai su piliečiais specialiams klausimams aptarti bei įvairių savivaldybės institucijų ir pareigūnų bei politikų gyventojų priėmimo valandos.

1 paveikslas. Populiariausios gyventojų dalyvavimo formos

Šaltinis: Tyrimo „Vietos demokratija 2003“ ataskaita (2003). Vilnius, Lietuvos savivaldybių asociacijos Mokymo ir konsultavimo centras, „Trys žvaigždutės“.

Viešojo administravimo institucijos, tarp jų ir savivaldybės institucijos, įstatymų numatytais atvejais turi **konsultotis su gyventojais** dėl sprendimų, susijusių su bendrais teisėtais visuomenės interesais ir turinčių svarbią reikšmę didelei gyventojų bendruomenės daliai

(LR viešojo administravimo įstatymas, 7 straipsnis, 1 dalis). Antroje šio straipsnio dalyje išvardintus galimus konsultavimosi būdus: *suinteresuotų asmenų sueiga, apklausas, viešai skelbiamus susirinkimus, atstovų kvietimus ar kitus nuomonių išaiškinimo būdus*, pasirenka konkreti viešojo administravimo institucija. LR apskrities valdymo, LR socialinių paslaugų ir kitais įstatymais nurodoma, kokiais atvejais turi būti klausiama gyventojų nuomonės ir teikiama būtina informacija.

Konsultavimasis su visuomene ir jos nuomonės paisymas užtikrinamas ir specifiniame teisės akte - *LR teritorijų planavimo įstatyme* (III dalyje). Teritorijų planavimo dokumentai aptariami su visuomene viešame svarstyme (25 straipsnis), teritorijų planavimo dokumentai yra viešai skelbiami žiniasklaidos priemonėmis, supažindinant su planavimo dokumentais, rengiant atviras parodas ir viešas ekspozicijas (26 straipsnis), visi suinteresuoti visuomenės atstovai gali reikšti pastabas, teikti pasiūlymus dėl planavimo (27 straipsnis), projektai aptariami viešame susirinkime, atkreipiant dėmesį į pastabas ir pasiūlymus (28 straipsnis), pateikti bendrieji planai vykdomi viešai (29 straipsnis). Detali visuomenės dalyvavimo planavimo procese tvarka reglamentuojama 1996 m. rugsėjo 18 d. Vyriausybės nutarime Nr. 1079 „*Dėl visuomenės dalyvavimo teritorijų planavimo procese nuostatų patvirtinimo*“. Valdžios institucijų vienvaldiškumas vietiniame valdyme ribojamas 2003 m. vasario 26 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 276 „*Dėl sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo*“, kuriuo remiantis visi sprendimų projektai turi turėti įvairiapusį įvertinimą. Metodikoje įtvirtintas bendradarbiavimo principas skelbia, kad siekdami kvalifikuotai, išsamiai ir tiksliai įvertinti sprendimo projekto poveikį, jo rengėjai turi **atsižvelgti į** suinteresuotų institucijų, visuomeninių organizacijų ir **suinteresuotų socialinių grupių nuomonę** (II dalis, 8. 3. punktas) ir atsižvelgti į vieną iš sprendimų projektų poveikio vertinimo aspektų, t. y. poveikį socialinei aplinkai: įvairioms socialinėms grupėms ir socialiniams santykiams (II dalis, 9. 4. punktas).

Tiesioginės demokratijos formų taikymas vietiniame lygyje praktikuojamas daugelyje Europos šalių. Lietuvai labai svarbūs tarptautiniai vietos demokratiją reglamentuojantys teisės aktai. Vienas tokių yra 2001 m. gegužės 22 d. *Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija „Dėl piliečių dalyvavimo visuomeniniame vietos gyvenime*“, numatanti pagrindinius dalyvavimo vietos politikoje principus:

- Gyventojams suprantama informacija;
- Pilietinės atsakomybės ir priklausomybės bendruomenei jausmo stiprinimas;
- Piliečių dalyvavimo metodų naudojimas (teisių suteikimas, o ne taisyklių nustatymas);
- Dėmesio atkreipimas į gyventojus, kuriems sunkiau sekasi dalyvauti visuomeniniame gyvenime;

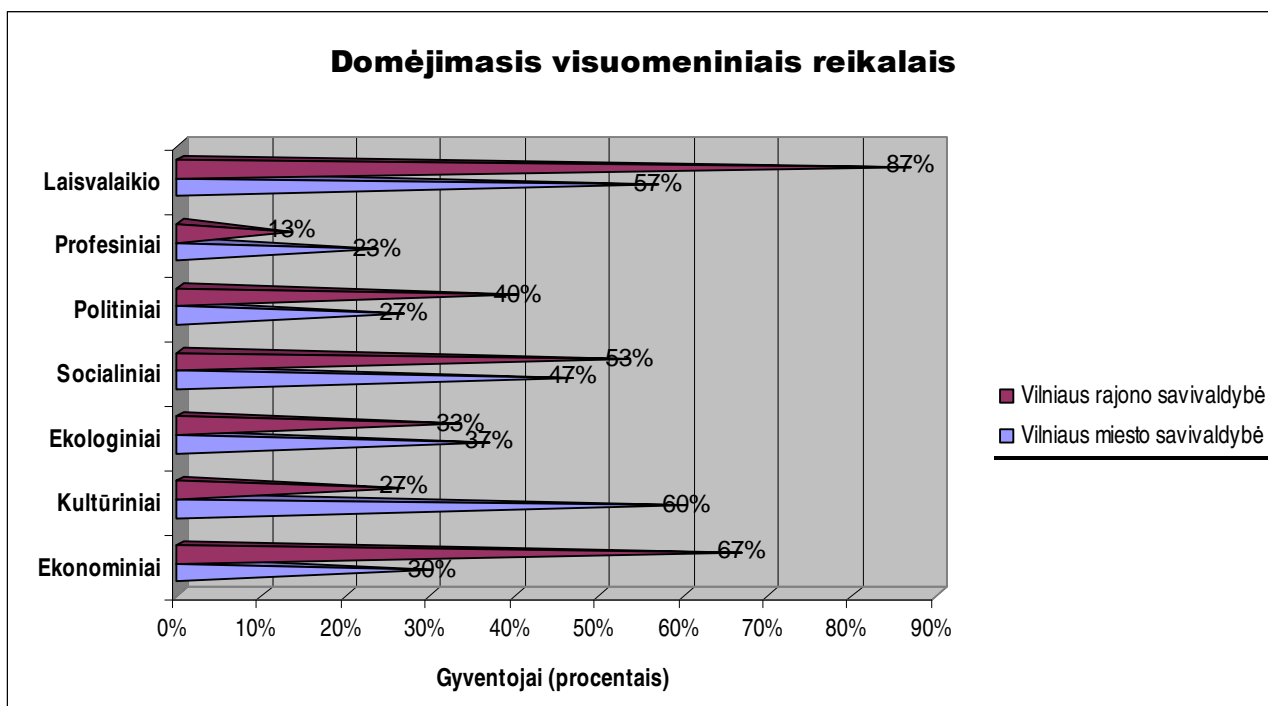
- Bešlišką moterų atstovavimas, vaikų ir jaunimo vaidmens pripažinimas vietos demokratijos vystymo procese [viet demokr:9].

1994 metais atlikto Naumano fondo tyrimo duomenimis, **Lietuvai buvo būdinga:**

- 1) "pavaldinių" politinė kultūra (tai yra, gyventojų orientacija į politinius institutus, neįsitraukiant didesnės atsakomybės);
- 2) jausmų dominavimas, vertinant politinius reiškinius;
- 3) mitologinis mąstymas (politiniai mitai atspindi žmonių norus ir padeda organizuoti masių veiklą);
- 4) ryškus visuomenės gyvenimo ideologizavimas ir politizavimas;
- 5) nesugebėjimas kolektyviai spręsti problemų [39. P. 91].

Gyventojų pasiryžimą dalyvauti ir patį dalyvavimą sprendžiant svarbius vietinės reikšmės klausimus geriausiai parodo domėjimasis įvairiomis visuomeninio gyvenimo reikalais (tame tarpe ir politiniais). Tiek Vilniaus miesto, tiek rajono savivaldybės apklausti gyventojai preferencijas teikė šioms sritims: laisvalaikio - 87 proc. rajono ir 57 proc. miesto gyventojų, socialinei – 53 proc. rajono ir 47 proc. miesto gyventojų (žr. 3 diagramą). Surinkti duomenys atskleidžia žemą domėjimosi politiniu gyvenimu lygį tirtose savivaldybėse: Vilniaus rajono savivaldybėje politiniais reikalais domisi 40 proc., o Vilniaus miesto savivaldybėje - tik 27 proc. respondentų.

3 diagrama

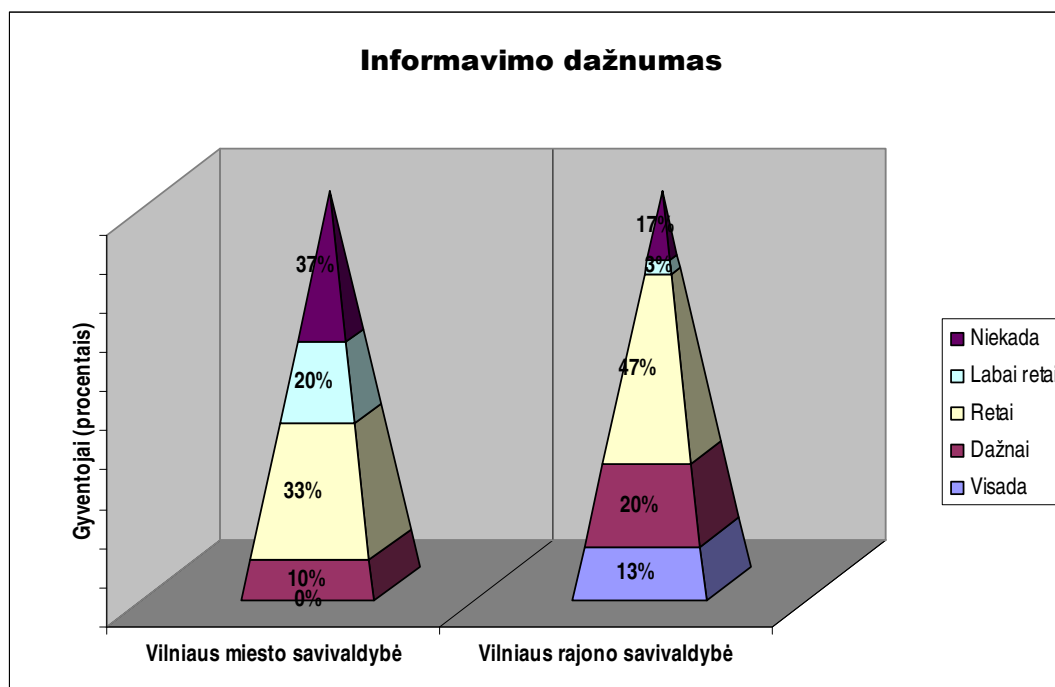
Lietuvos gyventojai skeptiškai vertina savo galimybes paveikti gyvenamosios vietovės problemų sprendimą. Toks nepasitikėjimas savo jėgomis arba, kitaip tariant, politinio efektyvumo nebuvimas bendruomenės narių tarpe daro poveikį gyventojų dalyvavimui vietiniame valdyme.

Efektyviausiai vietos demokratijos formavimasis pasireiškia vietos **bendruomenių veiklos normų** kūrimo ir taikyme. Bendruomenės nariai, nuolatos susidurdami su įvairiomis vietinėmis problemomis, ilgainiui susikuria konkrečiai vietai būdingus papročius ir tradicijas. Įvairių tyrimų duomenimis vietinės reikšmės problemos atveju gyventojai demonstruoja didesnę iniciatyvą nei dėl kitų problemų (žr. 2 lentelę). Nors mūsų šalyje „dabartiniu metu ryškiau matomų funkcionuojančių vietos bendruomenių pasigendame, tačiau yra pastebimas vietinio bendruomeniškumo, pasireiškiančio per bendruomeniškas iniciatyvas, atgimimas“ [58. P. 8]. Tokių iniciatyvų pavyzdžiai yra politinių partijų vietiniai skyriai, nevyriausybinės organizacijos, piliečių komitetai, žmonių sambūriai kultūriniais, dvasiniams, ūkiniams poreikiams tenkinti, mokyklų bendruomenių tarybos bei fondai, finansuojantys pilietines iniciatyvas.

Svarbus vietos demokratijos aspektas yra **gyventojų informuotumas** vietiniais klausimais bei atsižvelgimas į išreikštą nuomonę. Pastebima per mažai bandymų didinti vietos gyventojų aktyvumą ir suinteresuotumą dalyvauti tvarkant viešuosius reikalus. Daugumoje įvairių lygių teisės aktų bendruomenės narių dalyvavimas vietos reikalų tvarkyme yra nustumiamas tarsi į antro plano vaidmenį, nors atvirkščiai, turėtų būti pagrindiniu vietinio valdymo ramsčiu.

Tyrimo duomenys atskleidžia gyventojų informuotumo vietos klausimais aspektą. Daugiausiai informacijos apie savivaldybėje svarstomus klausimus respondentai teigė gaunantys iš tokių informacijos šaltinių kaip žiniasklaida (televizija, spauda, radijas) – po 80 proc. apklaustųjų Vilniaus mieste ir rajone, internetas – 30 proc. Vilniaus mieste ir 33 proc. Vilniaus rajone (žr. 8 ir 9 priedus). 13 proc. Vilniaus rajono ir 10 proc. Vilniaus miesto apklaustųjų teigė informaciją susirandantys savo iniciatyva. Informaciją apie svarbius vietinius savivaldybės institucijų sprendimus per savivaldybės tarnautojus, politikus arba gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovus gauna labai mažai apklaustųjų.

Apie tai, jog visuomet gauna informaciją apie savivaldybėje svarstomus svarbius vietinius klausimus pareiškė tik 13 proc. Vilniaus rajono savivaldybės gyventojų ir nė vienas Vilniaus miesto gyventojas (žr. 4 diagramą). Nemaža dalis Vilniaus rajono (50 proc.) ir Vilniaus miesto (53 proc.) respondentų teigė retai arba labai retai gaunantys tokio pobūdžio informaciją. Ganėtinai daug - 37 proc. Vilniaus miesto apklaustųjų gyventojų sakė, jog niekada negauna informacijos apie savivaldybėje svarstomus klausimus.

Darytina išvada, jog gyventojai savo iniciatyva informacijos apie savivaldybėje svarstomus klausimus neieško. Jeigu tos informacijos pateikimu nepasirūpina pati savivaldybė, niekas nesužino apie svarbius vietinį gyvenimą liečiančius sprendimus. Nepasitenkinimas gali kilti ir dėl to, kad nemažai daliai respondentų savivaldybės institucijų dokumentai atrodo neprieinami ir neaiškūs (žr. 10 priedą), o savivaldybės teikiama informacija netenkina daugiau nei pusės apklaustų gyventojų (žr. 11 priedą).

2. 3. Tiesioginio politinio dalyvavimo formų naudojimas Lietuvos savivaldybėse

Tiesioginio politinio dalyvavimo formų panaudojimas vietiniame valdymo lygmenyje nėra populiarus politinių tyrimų tema. Dažniausiai aprašomos ir nagrinėjamos politinio dalyvavimo formos yra rinkimai, apklaustos, vietiniai referendumai. Bendruomeninės veiklos formų tyrinėjimas paprastai lieka nuošalyje, nors būtent vietiniame lygmenyje pasireiškiantys poveikio būdai ir yra svarbiausi pilietinės visuomenės ugdymui, gausniam gyventojų įsitraukimui į politinius procesus ir, žinoma, politinės kultūros lygio kėlimui.

Pasirinktos tiesioginio dalyvavimo formos: gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovas, seniūnijos taryba ir peticijų teisė, yra įtvirtintos pagrindiniuose šalies teisės aktuose, tačiau mažai žinomos gyventojams. Siekiant įgyvendinti pagrindinį mokslinio darbo tikslą, buvo

atliktas tyrimas, kurio metu bandyta iširti pasirinktas tiesioginio dalyvavimo formas ir jų taikymą Lietuvos savivaldybėse. Tyrimo uždaviniai:

- išsiaiškinti gyventojų domėjimosi vietiniais reikalais lygį;
- iširti bendruomenės narių aktyvumą pasirinktose tiesioginio dalyvavimo formose;
- identifikuoti pagrindines tiesioginio dalyvavimo pasireiškimo problemas.

Vilniaus miesto ir Vilniaus rajono savivaldybėse buvo vykdoma anketinė apklausa, kurios rezultatai turėtų suteikti vertingos informacijos tolesnei tiesioginės demokratijos formų analizei įvairiose Lietuvos savivaldybėse. Tyrimu nagrinėjamos politinio dalyvavimo formos: gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovas, peticijų teisė ir seniūnijos taryba, taip pat tiriamas bendras gyventojų domėjimasis bei informuotumas vietos reikalais.

Pasirinkta tyrimo populiacija apima dviejų savivaldybių gyventojus. Apklausos imtis – atsitiktinai pasirinkta po 200 gyventojų iš kiekvienos savivaldybės. Anketinė apklausa atlikta, išsiuntinėjus respondentams klausimyną (žr. 12 priedą) paštu ir elektroniniu paštu. Statistinė duomenų analizė atskleidžia pasirinktų savivaldybių dalies gyventojų nuostatas tiesioginio dalyvavimo vietos reikalų tvarkyme atžvilgiu, jų pasirenkamus dalyvavimo būdus ir pastebimas problemas.

2. 3. 1. Gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovas

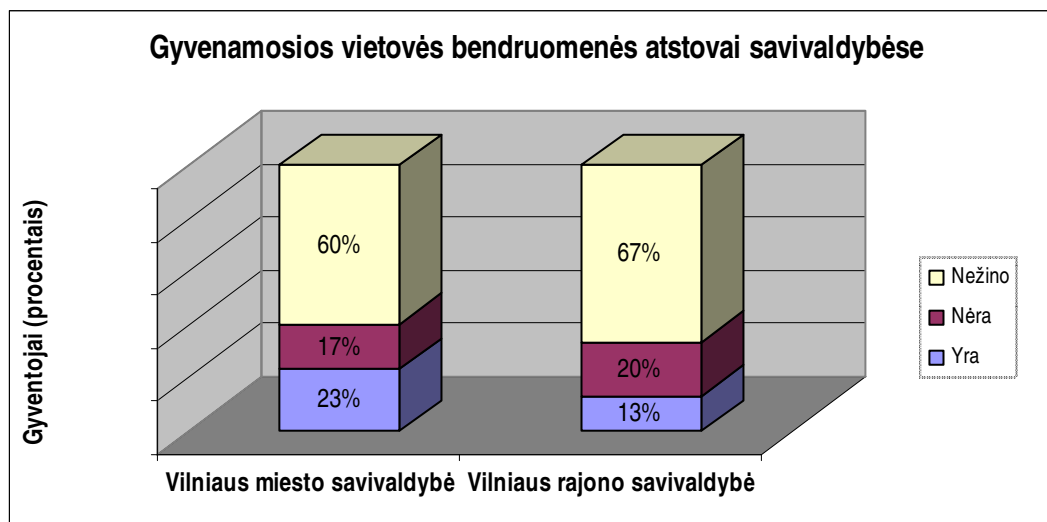
Konkrečioje teritorijoje nuolat gyvenantys asmenys, susieti bendrais viešaisiais poreikiais ir interesais, sudaro gyvenamosios vietovės bendruomenę (LR vietos savivaldos įstatymas 2 straipsnis 9 punktas). Tačiau bendruomenė gali būti įkuriama ne tik teritoriniu, bet ir šeimos, bendrų interesų, pomėgių ir kitais pagrindais. Kaip pastebi J. Vaičiūnienė, „Lietuvoje dar neturime teoriškai ir praktiškai suprantamos bendruomeniškumo realizavimo sistemos“ [58. P. 19]. Todėl dažnai susipainiojame tarp įstatyme apibrėžtų bendruomenių ir bendruomeninėmis iniciatyvomis pasireiškiančių gyventojų grupių.

LR vietos savivaldos įstatymas, reglamentuodamas **gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovo** statusą, sudaro prielaidas reikšties piliečių iniciatyvoms ir skleisti bendruomeninei veiklai vietovėse. Bendruomenės atstovas – tai gyvenamosios vietovės gyventojų išrinktas bendruomenės narys, visuomeniniais pagrindais atliekantis jam suteiktas pareigas.

Apie šios pozicijos egzistavimą jų gyvenamojoje vietovėje nežino daugiau nei pusė apklaustų gyventojų: 60 proc. Vilniaus miesto savivaldybėje ir 67 proc. Vilniaus rajono

savivaldybėje (žr. 5 diagramą). Tokio akivaizdžiai didelio nežinojimo priežastys gali būti labai įvairios: gyventojų pasyvumas, prastas informacijos pateikimas gyventojams ir pan. Apie gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovo buvimą dažniausiai nieko nežinojo jauni (18-29 m.) ir turintys vidurinę bei aukštesniąjį išsilavinimą apklaustieji, tuo tarpu vyresni (46-59 m. amžiaus ir vyresni) bei aukštąjį išsilavinimą įgiję apklausti gyventojai galėjo pasakyti, ar jų gyvenamojoje vietovėje yra bendruomenės atstovas, ar ne.

5 diagrama

Bendruomenės atstovą (-us) renka gyvenamosios vietovės (kaimo, miestelio, miesto) ar kelių vietovių bendruomenės gyventojai pagal savivaldybės tarybos nustatytą tvarką. Pavyzdžiui, Druskininkų savivaldybė turi patvirtintą Gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovo rinkimo tvarkos aprašą, kuriame numatyta bendruomenės atstovų rinkimo tvarka, reikalavimai atstovo kandidatūrai, pagrindiniai atstovo uždaviniai, teisės ir pareigos, atstovo įgaliojimų pabaiga. Rinkimai yra rengiami ir vykdomi viešai, atstovas renkamas gyventojų susirinkimuose atviru balsavimu, paprasta balsų dauguma. Išrinkto atstovo įgaliojimai trunka keturis metus. Norint tapti bendruomenės atstovu, reikia atitikti apraše keliamus reikalavimus: pilnametystė, gyvenamosios vietos deklaravimas, gyvenimas ne mažiau kaip tris metus bendruomenės teritorijoje.

Pagrindinis bendruomenės atstovo uždavinys yra, visų pirma, rūpintis bendruomenės interesais; antra, atstovauti bendruomenei seniūnijoje, o prireikus ir savivaldybės institucijose bei savivaldybės teritorijoje veikiančiose valstybės įstaigose; ir trečia, supažindinti seniūnijos, kuriai priskirta bendruomenės teritorija, seniūną apie viešus bendruomenės reikalus arba pranešti merui, jei tie reikalai susiję su seniūno veikla [13].

Bendruomenės atstovo veiklos rėmus nustato atskiros savivaldybės taryba. O pagal LR vietos savivaldos įstatymą bendruomenės atstovas turi atlikti tokias pareigas:

1) atstovauti bendruomenės interesams seniūnijoje, savivaldybės institucijose ir valstybės įstaigose;

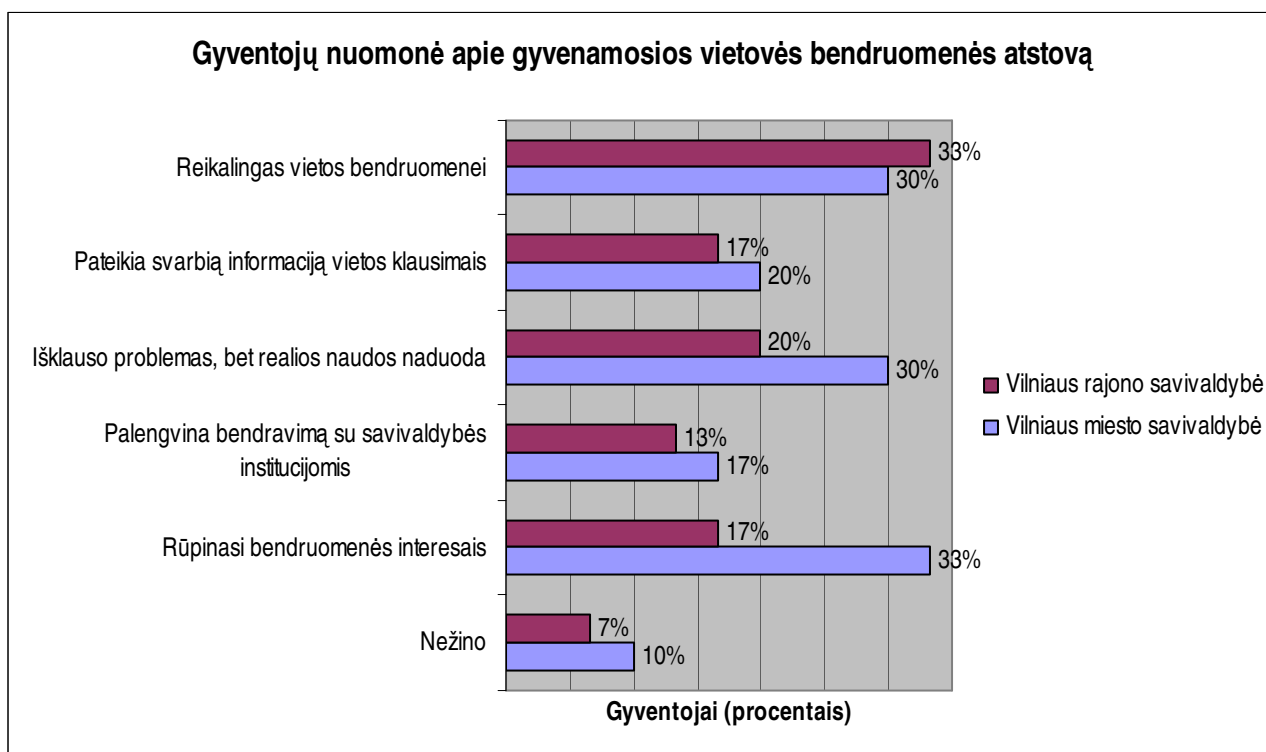
2) teikti informaciją atstovaujamos bendruomenės gyventojams apie savivaldybės institucijų, savivaldybės administracijos ir jos padalinių, kitų savivaldybės viešojo administravimo subjektų, apskrities viršininko administracijos ir jos padalinių bei Vyriausybės atstovo funkcijas, jų darbo laiką ir darbo tvarką;

3) skatinti bendruomenę prižiūrėti gyvenamosios vietovės teritoriją (kelius, gatves, aikštes, kapines ir kitus infrastruktūros objektus), plėtoti bei organizuoti kaimo (miesto, miestelio) kultūrinį ir sportinį gyvenimą;

4) prireikus organizuoti gyventojų apklausas ir gyventojų susitikimus su tarybos nariais, seniūnu, savivaldybės administracijos direktoriumi arba šio įgaliotu atstovu, kitais savivaldybės ir valstybės institucijų atstovais.

Bendruomenės atstovui suteiktos pareigos iš dalies dubliuojasi su seniūnijai priskirtomis funkcijomis. Pavyzdžiui, viena iš seniūnijos funkcijų yra laisvalaikio centrų veiklos organizavimas, atitinkanti bendruomenės atstovui priskirtą gyvenvietės kultūrinio ir sportinio gyvenimo organizavimą. Organizuoti gyventojų susitikimus su savivaldybės ir valstybės institucijų pareigūnais (bendruomenės atstovo pareiga, atitinkanti 14-uoju punktu pažymėtą seniūno funkciją) galėtų gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovas. Paminėtų ir kitų panašių funkcijų perleidimas bendruomenės atstovo kompetencijai padarytų tokio asmens buvimą bendruomenėje tikrai reikalingą ir padėtų pritraukti didesnę skaičių vietos gyventojų į bendruomeninę veiklą.

Atliktame tyrime gyventojų buvo prašoma išsakyti savo nuomonę apie bendruomenės atstovą ir jo veiklą. 30 proc. apklaustų Vilniaus miesto ir 33 proc. apklaustų Vilniaus rajono gyventojų mano, kad bendruomenės atstovas yra reikalingas bendruomenei (žr. 6 diagramą). Taip pat 33 proc. Vilniaus miesto savivaldybės gyventojų teigia, jog jis rūpinasi bendruomenės interesais, 30 proc. – išklauso problemas, bet realios naudos neduoda, 20 proc. – pateikia svarbią informaciją vietos klausimais. Vilniaus miesto savivaldybės gyventojai bendruomenės atstovo veikloje įžvelgia daugiau teigiamos naudos nei Vilniaus rajono respondentai, iš kurių 20 proc. teigė, jog bendruomenės atstovas išklauso problemas, bet realios naudos neduoda. Tokį nedidelį procentą manančių, jog bendruomenės atstovas yra reikalingas galima paaiškinti žmonių nežinojimu arba nesidomėjimu atstovo veikla. Tačiau vien tai, kad daugiausiai apklaustų gyventojų tvirtino bendruomenės atstovo reikalingumą, parodo dalies apklaustųjų susirūpinimą vietos reikalais.

Itin svarbi apklaustų gyventojų nuomonė bendruomenės atstovų atžvilgiu atsispindi apklausos metu pateiktuose pasiūlymuose. Gyventojų manymu, bendruomenės atstovui reikėtų suteikti daugiau galimybių įgyvendinant bendruomenės poreikius, apmokėti atstovo veiklą. Buvo pastebėta, kad bendruomenės atstovas turėtų išsiklausyti į bendruomenės narių reikalavimus, daugiau dėmesio kreipti į organizacinę bendruomenės veiklą. Tokie pasiūlymai ir pastebėjimai rodo, kad bendruomenės atstovo pozicija svarbi gyvenamosios vietos bendruomenei.

Rūpindamasis vietos gyventojų interesais ir vietinių problemų sprendimu, bendruomenės atstovas turi teisę gauti informaciją apie savivaldybės institucijų, savivaldybės administracijos ir jos struktūrinių padalinių, kitų savivaldybės viešojo administravimo subjektų, apskrities viršininko administracijos ir jos padalinių, Vyriausybės atstovo funkcijas ir darbo laiką. Šią informaciją teikia, o kartu ir konsultuoja bendruomenės atstovą seniūnijos, kuriai priskirta bendruomenės teritorija, seniūnas. LR vietos savivaldos įstatymo 16 straipsnio 3 dalyje numatyta galimybė bendruomenės atstovui tiesiogiai dalyvauti sprendimų priėmimo procese, t. y. būti savivaldybės tarybos sudaromų komisijų nariu.

Bendruomenės atstovo pozicija yra svarbi vietinės demokratijos vystymui dėl dviejų svarbių aspektų: *pirma*, vietovės gyventojai įtraukiami į bendruomenės atstovo rinkimus, tuo būdu suteikiant jiems įrankį tvarkyti vietinius reikalus; *antra*, bendruomenės atstovu išrenkamas aktyvus vietovės gyventojas, kuris gali ir net privalo rūpintis bendruomenės ir atskirų jos narių

interesai, atstovauti juos savivaldybės ir valstybės institucijose. Bendruomenės atstovas yra tas laidininkas, kuris, viena vertus, perduoda gyvenamojoje vietovėje tvyrančias nuotaikas, bendruomenės narių išreiškiamas nuomones vienu ar kitu klausimu savivaldybės institucijoms. Iš kitos pusės, valdžios institucijose gautą informaciją perduoda bendruomenės nariams, gyventojai gali kreiptis į pačių išsirinktą atstavą dėl svarbių problemų sprendimo ar kitų rūpimų klausimų.

Iš apklaustųjų, žinančių apie bendruomenės atstovo buvimą jų gyvenamojoje vietoje, susitikimuose su šiais atstovais atsakė dalyvaujantys kartą, kelis kartus per metus 29 proc. Vilniaus miesto ir 50 proc. Vilniaus rajono gyventojų, o rečiau nei kartą per metus – atitinkamai 43 proc. ir 25 proc. gyventojų (žr. 5 priedą). Nors nedidelė dalis gyventojų žino apie jų bendruomenėse renkama atstavą, tačiau dėl įvairių priežasčių (laisvo laiko neturėjimo, nesuinteresuotumo ir kt.) susitinka su jais pakankamai retai. Apklaustų Vilniaus rajono gyventojų dažniausiai buvo pabrėžiamos tokios bendruomenės atstovų veiklos problemos: per retas susitikimų su savivaldybės ir valstybės institucijų atstovais organizavimas – 33 proc., nesirūpinimas gyvenamosios vietovės infrastruktūros objektų priežiūra – 30 proc., reikiamos informacijos nesuteikimas – 20 proc. (žr. 6 priedą). Tuo tarpu Vilniaus miesto respondentai didžiausiomis bendruomenės atstovų problemomis laiko prastą atstovavimą bendruomenės interesams – 33 proc., per retą susitikimų su savivaldybės ir valstybės institucijų atstovais organizavimą – 30 proc., nesirūpinimą gyvenamosios vietos infrastruktūros objektais ir prastą reikiamos informacijos pateikimą – po 20 proc. (žr. 7 priedą).

Bendruomenės atstovo veikla gali būti priskiriama legaliai ir konvencinei politinio dalyvavimo formoms, kadangi bendruomenės atstovo statusas, teisės ir pareigos yra reglamentuotos pagrindiniu vietos savivaldą Lietuvoje užtikrinančiu įstatymu, o kai kuriose savivaldybėse ir savivaldybės tarybos sprendimu. Bendruomenės atstovo pozicija turi institucionalizuoto politinio proceso elementų, pavyzdžiui, bendruomenės atstovo rinkimai. Kalbant apie visos bendruomenės narius, jų dalyvavimą bendruomenės atstovo rinkimuose galima būtų priskirti kitai politinio dalyvavimo išraiškai – bendruomeninei veiklai. Išrinkti bendruomenių atstovai savivaldybės patvirtinta tvarka gali sudaryti šalia seniūnijos veikiančią patariamąją instituciją – seniūnijos tarybą.

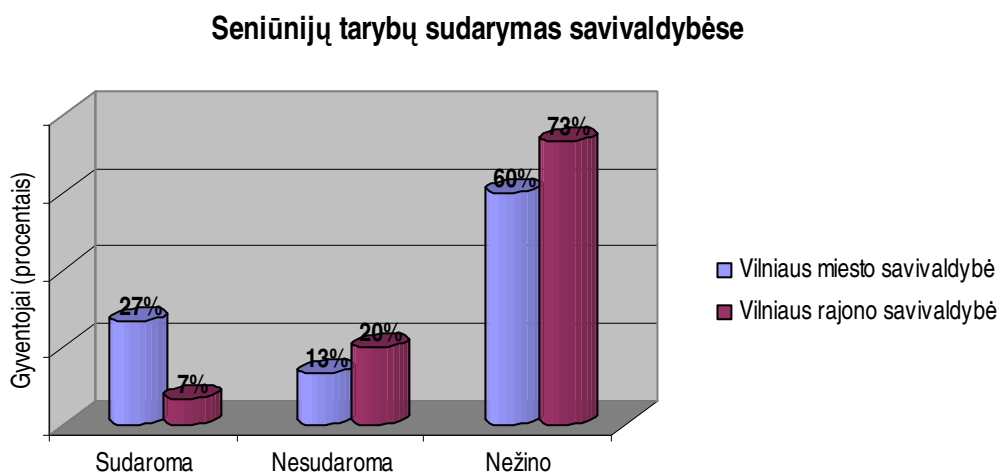
Seniūnų asociacijos tarybos pirmininko P. P. Gestauto teigimu, iš šių metų liepos mėnesį apklaustų 42 savivaldybių „tik 24 savivaldybių tarybos buvo patvirtinusios bendruomenės atstovų rinkimo tvarką, o atstovai pagal patvirtintą tvarką išrinkti tik ... septyniose savivaldybių seniūnijose“ [44]. Šie skaičiai parodo, jog bendruomenės nariams realizuoti užsimezgasias iniciatyvas trukdo ne tik kai kurių gyventojų pasyvumas, nenoras dalyvauti, bet ir vietinės valdžios abejingumas kuriant tiesioginę demokratiją savivaldybėse.

2. 3. 2. Seniūnijos taryba

Vietos demokratijos lygio plėtojimui mūsų šalyje nemažą reikšmę turi dar vienos svarbios tiesioginio dalyvavimo formos – **seniūnijos tarybos** – įteisinimas. Tai dar vienas konkretus mechanizmas aktyviems vietos bendruomenės gyventojams paveikti savivaldybės institucijų priimamus sprendimus. LR vietos savivaldos įstatymas įtvirtina galimybę seniūnijoje iš gyvenamųjų vietovių bendruomenės atstovų sudaryti seniūnijos tarybą, kuri dirbtų visuomeniniais pagrindais ir turėtų patariamąjį balsą (30 straipsnis 5 dalis).

Atlikto tyrimo duomenų analizė atskleidė gana prastą dalyvavimo seniūnijos taryboje situaciją, kadangi daugiau nei pusė apklaustų savivaldybių gyventojų nežino, ar jų gyvenamojoje vietoje yra sudaroma seniūnijos taryba (žr. 7 diagramą). Tik 27 proc. apklaustų Vilniaus miesto ir 7 proc. Vilniaus rajono gyventojų teigia, jog tokia institucija yra sudaroma. Apie tokių institucijų buvimą daugiausiai žino ir jų veikla domisi jauni (18-29 m.) ir vyresni (46-59 m.) aukštąjį išsilavinimą turintys gyventojai. Tačiau tarp nieko nežinančių taip pat gausu jaunų (18-29 m.) ir pagyvenusių (30-59 m.) bei vidurinį arba aukštesnįjį išsilavinimą turinčių žmonių. Besidominčiųjų seniūnijos tarybos veikla manymu, šiai gyventojų institucijai trūksta organizuotumo, veiklumo ir bendravimo su gyventojais.

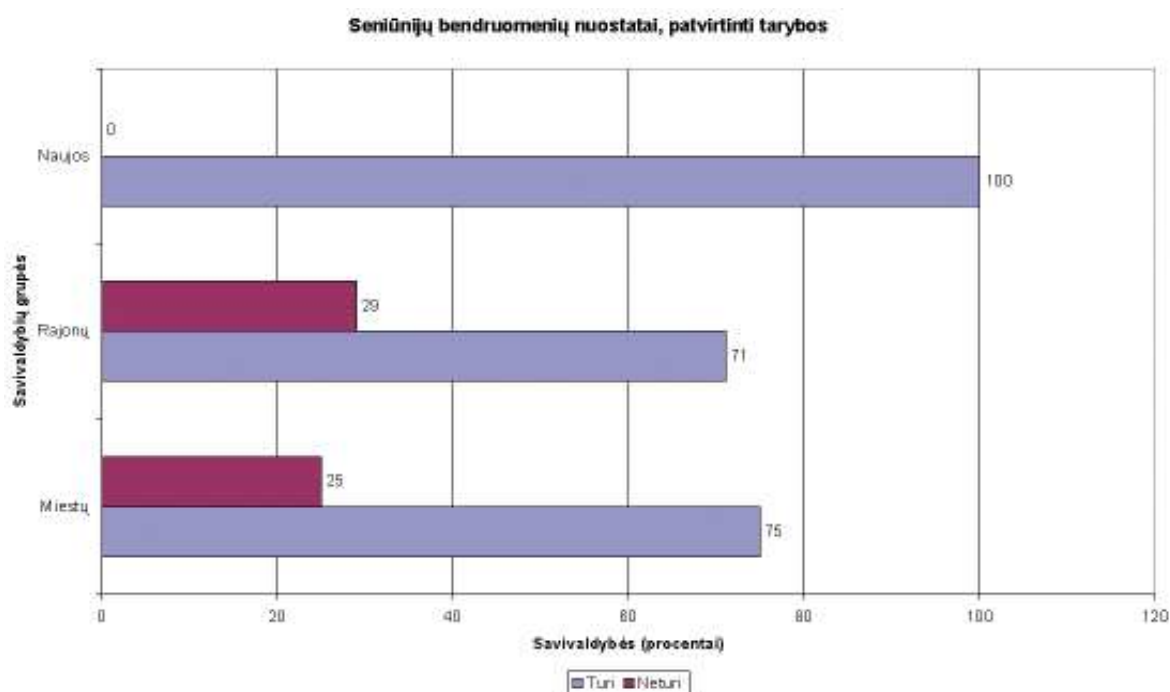
7 diagrama

Realiai naudotis minėta bendruomenių atstovų institucija leidžia 2002 m. rugpjūčio 13 d. Vidaus reikalų ministro įsakymas Nr. 383 „Dėl pavyzdinių seniūnijos tarybos nuostatų patvirtinimo“. Tai rekomendacinio pobūdžio, bet labai svarbus vietos demokratijos plėtrai dokumentas, nusakantis seniūnijos tarybos kompetenciją ir veiklos formas.

Tyrimo „Vietos demokratija 2003“ duomenimis iš naujai įsteigtų savivaldybių visos turi patvirtintus seniūnijos tarybos nuostatus, tačiau net 25 proc. miesto ir 29 proc. kaimo apklaustų savivaldybių tokių nuostatų dar neturi (žr. 8 diagramą).

8 diagrama

Šaltinis: Tyrimo „Vietos demokratija 2003“ ataskaita (2003). Vilnius, Lietuvos savivaldybių asociacijos Mokymo ir konsultavimo centras, „Trys žvaigždutės“.

Pavyzdiniuose seniūnijos tarybos nuostatuose numatyta, jog seniūnijos taryba gali būti įsteigta bendruomenės narių susirinkimo, kuris šaukiamas seniūno arba bendruomenės atstovų iniciatyva, sprendimu. Tam tikslui susirinkime turėtų dalyvauti ne mažiau kaip penki bendruomenės atstovai, kurie sutiktų būti seniūnijos tarybos nariais. Minimali minėtos institucijos veiklai užtikrinti reikalingų narių riba yra penki, o maksimalus narių skaičius neribojamas. Įkurtai institucijai siūloma svarstyti klausimus, susijusius, pavyzdžiui, su seniūnijai skirtų asignavimų panaudojimu, viešųjų paslaugų teikimu seniūnijos gyventojams, seniūnijos teritorijos aplinkos priežiūra, vaikų teisių apsauga, gyventojų užimtumu ir kitais su vietinėmis problemomis susijusiais klausimais. Pavyzdžiui, Anykščių rajono mero potvarkiu patvirtinti Anykščių rajono seniūnijos tarybos nuostatai yra analogiški pavyzdiniams taryboms nuostatams. Tuo tarpu Tauragės rajono seniūnijos tarybos nuostatų projekte numatyta papildoma tarybos funkcija, susijusi su klausimų rengimu svarstymui savivaldybės tarybos posėdyje.

Vietos bendruomenėse labai svarbūs seniūnijos ir bendruomenę atstovaujančių gyventojų tarpusavio santykiai. S. Nefas nurodo keletą priežasčių, kodėl vietos demokratijos vystimuisi yra svarbu, kaip klostosi seniūnijos tarybos ir seniūnijos santykiai:

☐ seniūnijos taryba formuojama iš visų bendruomenės NVO, kaimų, gyvenviečių, verslo ir socialinių reikalų atstovų;

☐ seniūnijos visuomeninė taryba yra bendruomenės nuomonės reiškėja, siūlanti ir koordinuojanti bendruomenės veiklos kryptis, vystimosi viziją ir strategiją;

☐ seniūnijos taryba yra seniūno pagalbininkas ir jo darbo kontrolierius [58. P. 49].

Seniūnijos taryba iš tiesų labai svarbus vietos bendruomenės elementas, kuriame reiškiami bendruomenės nuomonė turėtų ypač rūpėti seniūnijai. Iš kitos pusės, gerų savitarpio santykių garantas turėtų būti aktyvi seniūnijos tarybos veikla, pasiimant iš seniūnijos kiek įmanoma daugiau naudos vietos bendruomenei. Pavyzdiniuose nuostatuose minima, jog seniūnijos tarybos posėdžiai – pagrindinė veiklos forma – vyksta seniūnijos skiriamose patalpose ir naudojantis pastarosios techninėmis priemonėmis. Bendravimas gali vykti ir kviečiant seniūną ar jo atstovą į seniūnijos tarybos posėdžius, pateikiant seniūnui klausimus raštu ir panašiai. Visai kitokią situaciją turėtume susiklosčius neigiamiems santykiams tarp bendruomenės ir savivaldos institucijų atstovų. Valdžios pasyvumas skatinant bendruomeniškumą, gyventojų abejingumas, nepasitikėjimas naujais lyderiais ar bendruomenių kūrėjais ir kiti panašūs trūkumai kelia didelius sunkumus vietinių institucijų ir bendruomenės narių susikalbėjimui.

2. 3. 3. Peticijos teisė

Peticijos teisė yra tiesioginės demokratijos institutas, įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (33 straipsnis). Jo įgyvendinimo tvarka nustatyta atskiru LR peticijų įstatymu. Kiekvienas gyventojas turi **teisę** raštiškai **kreiptis** į savivaldybės institucijas - savivaldybės tarybą bei savivaldybės administracijos direktorių - su reikalavimais ar siūlymais spręsti tam tikrus klausimus, kai tam reikia priimti naują teisės aktą, pakeisti, papildyti ar pripažinti netekusiu galios galiojantį teisės aktą ir kai peticijų komisijos tokį kreipimąsi pripažįsta **peticija** (LR peticijų įstatymas, 2 straipsnis, 1 ir 4 punktai). Tam, kad pateiktą peticiją, asmeniui neužtenka vien žinoti savo problemą. Jam reikia išmanyti konkrečią sritį reglamentuojančius teisės aktus ir be abejo aktyviai domėtis savivaldybės institucijų veikla.

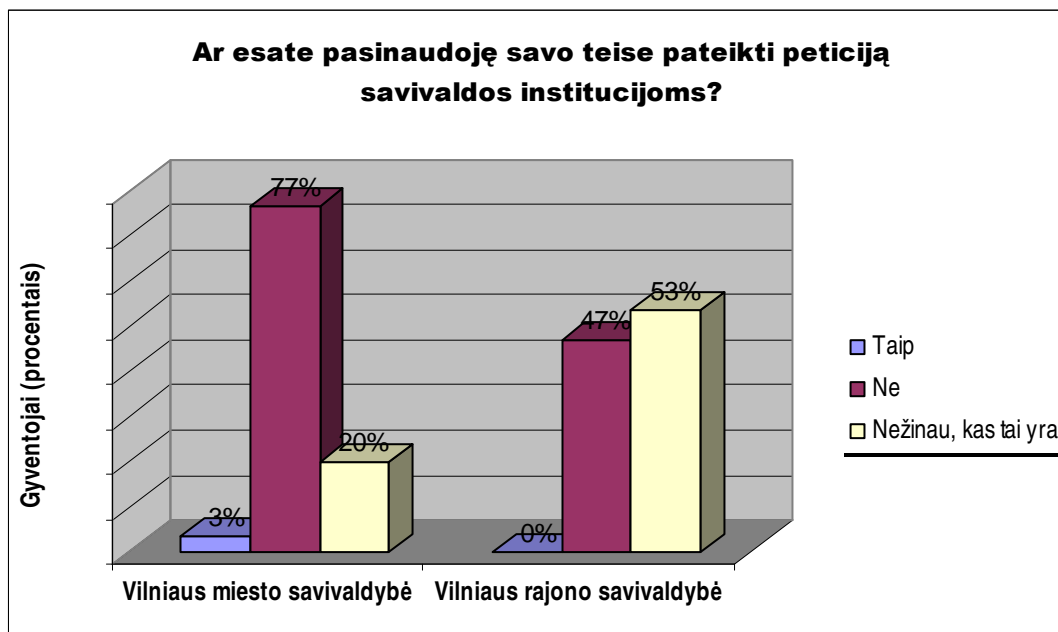
Pareiškėjui, t. y. asmeniui, parašiusiam ir pateikusiam kreipimąsi (peticiją), įstatymas kelia tam tikrus *reikalavimus*:

- negali būti jaunesnis kaip 16 metų;
- turi būti Lietuvos Respublikos pilietis arba nuolatos Lietuvoje gyvenantis užsienietis;
- gali būti vienas asmuo arba jų grupė (2 straipsnis 2 punktas).

„Tarptautinių žodžių žodyne“ pateiktas toks peticijos sąvokos apibrėžimas: „**Peticija** – (lot. petitio – reikalavimas) kolektyvinis prašymas, išteikiamas aukšties valdžios pareigūnams ko nors reikalaujant ar prašant“ [57. P. 282]. Tačiau remiantis LR peticijų įstatyme pateiktu pareiškėjo apibrėžimu pažymėtina, jog peticija gali būti suprantama ne tik kaip kolektyvinis, bet ir kaip individualus, t. y. vieno asmens, kreipimasis.

Peticijos pateikimo savivaldybės institucijoms teisė yra svarbi tuo, jog papildo vietos demokratiją dar viena tiesioginio politinio dalyvavimo forma. Apie šios formos naudojimą vietinių problemų sprendimui tyrimo metu buvo klausiama pasirinktų savivaldybių gyventojų. Į klausimą „Ar esate pasinaudoję savo teise pateikti peticiją savivaldos institucijoms?“ teigiamai atsakė tik 3 proc. Vilniaus miesto ir nė vienas Vilniaus rajono apklaustų gyventojų (žr. 9 diagramą). Iš teigiamai atsakiusių į pateiktą klausimą visi nurodė, jog kreipėsi su peticija į savivaldybės institucijas dėl žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ar įgyvendinimo. Visų jų peticijose nurodyti reikalavimai buvo patenkinti. Tačiau tai minimali tyrime dalyvavusiųjų dalis. Tuo tarpu niekada nesinaudoję peticijos teise pasisakė 77 proc. miesto ir 47 proc. rajono apklaustųjų. Susirūpinimą kelia tai, jog šiek tiek daugiau nei pusė (53 proc.) apklaustų Vilniaus rajono gyventojų nežino, kas yra peticijos teisė. Kai kurie peticijos teise pasinaudoję savivaldybių gyventojai pastebėjo, kad šios formos įgyvendinimas labai priklauso nuo savivaldybių darbuotojų geranoriškumo ir asmeninių savybių.

9 diagrama

Asmuo, pateikęs peticiją, įgyja teisę reikalauti, kad institucija, gavusi peticiją, ne tik ją priimtų, bet ir dalykiškai patikrintų. LR peticijų įstatymo 5 straipsnyje numatytos tokios *pareiškėjo teisės*:

- 1) bet kuriuo metu atšaukti kreipimąsi (peticiją);
- 2) gauti informaciją apie peticijos nagrinėjimo vietą ir laiką, priimtus sprendimus bei kitą šiame įstatyme nustatytą informaciją;
- 3) asmeniškai ar per atstovą dalyvauti peticijų komisijų posėdžiuose nagrinėjant peticiją;
- 4) šio įstatymo nustatyta tvarka apskusti peticijų komisijos sprendimą, kuriuo kreipimasis nepripažįstamas peticija ar atsisakoma priimti peticiją nagrinėti.

Peticijoje gali atsispindėti tiek individualūs gyventojų reikalavimai, tiek visuomeniniai interesai. Tačiau peticijos turinio negali sudaryti tokie reikalavimai ir siūlymai, kurių išsprendimas varžytų kitų žmonių teises ir laisves, grėstų Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijos vientisumui, konstitucinei santvarkai. Todėl yra numatyta, kokie *klausimai gali būti kreipimesi*:

- žmogaus teisių ir laisvių apsauga ar įgyvendinimas;
- valstybės ir savivaldybės institucijų reformavimas;
- kiti svarbūs visuomenei, savivaldybėms ar valstybei klausimai (3 straipsnis).

LR peticijų įstatymas detaliai reglamentuoja peticijos teisės realizavimo galimybes bei nustato formalias peticijos priimtinumą sąlygas: teikiama raštu, įskaitomai, privalo būti adresas, besikreipiančio asmens arba jo atstovo parašas (kreipimasis negali būti anoniminis), pareiškėjo reikalavimai ir siūlymai, kita. Paprastai prie atitinkamų institucijų yra įsteigiamos specialios komisijos, nagrinėjančios peticijas. Savivaldybės peticijų komisiją sudaro ir jos nuostatus tvirtina savivaldybės taryba.

Peticijos teisės realizavimo procesas susideda iš trijų svarbių etapų:

- I. Kreipimosi padavimas
- II. Kreipimosi pripažinimas peticija ir peticijos priėmimas nagrinėti
- III. Peticijos nagrinėjimas

Pirmasis etapas, kreipimosi padavimas yra vienas iš svarbesnių peticijos teisės įgyvendinimo procese, kadangi asmuo turi pasiryžti išsakyti jam rūpimą nuomonę, pateikti visus įstatyme išvardintus reikalavimus atitinkantį kreipimąsi savivaldybės institucijai. Kreipimasis gali būti paduodamas tiesiogiai arba per atstovą, siunčiamas paštu. Netgi savivaldybės institucijai nepatenkinus kreipimesi iškeltų reikalavimų ir siūlymų, asmuo po metų gali pakartotinai pateikti kreipimąsi (LR peticijų įstatymas, 7 straipsnis). Pirmojo etapo metu kreipimąsi gavusi savivaldybės institucija įregistruoja jį peticijų registravimo žurnale ir per tris darbo dienas raštu

praneša apie tai pareiškėjui (8 straipsnis). Peticijų komisija, gavusi keletą kreipimųsi dėl tų pačių reikalavimų ir siūlymų, turi teisę juos sujungti ir nagrinėti kaip vieną kreipimąsi (9 straipsnis).

Sekančiame etape kreipimasis perduodamas peticijų komisijai, kuri, visų pirma, išsiaiškina, ar jame iškeltų reikalavimų ir siūlymų nagrinėjimas priklauso kreipimąsi įregistruusiai savivaldybės institucijai. Antrasis žingsnis yra pripažinti arba nepripažinti kreipimosi peticija. Kreipimasis gali būti nepripažintas peticija dėl to, kad:

- 1) jis neatitinka kreipimosi turinio reikalavimų, t. y. varžo kitų žmonių teises ir laisves, kelia grėsmę konstitucinei santvarkai ir pan.;
- 2) iškeltų reikalavimų ir siūlymų tenkinimui nereikia priimti naujo teisės akto, pakeisti, papildyti ar pripažinti netekusiu galios galiojančio teisės akto;
- 3) tas pats pareiškėjas dėl tų pačių reikalavimų ir siūlymų per kalendorinius metus tai pačiai institucijai padavė daugiau kaip vieną kreipimąsi;
- 4) pareiškėjas visiškai nepagrindžia kreipimesi išdėstytų reikalavimų ir siūlymų ar kitaip piktnaudžiauja peticijos teise;
- 5) peticijų komisija per kalendorinius metus dėl tų pačių reikalavimų ir siūlymų, išdėstytų kreipimesi, jau yra priėmusi sprendimą;
- 6) kreipimąsi paduoda asmuo, neatitinkantis pareiškėją apibūdinančių reikalavimų.

Nepripažinus kreipimosi peticija, apie tai per penkias darbo dienas pranešama pareiškėjui ir perduodama tokį kreipimąsi nagrinėti įregistruusiai institucijai kitų įstatymų ir teisės aktų nustatyta tvarka arba persiunčiama kitoms institucijoms. Pripažinusi kreipimąsi peticija, komisija sprendžia klausimą, ar galima peticiją priimti nagrinėti. Peticijų komisija gali atsisakyti priimti peticiją negrinėti, kai per nustatytą terminą nebuvo ištaisyti komisijos nurodyti peticijos trūkumai: kreipimasis nepasirašytas, jame nenurodyti pareiškėjo vardas, pavardė. Peticijos trūkumais nelaikoma pareiškėjo asmens kodo, gyvenamosios vietos ar telefono nenurodymas. Apie priimtą sprendimą (nagrinėti arba nenagrinėti peticijos) komisija raštu turi pranešti pareiškėjui per penkias darbo dienas nuo sprendimo priėmimo dienos. Priėmusi sprendimą peticiją nagrinėti savivaldybės peticijų komisija paskiria peticijos nagrinėjimo vietą ir laiką ir apie tai paskelbia vietos spaudoje arba savivaldybės tarybos nustatyta tvarka (9 straipsnis). Komisijos sprendimą atsisakyti priimti peticiją nagrinėti pareiškėjas gali apskusti savivaldybės tarybai (10 straipsnis).

Paskutinytis peticijų teisės realizavimo etapas yra peticijos nagrinėjimas. LR peticijų įstatymas numato *bendruosius peticijų nagrinėjimo principus*:

- 1) *lygybės įstatymui* - joks pareiškėjas negali būti diskriminuojamas ar jam teikiama kokių nors privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų;

2) *viešumo* - peticijos nagrinėjamos viešai, išskyrus atvejus, kai reikia apsaugoti žmogaus asmens, jo privataus gyvenimo slaptumą, taip pat jeigu viešai nagrinėjama peticija atskleistų valstybės, tarnybos, profesinę ar komercinę paslaptį;

3) *draudimo varžyti kitų asmenų teises ar laisves* ar kenkti kitų asmenų, visuomenės ar valstybės interesams;

4) *kolegialaus nagrinėjimo* - visos peticijos nagrinėjamos, išvados bei sprendimai priimami kolegialiai;

5) *operatyvumo* - draudžiama vilkinti peticijų nagrinėjimą. Visos peticijos turi būti išnagrinėtos ne vėliau kaip per 90 kalendorinių dienų nuo sprendimo priimti peticiją nagrinėti priėmimo dienos;

6) *bendradarbiavimo* - peticijų komisijos bei valstybės institucijos bendradarbiauja siekdamos, kad peticija būtų tinkamai išnagrinėta. Kai peticijoje keliamų klausimų sprendimas pagal kompetenciją priklauso kelioms institucijoms, peticiją nagrinėja platesnę dalykinę ir teritorinę kompetenciją turinčios institucijos sudaryta peticijų komisija;

7) *procedūrų konfidencialumo* – peticijų komisijų, valstybės ir savivaldybės institucijų procedūros ir susirašinėjimas su pareiškėjais iki sprendimo priėmimo negali būti viešinami (11 straipsnis).

Savivaldybės institucijai pateikta peticija išnagrinėjama iš esmės LR peticijų, LR vietos savivaldos įstatymų, savivaldybės tarybos veiklos reglamento ir peticijų komisijos nuostatų nustatyta tvarka. Išnagrinėjusi peticiją komisija teikia savivaldybės tarybai išvadas dėl peticijoje išdėstytų reikalavimų ir siūlymų tenkinimo. Jei nusprendžiama tenkinti peticijoje išdėstytus reikalavimus ir siūlymus, toliau gali būti pasirenkamas vienas ar keli veiksmų variantai:

- parengti atitinkamo teisės akto projektą;
- siūlyti sudaryti komisiją ar darbo grupę teisės akto projektui parengti;
- siūlyti pavesti savivaldybės administracijos direktoriui parengti teisės akto projektą.

Išnagrinėjus peticiją, apie tai per dešimt darbo dienų turi būti pranešta pareiškėjui. Savivaldybės tarybos sprendimai dėl peticijose išdėstytų reikalavimų ir siūlymų tenkinimo yra galutiniai ir neskundžiami.

Peticijų rašymas galėtų būti apibūdintas kaip dalyvavimo vietos valdyme būdas, pasireiškiantis perėjimu nuo konvencinės prie nekonvencinės politinio dalyvavimo formos. Peticijų (kreipimūsi) teikimas vietos savivaldos institucijoms priskirtinas netradiciniams politinių dalyvių veiksams, kadangi iniciatyvų organizuoti gyventojų grupę problemai spręsti mūsų šalyje pasitaiko pakankamai retai (žr. 2 lentelę). Gyventojai mieliau renkasi pasyvius dalyvavimo variantus (pavyzdžiui, pasirašymą po kolektyviniu kreipimusi, peticija ir pan.).

2 lentelė. Politinio ir visuomeninio elgesio normos

ELGESYS	1994	1999		
		EKONOMINĖ PROBLEMA	POLITINĖ PROBLEMA	VIETINĖS REIKŠMĖS PROBLEMA
Imčiausi iniciatyvos organizuoti grupę problemai spręsti	8	6,6	4,3	14,8
Sutikčiau dalyvauti tokios grupės veikloje	28	18,5	16,6	25,6
Paremčiau tokios grupės veiklą materialiai (pinigais ir pan.)	3	2,1	1,6	2,3
Pasirašyčiau po grupės kreipimusi, peticijomis ir pan.)	47	40,5	38,7	38,6
Laikyčiausi nuošalyje, nieko nedaryčiau	8	14	18,2	6,6
Kita	3	1,4	1	1,1
Nežinau	3	16,9	19,6	10,8

Šaltinis: Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida. Sud. A. Krupavičius, A. Luošaitis.-K.: Poligrafija ir informatika, 2004, p. 230; Lietuvos politinė kultūra. Tyrimo ataskaita (1995). Vilnius, Informacijos ir taikomųjų socialinių tyrimų tarnyba, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; Politinės kultūros tyrimas. Ataskaita (2000). Vilnius, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas.

Peticijos teisė yra vienas iš svarbių konstitucinių institutų, kuris sudaro sąlygas veikti vietos savivaldos institucijų priimamus sprendimus ir užtikrinti žmogaus teises bei laisves. Ja siekiama užtikrinti asmenų dalyvavimą vietos valdyme arba atskirų gyventojų bei kolektyvinių junginių įtaką, priimant politinius ir teisinius sprendimus. Peticijos rašymas dažnai siejamas su netradiciniais politinio dalyvio veiksmais, reikalaujančiais didelės arba vidutinės iniciatyvos, daug žinių ir pasižyminčiais spaudimu valdžios institucijoms. Peticijos teikimas nepatenka nei į vieną iš 2. 2. poskyryje išskirtų dalyvavimo formų grupę, tačiau yra vienas iš lengvesnių nekonvencinio dalyvavimo būdų.

Vietos demokratijos plėtojimas Lietuvos savivaldybėse reglamentuojamas įvairiuose teisės aktuose ir pasireiškia įvairių tiesioginio dalyvavimo formų naudojimu. Skyriuje plačiau išnagrinėtos gyventojų dalyvavimo formos - gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovo, seniūnijos tarybos ir peticijos teisė, jų taikymo vietos valdyme galimybės ir iškylančios problemos. Šiame skyriuje aptartos dalyvavimo formos reikalauja aktyvaus gyventojų naudojimosi jomis, kitaip minėti dalyvavimo būdai bus neveiksmingi ir nereikalingi. Svarbu ne vien tai, kokią reikšmę pasirinktiems dalyvavimo būdams teikia valstybės ar savivaldybės institucijos, bet ir tai, kiek jomis naudojasi atskiri bendruomenės nariai.

3. TIESIOGINIO POLITINIO DALYVAVIMO PLĖTOJIMO LIETUVOJE PERSPEKTYVOS

Pirmuose dviejuose skyriuose išsiaiškinta politinio dalyvavimo samprata, jo pasireiškimo formų įvairovė, išvardintos svarbiausios politinio dalyvavimo valstybiniame ir vietiniame lygmenyje sąvokos bei išanalizuota tiesioginio dalyvavimo situacija Lietuvoje. Paskutiniajame skyriuje pateikiamas sisteminių pasiūlymų rinkinys tiesioginio politinio dalyvavimo gerinimui Lietuvoje.

Teisinės priemonės. Vietos savivaldos sistema mūsų šalyje yra vienas iš valstybės valdymo lygmenų. Vietinis valdymas sutelktas žemesniuose administraciniuose vienetuose – savivaldybėse, arba kitaip teritorinėse bendruomenėse, kurioms suteikta savivaldos teisė. Pagrindinių šalies teisinių aktų pakeitimai dekoncentruojant ir decentralizuojant valdymą suteikia daugiau teisių, atsakomybės vietinėms valdžios institucijoms, o kartu praplečia vietos demokratijos bazę. Nepaisant teigiamų teisinių normų pokyčių, pagrindiniuose vietos savivaldą reglamentuojančiuose norminiuose aktuose aptinkama nemažai prieštaravimų.

LR vietos savivaldos įstatyme ir LR Konstitucinio teismo nutarime pateiktos skirtingos vietos savivaldą ir savivaldybę nusakančios sampratos. Vietos demokratijos plėtotei Lietuvos savivaldybėse tikslinga suvienodinti sąvokų vartojimą pagrindiniuose vietos savivaldą įtvirtinančiuose teisės aktuose. Tuo tikslu LR vietos savivaldos įstatymas turėtų būti pataisytas, panaudojant Konstitucinio teismo pasiūlytas vietos savivaldos ir savivaldybės sampratas.

Bendruomeninės iniciatyvos Lietuvoje pasireiškia įvairiais pavidalais ir formomis. Norėdamos turėti tam tikrą statusą ir gauti lėšų savo veiklai, bendruomenės gali būti kuriamos LR visuomeninių organizacijų įstatymo pagrindu. LR vietos savivaldos įstatymas bendruomene laiko teritoriniu pagrindu susietus asmenis. Kitokie žmonių sambūriai įvairiems poreikiams tenkinti dažniausiai lieka neįvardinti kaip bendruomenės. Atsižvelgiant į tai, jog Lietuvoje dar neturime nusistovėjusios teorinės ir praktinės bendruomeniškumo raiškos sistemos, derėtų apgalvoti naujo įstatymo šioje srityje priėmimą. Naujajame teisės akte turėtų būti išaiškinta bendruomenės samprata, išvardintos pagrindinės bendruomenių rūšys Lietuvoje, nurodytas jų teisinis statusas ir kita.

Mūsų šalyje egzistuojanti įstatyminė bazė sudaro teisinės prielaidas gyventojams dalyvauti tvarkant viešuosius savivaldybės reikalus. Bendruomenės nariai gali įvairiais būdais (gyventojų apklausa, peticijos rašymas, dalyvavimas sueigose, susirinkimuose ir kt.) pareikšti savo nuomonę, tiesiogiai dalyvauti rengiant sprendimų projektus (dalyvavimas savivaldybės tarybos komitetų ir komisijų darbe, svarstant savivaldybės biudžeto projektą ir pan.). LR vietos savivaldos įstatymu sudaroma galimybė dalyvauti viešųjų savivaldybės reikalų tvarkyme per

išrinktą gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovą. Tačiau šią poziciją užimančio bendruomenės nario kai kurios įstatyme nurodytos pareigos dubliuojasi su tame pačiame įstatyme minimos seniūnijos funkcijomis. Siekiant konkretizuoti kiekvienos institucijos kompetenciją, yra siūlytina įstatyme aiškiai atskirti bendruomenės atstovo ir seniūnijos funkcijas. Pavyzdžiui, laisvalaikio veiklų ir susitikimų su savivaldybės bei valstybės tarnautojais organizavimas galėtų būti tik bendruomenės atstovo pareigos.

Informacinės ir bendravimo priemonės. Vietinių valdymo struktūrų atstovai geriausiai žino ir gali įvertinti bendruomenės materialinius, žmogiškuosius išteklius, sutelkti jos narių pastangas vienokiems ar kitokiems vietiniams reikalams tvarkyti. Tuo tarpu bendruomenės nariai renka vietinę valdžią, vertina jos priimamus sprendimus, ilgainiui susiformuoja pasitikėjimas arba nepasitikėjimas šiomis institucijomis. Vietiniame lygmenyje kylančių iniciatyvų gausa, tiesioginio dalyvavimo populiarumas didele dalimi priklauso nuo ryšio tarp bendruomenės narių ir savivaldybės valdžios pobūdžio.

Aktyvūs teritorinių bendruomenių nariai susiduria su dalyvavimo problemomis, kadangi daug Lietuvos savivaldybių neturi sukūrusios strategijų arba vidinių taisyklių, kurios apibrėžtų, kaip skatinti gyventojus dalyvauti vietiniame demokratiname procese. Kai kuriose savivaldybėse netgi nėra priimti valstybės institucijų rekomenduojami dokumentai, pavyzdžiui, seniūnijos tarybos nuostatai. Norint užtikrinti tinkamą naudojimąsi tiesioginėmis dalyvavimo formomis vietiniame lygmenyje, pirmiausia reikėtų sukurti dalyvavimą skatinančias ir apibūdinančias vietines normas, o savivaldybių institucijoms priimti reikiamus dokumentus (pvz., seniūnijų tarybų nuostatus). Kiekvienoje teritorinėje bendruomenėje susiklosto savos veiklos tradicijos ir visuomeninės tvarkos samprata. Todėl siūloma savivaldybės institucijoms, kuriant vietos demokratijos įgyvendinimo normas, didžiausią dėmesį kreipti į natūraliai atsiradusias dalyvavimo formas ir susiorganizavusias bendrijas konkrečiose vietovėse.

Išanalizavus įvairią literatūrą ir atlikto tyrimo duomenis, paaiškėjo, kad Lietuvoje nelabai pasitikima vietinės valdžios institucijomis, jų priimami dokumentai yra neaiškūs ir sunkiai prieinami, bendruomenės nariai retai informuojami apie priimamus sprendimus, tiesioginės demokratijos formos daugeliui yra nežinomos bei retai naudojamos ir pan. Siekiant įtraukti bendruomenės narius į vietinių problemų sprendimą, savivaldybių institucijoms reikėtų ne tik įprastais būdais (pvz., apklausa, susirinkimai ir pan.) domėtis gyventojų nuomone, bet laiku ir tinkamai pateikti reikiamą informaciją gyventojams. Šiam tikslui siūloma sukurti komunikacinę savivaldybės sistemą, naudojant tiek tradicines žiniasklaidos priemones, tiek ir plintančias informacinių technologijų galimybes. Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje numatyta įgyvendinti šalies gyventojų teisę į greitą, saugų ir pigų internetą, kurti viešus interneto prieigos taškus, užtikrinti laisvą prieigą prie informacijos. Būtent savivaldybių institucijos,

arčiausiai žmonių esanti valdžia, turi sukurti visiems bendruomenės nariams prieinamą žinių aplinką, užtikrinti informacijos teikimą gyventojams informacinių technologijų ir kitokiais būdais. Savivaldybių institucijos galėtų įkurti interneto forumus, kuriuose gyventojai tiesiogiai užduotų klausimus savo išrinktiems politikams ir administracijos darbuotojams, pareikštų nuomonę rūpimu klausimu.

Atliktas Vilniaus rajono ir miesto savivaldybių tiesioginio dalyvavimo tyrimas parodė, jog tokios formos kaip gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovas, seniūnijos taryba ir peticijos teisė yra mažai žinomos gyventojams. Siūlymas būtų savivaldybės institucijoms sudaryti ir platinti informacinį rinkinį su išsamiais paaiškinimais apie šias ir kitas tiesioginio dalyvavimo formas, kuriomis gali pasinaudoti kiekvienas bendruomenės narys.

Tiesioginio politinio dalyvavimo plėtrai vietiniame lygmenyje labai svarbu, kaip klostosi seniūno ir seniūnijos tarybos santykiai. Seniūnijos taryba yra svarbi bendruomenės nuomonės reiškėja, todėl kiekvienoje seniūnijoje turi būti nustatytos pirmosios institucijos dalyvavimo ir įtakos darymo seniūnijos veiklai taisyklės. Priimdamos svarbią vietinę problemą liečiančius sprendimus, seniūnijos, visų pirma, turėtų atsižvelgti į seniūnijos tarybos pasiūlymus, išreiškiančius visos bendruomenės interesus.

Ugdymo ir švietimo priemonės. Vienas iš pagrindinių mūsų šalies prioritetų yra sukurti žinių visuomenę. Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje kaip viena iš šio prioriteto įgyvendinimo krypčių numatyta mokslas ir švietimas. Lietuvoje paskutiniu metu bandoma plėtoti mokymosi visą gyvenimą strategiją. Mokymo ir švietimo priemonės turi labai svarbią paskirtį valstybėje – ugdyti pilietinę visuomenę. Toks ugdymas turi prasidėti nuo šeimos, bendruomenės ir tęstis mokykloje, universitete, kitose mokymo įstaigose bei įvairaus pobūdžio organizacijose. Tiesioginio gyventojų įtraukimo formų naudojimui savivaldybėse didelės įtakos turi tai, kokią dalyvavimo vietiniame valdyme patirtį įgyja bendruomenės narys, kokiam politinės kultūros tipui jis priklauso, koks yra jo politinis efektyvumas ir pan. Žmogiškasis kapitalas yra didžiausias savivaldybės turtas, todėl labai svarbu, kokios sąlygos sudarytos kiekvieno bendruomenės nario žinių ir įgūdžių kaupimui.

A. Vosyliūtės teigimu, „einant link demokratinės pilietinės visuomenės, svarbu mokytis pliuralizmo, daugiapartiškumo dermės. Įvairių nuostatų, orientacijų žmonės turi kaip lygiaverčiai kurti bendruomeniškumą, taip laiduodami vietovės socialinio kapitalo didėjimą (t. y. pasitikėjimo, socialinių saitų, bendravimo visumą)“ [41. P. 61]. Turint omenyje tai, jog bendruomenių narių aktyvumas nėra didelis, savivaldybės institucijų iniciatyva turėtų būti rengiami įvairūs mokymai tiesioginio politinio dalyvavimo tema bendruomenių lyderiams, seniūnams, valstybės tarnautojams ir kitiems aktyviems bendruomenių nariams.

Dalyvaudamas įvairiose bendruomeninėse iniciatyvose asmuo išmoksta dirbti komandoje, reikšti savo ir visos bendruomenės interesus, įgyja bendravimo su kitais, organizacinių ir kitų įgūdžių. Dažnai pasitaiko atveju, kai bendruomenės nariai susirūpina jiems svarbiu klausimu po to, kai savivaldybės institucija priima sprendimą. Todėl tiesioginiam dalyvavimui būtinus organizacinius gebėjimus individai turėtų įgyti darydami sprendimus mokyklose, darbo vietose, įvairaus pobūdžio organizacijose. Individų aktyvumo didinimu turėtų rūpintis patys bendruomenės nariai, o ypač tam puikias sąlygas turintys mokyklų darbuotojai, mokytojai, darbdaviai, įvairių vietinių organizacijų lyderiai ir kiti.

Demokratiškas procesų vystymasis savivaldybėse įmanomas tik tuomet, kai vietinių valdžios institucijų ir žmonių (taip pat organizacijų, interesų grupių) santykiai yra grindžiami sutartimi ir tarpusavio pasitikėjimu. Seniūnijos atlikdamos tiesiogiai joms pavestas funkcijas, kartu turėtų sutelkti dėmesį į bendruomenės narių iniciatyvų skatinimą, padėti žmonėms geriau pasinaudoti sukurtu dalyvavimo mechanizmu, sustiprinti pasitikėjimą bendruomene ir vietinėmis valdžios institucijomis.

Aktyvaus, politiškai angažuoto individo ugdymas yra svarbus ne tik vietinės bendruomenės veiklai, bet ir efektyviam pilietinės visuomenės gyvavimui. Šiame skyriuje apibendrinti tiesioginio dalyvavimo plėtotei Lietuvos savivaldybėse egzistuojantys kliuviniai bei numatytos tolimesnės jo plėtros perspektyvos.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Darbo pradžioje išsikeltas tikslas pasiektas ir išspręsti visi suformuluoti uždaviniai, t. y. išsiaiškintos pagrindinės tiesioginį dalyvavimą apibūdinančios sąvokos ir jo formų įvairovė, išanalizuotos tiesioginio politinio dalyvavimo galimybės valstybiniame ir vietiniame valdymo lygmenyse, iširta užsienio valstybių patirtis taikant tiesiogines formas bei nustatyta tiesioginio gyventojų įtraukimo į valdymą padėtis Lietuvos savivaldybėse.

Atlikto tyrimo duomenys ir nagrinėta literatūra patvirtina pirmąją iškeltos hipotezės dalį, kuri teigia, jog bendruomenės nariai yra pasyvūs savivaldybės viešųjų reikalų tvarkyme. Gyventojams būdingas žemas politinio efektyvumo lygis, t. y. žmonės netiki, jog jų veiksmai gali iš tiesų paveikti vietinės valdžios sprendimus. Pagrindiniai bendruomenės narių pasyvumui įtaką darantys veiksniai yra gyventojų neinformuotumas vietiniais klausimais, nepasitikėjimas savivaldybės institucijomis, žemas politinio mentaliteto lygis. Tuo tarpu antroji hipotezės dalis patvirtino tik iš dalies. Tiesioginiam dalyvavimui vietos valdyme sudarytos pagrindinės sąlygos, t. y. priimti reikalingi teisės aktai, sudarytos atsakingos institucijos, tačiau Lietuvos savivaldybėse vis dar pastebima teisinių, organizacinių ir kitų kliūčių gyventojų įsitraukimui į valdymą.

Darbo pabaigoje galima daryti tokias **išvadas**:

1. Politinis gyventojų dalyvavimas yra neatskiriama demokratinės valstybės gyvavimo dalis. Jis įmanomas tiek valstybiniame, tiek vietiniame valdymo lygmenyje. Tačiau žmonių dalyvavimas sprendimų priėmimo šiuose lygmenyse skiriasi formų taikymo mastais, vietinės specifikos atspindėjimu bei valdžios institucijų santykiu su gyventojais.
2. Aktyvus įsitraukimas į vietinių reikalų tvarkymą yra naudingas bendruomenei ir jos nariams, nes padeda ginti savo interesus, o taip pat savivaldybės valdžios institucijoms, nes leidžia pasinaudoti bendruomeniniais resursais sprendžiant svarbius vietinius klausimus.
3. Įvairių pasaulio valstybių demokratiniams procesams vietiniame lygmenyje paskutiniu metu būdingos *strateginės partnerystės savivaldybėse, decentralizacijos ir tarptautinio susidomėjimo vietos valdymu* tendencijos. Gyventojų įtraukimas į vietinių reikalų tvarkymą įtvirtintas daugelyje tarptautinių dokumentų ir praktikuojamas įvairiose pasaulio valstybėse.
4. Vietos savivaldos raidai Lietuvoje teko įveikti sunkias istorines kliūtis, todėl dabartiniu metu tiesioginio dalyvavimo formų taikymo savivaldybėse teorija ir praktika dar tik formuojasi. Tiesioginių gyventojų įtraukimo į valdymą būdų

įsitvirtinimui vietiniame gyvenime kliudo nesutvarkytas vietos savivaldą apibūdinančių sampratų (vietos savivaldos, savivaldybės ir bendruomenės) rinkinys.

5. Lietuvoje egzistuojanti teisinė bazė laiduoja gyventojų interesų atstovavimą, jų teisių gynimą, informavimą svarbiais klausimais ir konsultavimąsi, o svarbiausia – užtikrina tiesioginio poveikio vietos valdžios institucijoms galimybę. Problemų norint dalyvauti, visų pirma, kyla dėl to, kad daug savivaldybių neturi tiesioginį gyventojų dalyvavimą įtvirtinančių ir skatinančių dokumentų, ir, antra, trūksta pačiose teritorinėse bendruomenėse nusistovėjusių tiesioginio dalyvavimo normų ir patirties.
6. Atlikus tiesioginės demokratijos formų (gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovo, seniūnijos tarybos ir peticijos teisės) tyrimą Vilniaus miesto ir rajono savivaldybėse pastebėtos tokios svarbiausios dalyvavimo vietos valdyme problemos:
 - daugeliu atvejų gyventojų dalyvavimas pasireiškia pasyviomis poveikio formomis (pvz., dalyvavimu rinkimuose) arba apolitiškumu;
 - prastas informacijos pateikimas gyventojams;
 - žmonių nenoras naudotis tirtais dalyvavimo būdais dėl informacijos stokos;
 - gyventojų pasyvumas ir abejingumas vietinių reikalų tvarkymui;
 - nepakankamas savivaldybės institucijų dėmesys bendruomeniškumo ir gyventojų dalyvavimo vietinių sprendimų priėmime skatinimui;
 - žemas domėjimosi politiniais reikalais lygis.

Įvertinus tiesioginės demokratijos taikymo padėtį ir problemas Lietuvos savivaldybėse, pateikiami tokie **pasiūlymai**:

- Pataisyti Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatyme vartojamas vietos savivaldos ir savivaldybės sąvokas, atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimo nuostatas.
- Priimti naują įstatymą, reglamentuojantį bendruomenę, bendruomenės rūšis, jos veiklą ir panašiai. Šiame įstatyme galėtų būti reglamentuotos dabartiniame Vietos savivaldos įstatyme įtvirtintos formos: gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovas ir seniūnijos taryba, konkretizuotos jų funkcijos ir veiklos galimybės.
- Savivaldybėse sukurti strategijas arba vidines taisykles, kurios apibrėžtų, kaip skatinti gyventojus dalyvauti vietiniame demokratiname procese, panaudojant natūraliai atsiradusias dalyvavimo formas ir susiorganizavusias bendrijas konkrečiose vietovėse. Kiekvienoje savivaldybėje priimti ir patvirtinti seniūnijų tarybų nuostatus.

- Įkurti laisvai prieinamus internetinius savivaldybės institucijų forumus, kuriuose gyventojai tiesiogiai užduotų klausimus savo išrinktiems politikams ir administracijos darbuotojams.
- Sudaryti ir platinti informacinę rinkinį su išsamiais paaiškinimais apie darbo metu tyrinėtą ir kitas tiesioginio dalyvavimo formas, kuriomis gali pasinaudoti kiekvienas bendruomenės narys.
- Organizuoti įvairius mokymus tiesioginės demokratijos tema bendruomenių lyderiams, seniūnams, valstybės tarnautojams ir kitiems aktyviems bendruomenių nariams. Rūpintis aktyvių bendruomenės narių ugdymu mokyklose, darbo vietose, visuomeninėse ir kitokio pobūdžio organizacijose.
- Skatinant tiesioginį gyventojų dalyvavimą vietinės valdžios sprendimų priėmimo, atsižvelgti į 2001 m. gegužės 22 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje „Dėl piliečių dalyvavimo visuomeniniame vietos gyvenime“ išdėstytus principus.

Mokslinio darbo metu surinkta vertinga informacija apie tiesioginio dalyvavimo padėtį Lietuvos savivaldybėse. Tačiau dar lieka daug neišnagrinėtų tiesioginio dalyvavimo vietinės valdžios sprendimų priėmimo aspektų, neaprašytų ir netyrinėtų dalyvavimo formų. Šis darbas supažindina su atliktais tiesioginio dalyvavimo formų nagrinėjimais keliose savivaldybėse bei kviečia tyrinėti įvairius gyventojų dalyvavimo būdus vietos valdyme kitose Lietuvos savivaldybėse.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pataisomis) // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1992, Nr. 33 - 1014;
2. Lietuvos Respublikos apskrities valdymo įstatymas (aktuali redakcija) // Valstybės žinios. 1994, Nr.101-2015.
3. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 25 - 745.
4. Lietuvos Respublikos daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatymo pakeitimo įstatymas (aktuali redakcija) // Valstybės žinios. 2000, Nr.56-1639.
5. Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos fondų įstatymo pakeitimo įstatymas (aktuali redakcija) // Valstybės žinios. 2004, Nr. 7 – 128.
6. Lietuvos Respublikos peticijų įstatymas (aktuali redakcija) // Valstybės žinios. – 1999, Nr. 66 – 2128, Valstybės žinios. 1999, Nr. 104 (atitaisymas).
7. Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių organizacijų įstatymo pakeitimo įstatymas (aktuali redakcija) // Valstybės žinios. 2004, Nr. 54 - 1831.
8. Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas (aktuali redakcija) // Valstybės žinios. 1999, Nr. 93-2710.
9. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas (aktuali redakcija) // Valstybės žinios, 1996, Nr. 104 - 2367.
10. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas (aktuali redakcija) // Valstybės žinios. 2003, Nr. 63 - 2853.
11. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymo pakeitimo įstatymas (aktuali redakcija) // Valstybės žinios. 2004, Nr. 21 - 617.
12. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas (aktuali redakcija) // Valstybės žinios. 1999, Nr. 60 – 1945.
13. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo pakeitimo įstatymas (aktuali redakcija) // Valstybės žinios. 2000, Nr. 91 – 2832.
14. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimas Nr. IX-1187 „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5029.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai

15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 19-828.

Vyriausybės nutarimai, ministrų įsakymai

16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. rugsėjo 18 d. nutarimas Nr. 1079 „Dėl visuomenės dalyvavimo teritorijų planavimo procese nuostatų patvirtinimo“ (aktuali redakcija) // Valstybės žinios. - 1996, Nr. 90-2099.
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugsėjo 25 d. nutarimas Nr. 1491 „Dėl piliečių ir kitų asmenų aptarnavimo viešojo administravimo ir kitose institucijose pavyzdinės tvarkos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. - 2002, Nr. 95-4105.
18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 26 d. nutarimas Nr. 276 „Dėl sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ // Valstybės žinios. - 2003, Nr. 23-975.
19. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro 2002 m. rugpjūčio 13 d. įsakymas Nr. 383 „Dėl pavyzdinių seniūnijos tarybos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. - 2002, Nr. 82-3532.

Tarptautiniai dokumentai

20. Europos vietos savivaldos chartija (Ratifikuota nuo 1999 05 25) // Valstybės žinios. 1999, Nr. 82-2418.

21. Konvencija "Dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais" (Ratifikuota nuo 2001 07 10) // Valstybės žinios. 2001, Nr.73-2572.
22. Convention on the Partisipation of Foreigners in Life at Local Level. Strasbourg, 1992-02-05.
23. Recommendation Rec (2001)19 of the Committee of Ministres to member states on the partisipation of citizens in local public life.

Specialioji literatūra

24. Astrauskas, A. Vietos savivaldos samprata ir savivaldybės institucinė struktūra. Pirma dalis: Mokomasis leidinys. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003.
25. Birmontienė, T., Jarašiūnas, E. ir kiti Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002.
26. Krupavičius, A., Lukošaitis, A. (sud.) Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida. – Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004.
27. Matakas, J. (sud.) Šiuolaikinė valstybė: Vadovėlis. – Kaunas: "Technologija", 1999.
28. Žigaras, F. Politologija: Mokomoji knyga. - Vilnius: UAB „Gimtinė“, 2001.
29. Dalton, R. J. Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies. Chatham: Chatham House Publisher, 1996.
30. Held, D. Demokratijos modeliai. – Vilnius: Eugrimas, 2002.
31. Kanitzas, H. Piliėtis ir savivaldybė. Vilnius: NPI „Savivalda“, 1995.
32. Milbrath, L. W. Political Partisipation. In Long S. E. (ed.). The Handbook of Political Behavior. New York: Plemem Press, Vol. 4, 1981.
33. Putnam R. D. Kad demokratija veiktų: pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje. Vilnius: Margi raštai, 2001.
34. Sisk, T. D. Democracy at the Local Level. The International IDEA Handbook on Partisipation, Representation, Conflict Management, and Governance. International IDEA Handbook Series 4. Stockholm: International IDEA, 2001.
35. Verba, S., Nie, N. H., Kim, J. Partisioation and Political Equality. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1978.

Straipsniai

36. Astrauskas, A. Optimalaus Lietuvos savivaldybių institucinės struktūros modelio paieška // Viešoji politika ir administravimas. 2004, Nr. 8 – p. 9-24.
37. Astrauskas, A. Vietos savivalda ir vietos savivaldos problemos Lietuvoje // Viešoji politika ir administravimas. 2002, Nr. 3 - p. 71-78.
38. Astrauskas, A. Vietos savivaldos, savivaldybės ir savivaldybės valdžios samprata // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. 2002, p. 15-28.
39. Povilaitis, R. Politinės kultūros ypatumai // Kultūros tyrinėjimai. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 1995.
40. Rekašius, R. Konvencinio dalyvavimo krizė // Politologija. 2003, Nr. 31 – p. 1-21.
41. Vosyliūtė, A. Kaimo bendruomenė: gyvenamosios buožiaus // Rytų Lietuva: Socialinių tyrimų institutas. 2002, p. 56-105.

Internetiniai šaltiniai

42. Anykščių rajono savivaldybės mero 2005 m. spalio 28 d. potvarkis „Dėl anykščių rajono seniūnijos tarybos nuostatų patvirtinimo“; http://www.anyksciai.lt/Naujienos/dsp_news.php?NewsID=35&langparam=LT&Title=&From=&To=&Page=1&list=10; prisijungimo laikas: 2005-11-30.
43. Čepulkauskaitė, I. „Naujoji politinė kultūra“ kaip naujas politinio gyvenimo stilius // <http://www.sociumas.lt/Lit/Nr9/npc.asp>; prisijungimo laikas: 2005-11-29.
44. Gestautas, P. P. Ko siekia seniūnai? // Savivaldybės žinios. 2005, Nr. 41 (338) // http://www.lsa.lt/sz/index.php?lang=lt&id=2&mag_id=14&art_id=43; prisijungimo laikas: 2005-12-02.
45. Politinio dalyvavimo tyrimai Lietuvoje // <http://members.tripod.com/~dirgela/poldalyvavimas.html>; prisijungimo laikas: 2005-11-29.
46. Tauragės rajono savivaldybės tarybos sprendimo „Dėl Tauragės rajono bendruomenių atstovų rinkimo tvarkos ir seniūnijos tarybos nuostatų patvirtinimo“ projektas // www.taurage.lt; prisijungimo laikas: 2005-12-02.
47. Vilniaus miesto tarybos 2002 m. vasario 13 d. sprendimas Nr. 504 „Dėl Vilniaus miesto savivaldybės peticijų komisijos sudarymo ir jos nuostatų patvirtinimo“ // <http://www.vilnius.lt/dokum/02T0504.htm>; prisijungimo laikas: 2005-11-26.
48. Structure and Operation of Local and Regional Democracy. Finland. Situation in 1997//http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Local_and_regional_Democracy/Steerin

[g_Committee_%28CDLR%29/Publications/Structure_Series/finland.asp#TopOfPage](#);
prisijungimo laikas: 2005-10-01.

49. Structure and Operation of Local and Regional Democracy. Germany. Situation in 1998//http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Local_and_regional_Democracy/Steering_Committee_%28CDLR%29/Publications/Structure_Series/germany.asp#TopOfPage; prisijungimo laikas: 2005-10-01.
50. Structure and Operation of Local and Regional Democracy. Lithuania. Situation in 1996//http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Local_and_regional_Democracy/Steering_Committee_%28CDLR%29/Publications/Structure_Series/lithuania.asp#TopOfPage; prisijungimo laikas: 2005-10-01.

Kita literatūra

51. Imbrasaitė, J. Dalyvavimas bendruomenėje: individualūs resursai, motyvacija ir socialinis kapitalas // Socialinė ekonomika: vietos bendruomenės poreikiai ir galimybės. Tyrimo ataskaita. Kaunas: Socialinės ekonomikos institutas, 2004, p. 45 - 57.
52. Kūris, E. Savivalda, demokratija, teisė. [Vilnius : Lietuvos "Žinijos" draugija, 1990.](#)
53. Kuzmickaitė, D. K. Lietuvos bendruomenių tipologija ir ypatumai // Socialinė ekonomika: vietos bendruomenės poreikiai ir galimybės. Tyrimo ataskaita. Kaunas: Socialinės ekonomikos institutas, 2004, p. 17-31.
54. Municipalinė savivalda Suomijoje: savivaldybė: informacijos inkinys/Lietuvos informacijos institutas. Valdymo skyrius. Vilnius: Lietuvos informacijos institutas, 1991.
55. Riomeris, M. Valstybė. II tomas. 1995.
56. Tyrimo „Vietos demokratija 2003“ ataskaita. Vilnius: Lietuvos savivaldybių asociacijos Mokymo ir konsultavimo centras, „Trys žvaigždutės“, 2003.
57. Vaitkevičienė, V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Žodynas, 2001.
58. Vietos demokratija. Bendruomenės dalyvavimas sprendimų priėmimo procese Suomijoje ir Lietuvoje, 2004.
59. Ammons, D. N. Municipal Benchmarks: assessing local performance and establishing community standards, 2nd ed. [Thousand Oaks \(California\) London New Delhi : SAGE Publications, 2001.](#)
60. Campbell, A., Gurin, G., Miller, W.E. The Voter Decides. Evanston, III: Row Peterson. 1954.

ANOTACIJA

TIESIOGINIO GYVENTOJŲ DALYVAVIMO FORMOS LIETUVOS SAVIVALDYBĖSE: SITUACIJA, PROBLEMOS IR PERSPEKTYVOS

Raktiniai žodžiai: politinis dalyvavimas, tiesioginės dalyvavimo formos, vietos savivalda, savivaldybė, teritorinė bendruomenė, bendruomenės narys.

Magistro baigiamajame darbe nagrinėjamas tiesioginis gyventojų dalyvavimas vietiniame valdyme. Apibendrinus nagrinėtą mokslinę literatūrą, užsienio valstybių patirtį ir atlikto tyrimo duomenis, darbe išskiriamos svarbiausios politinio dalyvavimo sąvokos ir pasireiškimo formos. Aptariama šių formų taikymo padėtis Lietuvos savivaldybėse, išskiriamos pagrindinės tiesioginio dalyvavimo vietiniame valdymo lygmenyje problemos ir pasiūlomi jų sprendimo būdai.

ANNOTATION

THE FORMS OF DIRECT CITIZENRY PARTICIPATION IN MUNICIPALITIES OF LITHUANIA: SITUATION, PROBLEMS AND PROSPECTS

Key words: political participation, direct forms of participation, local self-government, municipality, territorial community, community member

The main subject of the master thesis is a direct citizenry participation at the local governance. The principal concepts and forms of direct participation are defined by analyzing gathered scientific literature, experience of foreign countries and the survey's data. Lithuania's situation on applying forms of direct participation in municipalities is measured, the main problems of direct participation at the local level are specified and the perspectives of development are outlined.

SANTRAUKA

Politinis gyventojų dalyvavimas yra neatskiriama demokratinės valstybės gyvavimo dalis. Jis reikalingas tiek valstybiniame, tiek vietiniame valdymo lygmenyje. Tiesiogiai dalyvaujant viešųjų reikalų tvarkyme, susiduriama su tokiais problemomis kaip vietinės valdžios abejingumas, teorinių ir praktinių bendruomeniškumo kūrimo įgūdžių stoka, žmonių neaktyvumas ir pan.

Mokslinio darbo **tikslas** - išsiaiškinti tiesioginio gyventojų dalyvavimo sampratą ir jo raiškos formų įvairovę, nustatyti esamą gyventojų tiesioginio poveikio vietinei valdžiai padėtį Lietuvos savivaldybėse, identifikuoti pagrindines su tuo susijusias problemas ir pasiūlyti nustatytų problemų sprendimo variantus.

Darbo tikslui įgyvendinti išskiriami tokie **uždaviniai**: 1) išsiaiškinti svarbiausias tiesioginį dalyvavimą apibūdinančias sąvokas ir išskirti pagrindines jo raiškos formas; 2) įvertinti užsienio valstybių tiesioginio politinio dalyvavimo patirtį vietos valdyme; 3) išanalizuoti tiesioginio dalyvavimo padėtį ir ištirti jo raiškos formų taikymą Lietuvos savivaldybėse; 4) nustatyti tiesioginio dalyvavimo vietiniame valdyme problemas ir pasiūlyti galimus jų sprendimo būdus.

Darbas susideda iš trijų pagrindinių skyrių. Pirmajame skyriuje nagrinėjama tiesioginio dalyvavimo samprata, pagrindinės jo formos ir užsienio valstybių patirtis. Antrajame darbo skyriuje aptariama tiesioginių dalyvavimo būdų taikymo situacija Lietuvoje. Paskutiniame skyriuje išskiriamos pagrindinės politinio dalyvavimo vietiniame lygyje problemos ir nusakomos tiesioginio gyventojų dalyvavimo plėtros tendencijos mūsų šalyje.

Dabartiniu metu tiesioginio dalyvavimo formų taikymo Lietuvos savivaldybėse teorija ir praktika yra formavimosi kelyje, kuriame gausu teisinių, organizacinių, psichologinių ir kitokių kliūčių. Pagrindinės problemos yra bendruomenės narių neinformuotumas ir pagrindinių tiesioginio dalyvavimo valdyme įgūdžių trūkumas, nepasitikėjimas vietinės valdžios institucijomis, žemas politinio efektyvumo lygis, vietinės valdžios abejingumas tiesioginio dalyvavimo skatinimui. Siekiant pašalinti minėtas problemas, visų pirma, turi būti pilnai sutvarkyta gyventojų dalyvavimo valdyme teisinė bazė, antra, savivaldybėse turi būti priimti tiesioginiam dalyvavimui reikalingi dokumentai ir organizuojama bendravimo su gyventojais sistema ir, trečia, gyvenamosiose vietovėse turi būti organizuojami įvairaus pobūdžio mokymai tiesioginio dalyvavimo valdyme tema seniūnams, savivaldybės tarnautojams, vietiniams lyderiams ir kitiems gyventojams.

SUMMARY

THE FORMS OF DIRECT CITIZENRY PARTICIPATION IN MUNICIPALITIES OF LITHUANIA: SITUATION, PROBLEMS AND PROSPECTS

Master's Thesis

The aim of the thesis: to define a concept of direct people participation and find out a variety of its forms, to measure local government's impact of direct citizenry participation level in municipalities of Lithuania, to identify the main problems of direct participation and suggest the solutions of the problems.

Hypothesis: the participation of community members in public matters' disposal is unenterprising, because of established unsuitable conditions for direct participation in municipalities of Lithuania.

The Tasks of the Thesis:

1. to define main concepts of direct people participation and find out a variety of its forms;
2. to estimate foreign countries' experience of direct participation in local governance;
3. to measure a position of direct participation and explore an application of its forms in municipalities of Lithuania;
4. to identify the main problems of direct participation at the local level and suggest the solutions of the problems.

Used methods or research: to work out the tasks of the thesis there was carried out a survey of public opinion on the forms of direct participation in two municipalities of Lithuania. While writing the thesis descriptive, comparative, analytical, diagrammatical and other research methods were applied.

The structure of the Thesis: the thesis consists of three chapters. In the first chapter, the concept of direct participation and its varying forms are studied; also the experience of foreign countries on direct participating in local governance is estimated. The second chapter is about the situation on applying forms of direct participation in municipalities of Lithuania. Finally, the main problems of direct participation at the local level are specified and the perspectives of development are outlined in the third chapter.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

DEMOKRATINIO VALDYMO BRUOŽAI

1. Daugumos valdžia	Tauta yra aukščiausios valstybinės valdžios šaltinis sprendžiant svarbiausias jos gyvenimo problemas tiesioginiu arba atstovavimo būdu.
2. Mažumos teisė [opozicija]	Galimybė pareikšti daugumai prieštaraujančią nuomonę.
3. Piliiečių politinės-pilietinės ir socialinės-ekonominės teisės ir laisvės	Piliečiams užtikrinamos tam tikros teisės mainais už valdžios perdavimą išrinktiems atstovams.
4. Teisinė valstybė	Šis bruožas išreiškia įstatymo viršenybę visose visuomeninio gyvenimo srityse ir garantuoja visų piliečių lygiateisiškumą
5. Įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių atskyrimas	Šis bruožas užtikrina valdžių autonominių sričių nustatymą.
6. Viešumo principas	Valstybės valdymo organų pareiga informuoti piliečius bei visuomenės informavimo priemonių teisė skelbti įstatymu neapribotą informaciją.
7. Dauglpartiškumas	Pasireiškia kaip neleidimas įsigalėti vienos partijos monopolijai bei galimybė visoms politinėms jėgoms steigti savo institucijas.
8. Laisvi, reguliarūs ir visuotiniai rinkimai	Išreiškia politinių jėgų varžymąsi dėl valdžios įvairiuose rinkimuose.

Šaltinis: Žigaras, F. Politologija: Mokomoji knyga. - Vilnius: UAB „Gimtinė“, 2001. p.356-357.

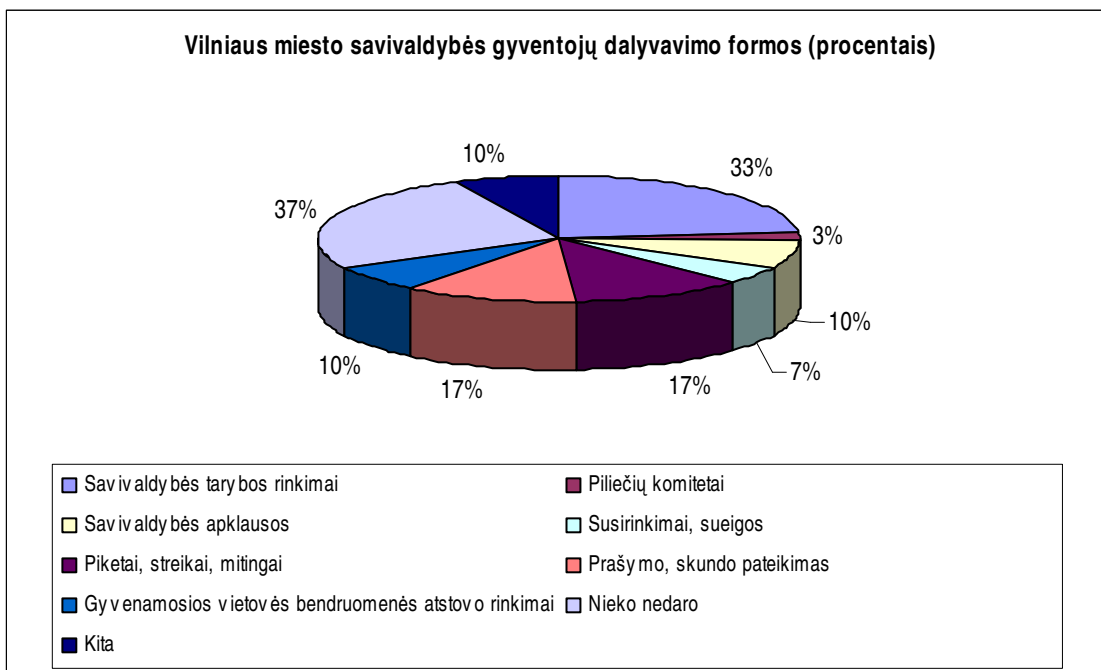
2 PRIEDAS. Lietuvos valstybės modelis dabartiniu metu

VALSTYBĖS VALDYMO SUBJEKTAI

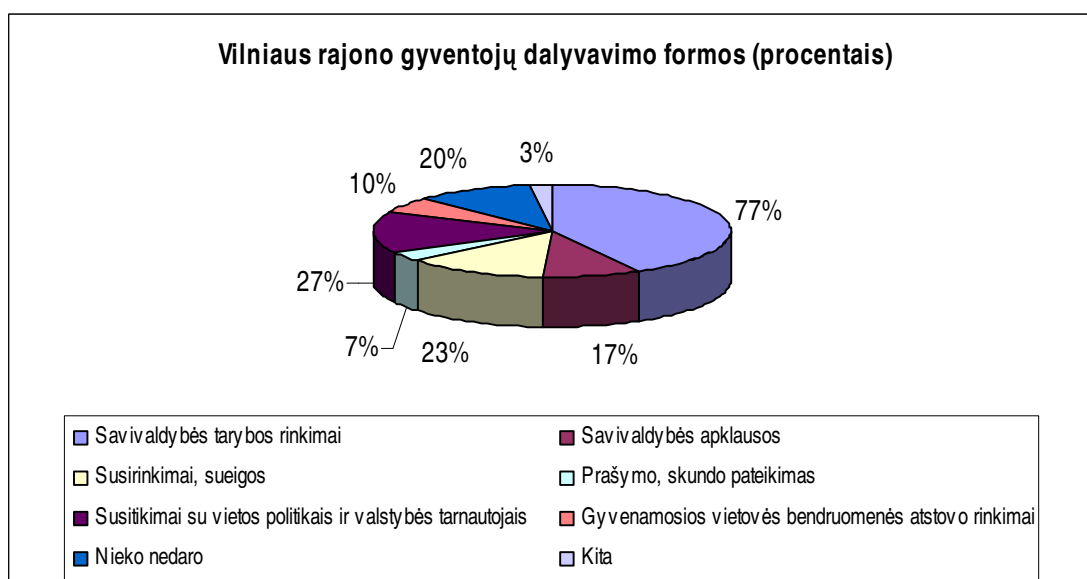
(I visuomenės valdymo lygis)

Šaltinis: Astrauskas, A. Vietos savivaldos samprata ir savivaldybės institucinė struktūra. Pirma dalis: Mokomasis leidinys. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, p. 43.

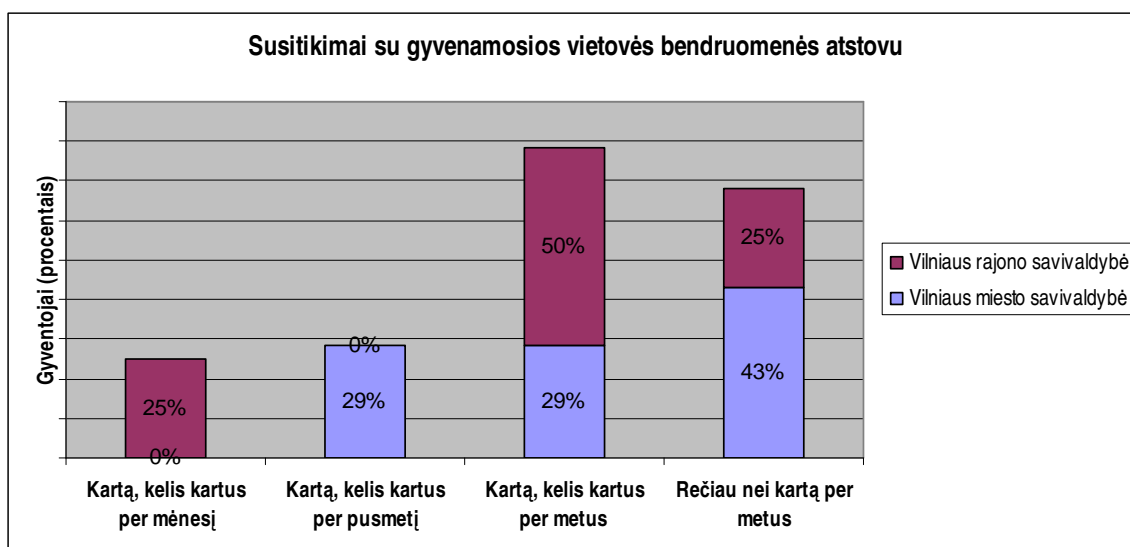
3 PRIEDAS

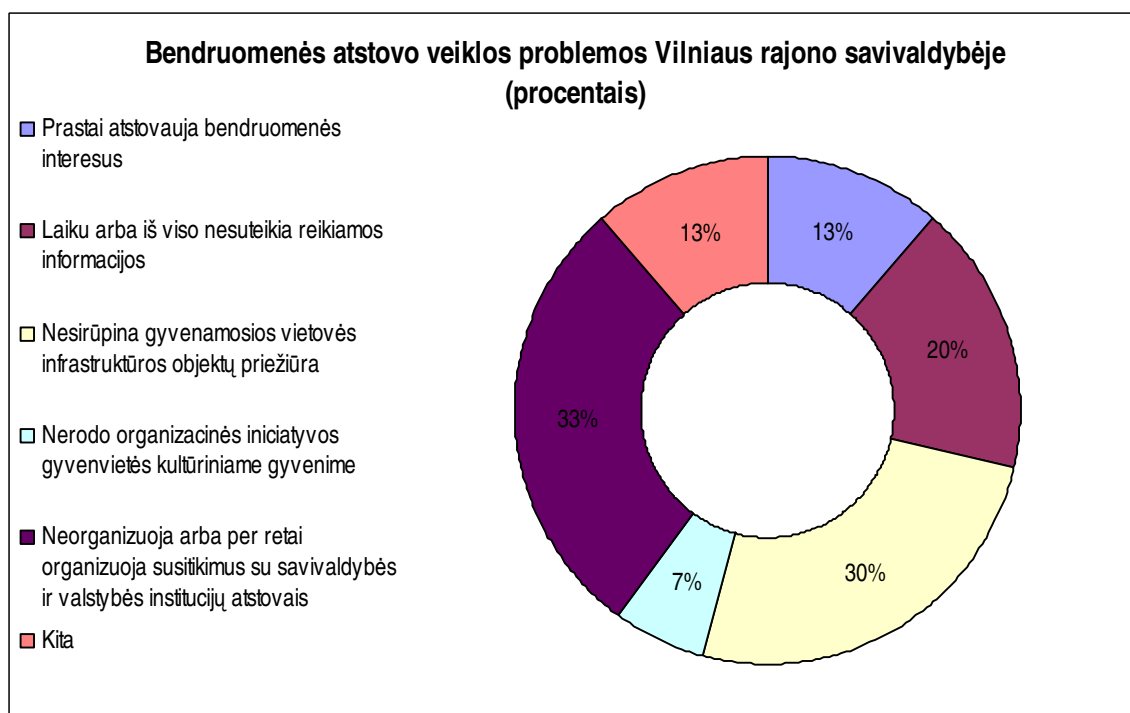
4 PRIEDAS

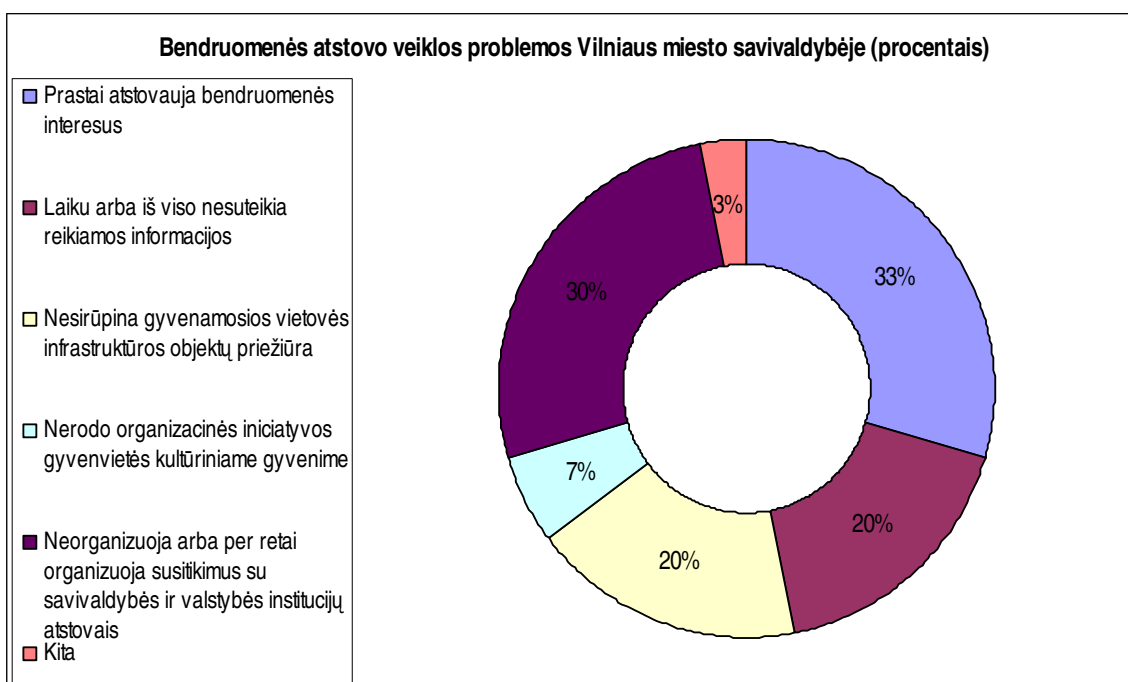
5 PRIEDAS

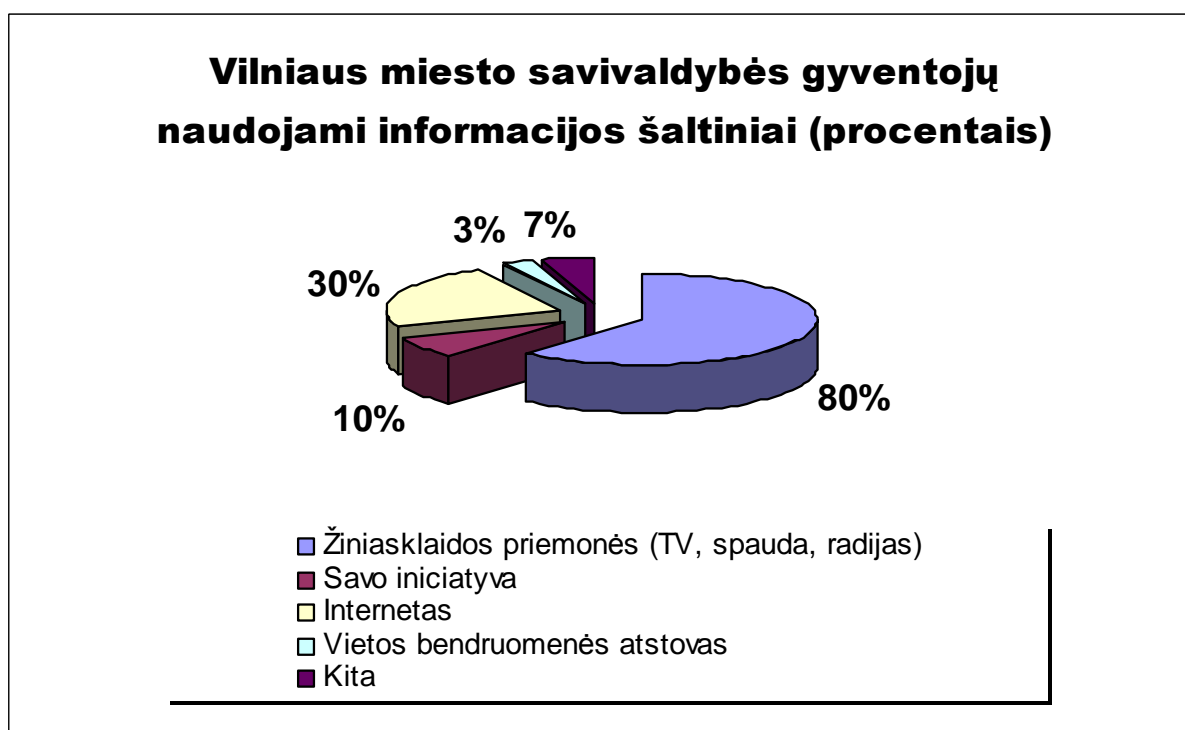
6 PRIEDAS

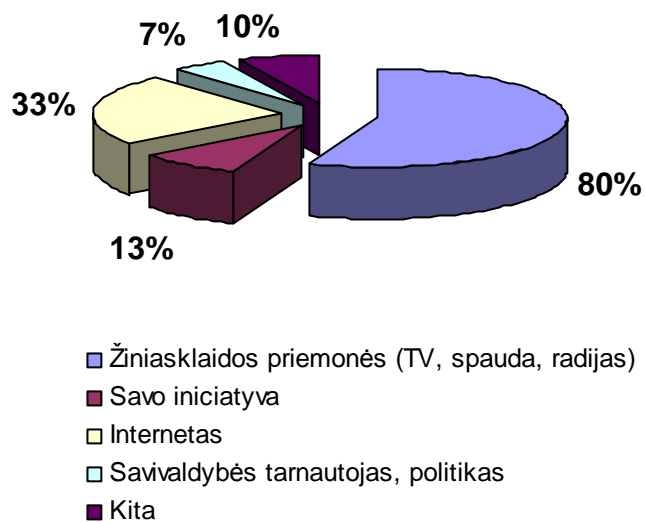
7 PRIEDAS

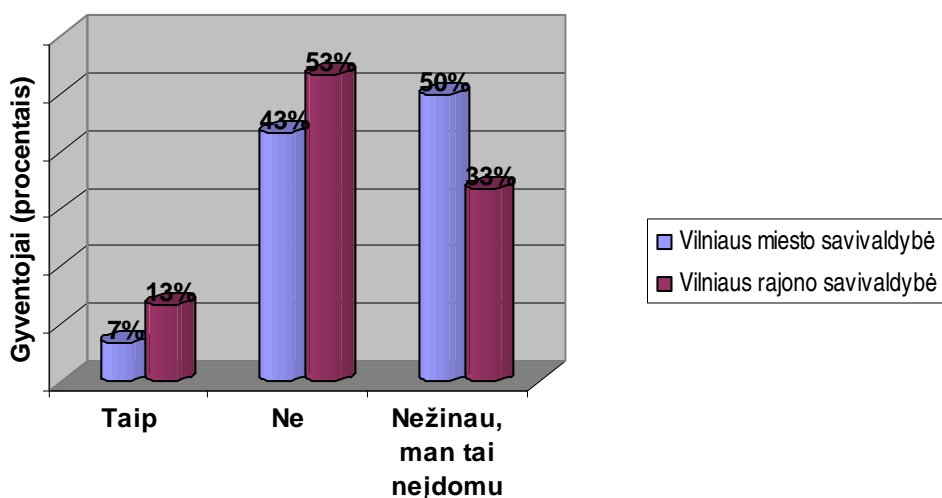
8 PRIEDAS

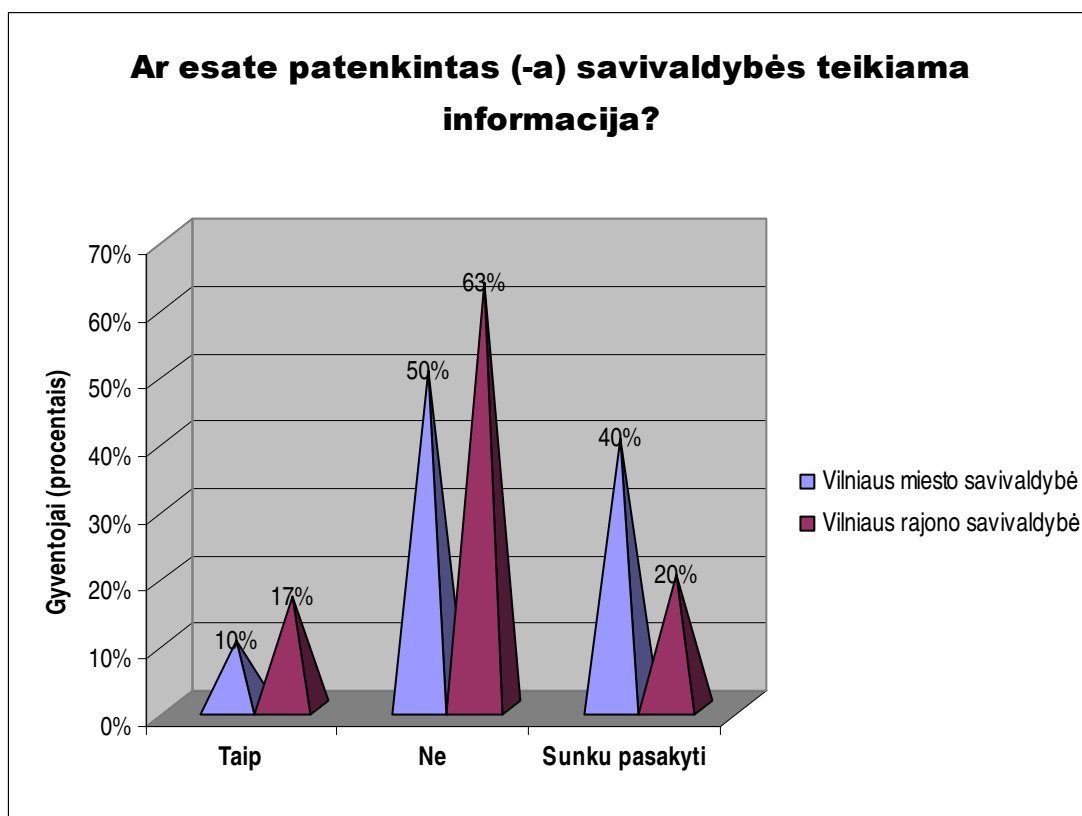

Vilniaus rajono savivaldybės gyventojų naudojami informacijos šaltiniai (procentais)

Ar savivaldybės dokumentai Jums laisvai prieinami ir aiškūs?

12 PRIEDAS. TYRIMO ANKETOS PAVYZDYS

Mykolo Romerio universitetas
Viešojo administravimo fakultetas
Savivaldos institucijų administravimo programa
Neakivaizdinės magistrantūros studijos
Grupės SAMn4-01 studentė Skaistė Matonytė

Apklausa vykdoma moksliniam darbui „Tiesioginio gyventojų dalyvavimo formos Lietuvos savivaldybėse: situacija, problemos ir perspektyvos“.

Anketa yra anoniminė.

Maloniai kviečiame atsakyti į pateiktus klausimus.

Klausimuose 1-5 išsirinkite vieną atsakymą

1. Jūsų amžius:

- Iki 18 metų
- 18-29 metai
- 30-45 metai
- 46-59 metai
- per 60 metų

2. Jūsų lytis:

- Moteris
- Vyras

3. Jūsų pagrindinis užsiėmimas:

- Darbuotojas
- Studentas
- Moksleivis
- Bedarbis
- Namų šeimininkė
- Pensininkas

4. Jūsų išsilavinimas:

- Nebaigtas vidurinis
- Vidurinis, specialus vidurinis, aukštesnysis
- Nebaigtas aukštasis
- Aukštasis

5. Išsirinkite Jums labiausiai tinkančią frazę:

- Aš esu Europos gyventojas (-a)
- Aš esu Lietuvos gyventojas (-a), pilietis (-ė)
- Aš esu apskrities gyventojas (-a)
- Aš esu savivaldybės gyventojas (-a)
- Aš esu vietinės bendruomenės narys (-ė)

6. Kokiais būdais naudojotės, kad darytumėte įtaką savivaldybės priimamiems sprendimams?

- Balsuoju savivaldybės tarybos rinkimuose

- Dalyvauju piliečių komitete
- Dalyvauju savivaldybės apklausoje
- Dalyvauju susirinkimuose, sueigose
- Dalyvauju viešuose peticijų nagrinėjimuose
- Dalyvauju piketuose, streikuose, mitinguose
- Rūpinu klausimu pateikiu prašymą arba skundą
- Susitinku su vietos politikais ir valstybės tarnautojais
- Renku gyvenamosios vietovės bendruomenės atstovą
- Įrašyti kita.....

Galite pažymėti kelis Jums tinkamus atsakymus.

Pagal šiuo metu galiojantį Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymą: bendruomenė – tai atitinkamoje teritorijoje nuolat gyvenantys asmenys, susieti bendrais viešaisiais poreikiais ir interesais. Vienos ar kelių gyvenamųjų vietovių bendruomenės gyventojai gali išsirinkti bendruomenės atstovą (-us).

7. Ar Jūsų gyvenamosios vietos bendruomenė turi savo atstovą (-us)?

- Taip
- Ne
- Nežinau

Jei atsakėte „Ne“ arba „Nežinau“ pereikite prie 10 klausimo.

8. Ar dalyvaujate renkant gyvenamosios vietos bendruomenės atstovą?

- Taip
- Ne
- Kartais

9. Kaip dažnai susitinkate su bendruomenės atstovu svarbiems klausimams aptarti?

- Kartą, kelis kartus per savaitę
- Kartą, kelis kartus per mėnesį
- Kartą, kelis kartus per pusmetį
- Kartą, kelis kartus per metus
- Rečiau nei kartą per metus
- Kita (įrašykite).....

10. Jūsų nuomone, vietovės bendruomenės atstovas:

- Reikalingas vietos bendruomenei
- Pateikia svarbią informaciją vietos klausimais
- Išklauso problemas, bet realios naudos neduoda
- Palengvina bendravimą su savivaldybės institucijomis
- Rūpinasi bendruomenės interesais
- Kita (įrašykite).....

Galite pažymėti kelis Jums tinkamus atsakymus.

11. Parinkite, Jūsų manymu, būdingiausias bendruomenės atstovo veiklos problemas?

- Prastai atstovauja bendruomenės interesus
- Laiku arba iš viso nesuteikia reikiamos informacijos
- Nesirūpina gyvenamosios vietovės (kelių, gatvių, kapinių, aikščių ir kitų infrastruktūrinių objektų) priežiūra
- Nerodo organizacinės iniciatyvos kaimo (miesto, miestelio) kultūriniame ir sportiniame gyvenime

- Neorganizuoja arba per retai organizuoja susitikimus su savivaldybės tarybos nariais, seniūnu ir kitais savivaldybės bei valstybės institucijų atstovais
- Kita (įrašykite savo variantą).....

12. Kaip siūlytumėte keisti savo bendruomenės atstovo (-ų) veiklą?

Įrašykite savo pasiūlymą (-us).....
.....
.....

13. Ar esate pasinaudoję savo teise pateikti peticiją savivaldos institucijoms?

- Taip
- Ne
- Nežinau, kas tai yra

Jei atsakėte „Ne“ arba „Nežinau“, pereikite prie 17 klausimo.

14. Dėl kokių klausimų kreipėtės su peticija (-omis) į savivaldybės institucijas?

- žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ar įgyvendinimo
- savivaldybės institucijų reformavimo
- kitų svarbių visuomenei, savivaldybėms klausimų (įrašykite savo variantą).....

Galite pažymėti kelis Jums tinkamus atsakymus.

15. Ar pateikta peticija (-jos) buvo priimta (-os) ir išnagrinėta (-os)?

- Peticija buvo priimta ir išnagrinėta
- Peticija buvo priimta, bet neišnagrinėta
- Peticija nebuvo priimta

16. Peticijoje (-se) pateikti reikalavimai ir pasiūlymai buvo:

- Patenkinti
- Nepatenkinti
- Nežinau

17. Ar esate dalyvavęs (-usi) viešame peticijos (-jų) svarstyme?

- Taip
- Ne
- Nežinau

18. Keliais sakiniais aprašykite savo neigiamą arba teigiamą patirtį kreipiantis į savivaldybės instituciją su peticija ar dalyvaujant jos svarstyme.....

.....
.....
.....

19. Ar Jūsų gyvenamojoje vietovėje yra sudaroma seniūnijos taryba?

- Taip
- Ne
- Nežinau

Jei atsakėte „Ne“ arba „Nežinau“ pereikite prie 23 klausimo.

20. Ar domitės seniūnijos tarybos veikla?

- Ne

- Kartais
- Taip

21. Ko, Jūsų nuomone, trūksta seniūnijos tarybos veikloje?.....
.....
.....
.....

22. Kaip Jūs siūlytumėte pagerinti seniūnijos tarybos veiklą?.....
.....

23. Kokio pobūdžio visuomeniniai reikalai Jus labiausiai domina?

- Ekonominio
- Kultūrinio
- Ekologinio
- Socialinio
- Politinio
- Profesinio
- Laisvalaikio
- Kita (įrašykite savo variantą).....

Galite pažymėti kelis Jums tinkamus atsakymus.

24. Ar dažnai esate informuojamas apie Jūsų savivaldybėje svarstomus klausimus?

- Visada
- Labai dažnai
- Dažnai
- Retai
- Labai retai
- Niekada

25. Ar esate patenkintas Jūsų savivaldybės teikiama informacija?

- Taip
- Ne
- Negaliu pasakyti

26. Kokiais būdais sužinote apie savivaldybėje svarstomus klausimus?

- Žiniasklaidos priemonės (televizija, spauda, radijas)
- Savo iniciatyva
- Darbovietė
- Internetas
- Savivaldybės tarnautojas, politikas
- Vietos bendruomenės atstovas
- Kita (įrašykite savo variantą).....

Galite pažymėti kelis Jums tinkamus atsakymus.

27. Ar savivaldybės dokumentai Jums yra laisvai prieinami ir aiškūs?

- Taip
- Ne
- Nežinau, man tai neįdomu

Dėkojame už išsamius atsakymus.
Sėkmės!